

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

B

971,666

FEESTBUNDEL

TER GELEGENHEID

ZIJNER VEERTIGJARIGE AMBTSBEDIENING

OP DEN

28 NOVEMBER 1889 AANGEBODEN

AAN

MATTHIAS DE VRIES

DOOR

ZIJNE LEERLINGEN.

UTRECHT

J. L. BEIJERS

1889.

100
100

id. Com.
nijk.
12-7-29
17585

I N H O U D.

	Bladz.
I. H. J. EYMAEL. Het Comisch Intermezzo in Bredero's Rodderick ende Alphonsus	1.
II. J. H. GALLÉE. Barwirdig of Barwurdig	11.
III. W. L. VAN HELTEN. Woordverklaringen.	17.
IV. G. KALFF. Termino Sacrum	31.
V. H. KERN. Voorbeelden van klankomzetting in Baltisch-Slawisch.	43.
VI. A. KLUYVER. Naar aanleiding van eene spreekwijze	49.
VII. H. E. MOLTZER. Rodenburgh en zijne Casandra	61.
VIII. J. W. MULLER. Over eenige gevallen van afwisseling tusschen i (y) en u (ui) in het Nederlandsch	79.
IX. Th. NOLEN. Noode.	97.

X.	GEORG PENON.	Bladz.
	Over den tekst van het reisverhaal van JOHANNES DE HESE.	103.
XI.	J. J. SALVERDA DE GRAVE.	
	De la nonain qui mauga la fleur du chol	107.
XII.	F. A. STOETT.	
	Aanschenden	123.
XIII.	J. VERDAM.	
	Spreekwoorden en spreekwijzen	135.
XIV.	J. TE WINKEL.	
	De verhouding van <i>ee</i> en <i>ei</i> uit <i>ai</i> in het Neder- landsch	147.

H. J. EYMAEL

Het Comisch Intermezzo in Bredero's Rodderick ende
Alphonsus.

DEEL I, TOONEEL 6.

In zijne inhoudsopgave van den Rodderick ende Alphonsus geeft Prof. J. ten Brink (G. A. Bredero, enz. II. *Tragicomedie*, bl. 30) rekenschap van den aanvang des 6^{den} Tooneels van het 1ste deel in deze bewoordingen:

„6^e TOONEEL. COMISCH INTERMEZZO.

Eene straat in Amsterdam.

Nieuwen-Haen, „de knecht.” Griet Smeers, dienstmaerte.”

In zijn beste pak komt de knecht voor den dag en ergert zich over de lui, die zijne kleeding begapen, enz.”

Des Hoogleeraars oordeel over dit tooneel in zijne *Beschouwing*, bl. 38, vlg. luidt:

„Na de hartstochtelijk sentimenteele taal van Rodderick en Elisabeth treden Nieuwen-Haen en Griet Smeers, echte kinderen van 't Amsterdam uit Bredero's dagen, te voorschijn, Nieuwen-Haen is daarbij paadje van Alphonsus en bevindt zich in het I deel op den Dam, in het IV aan

't hof van Koning Ferdinandus. 't Spreekt vanzelf, dat hierdoor in het drama een storende dissonant ontstaat, die aesthetisch niet op te lossen is."

Blijkbaar legt hier ten Brink den nadruk op het z. i. onbetwistbaar feit, dat Bredero twee personages van hetzelfde stuk, nu eens als geboren en getogen Amsterdammers, dan weer als werkelijke en wezenlijke Spanjaards ten tooneele laat verschijnen. Immers, golden de laatste regels enkel de aesthetische fout, dat onze dichter aldus comische en tragische tooneelen onder elkander mengt, ten Brink hadde kunnen volstaan met den lezer naar Hoofdstuk I, 5, te verwijzen, alwaar hij over dit gebrek omstandig zijne meening zegt. Wilde hij er echter hier nogmaals uitdrukkelijk op terugkomen, zijn oordeel had niet ongunstiger mogen luiden, dan dat, hetwelk hij over den comischen proloog in *Griane*, tusschen Bouwen Langlijf en zijne huisvrouw, Sinnelijke Nel, uitspreekt, die, bl. 61, als „oprechte Hollandsche huislui uit de omstreken van Amsterdam" worden gekarakteriseerd, waarvan hij de verschijning, al is zij „wat vreemd in de Byzantijnsche Amadis-ridderen-maatschappij" noode zou willen missen en in dezer voege tracht te vergoelijken:

„Immers wat het anachronisme van Bouwens verschijning aangaat, men mag er Bredero zoo bijzonder hard niet om vallen, wanneer men uitstekende Kunstenaren zijner dagen dezelfde fout met dezelfde naiveteit ziet begaan; „wanneer schilders (van zijnen tijd) de Krijgsknechten van Pilatus in de wapenrusting der zestiende eeuw afbeelden, Hollandsche windmolens te Bethlehem plaatsen of in eene voorstelling der besnijdenis aan Simeon een bril op den neus zetten;"" waarbij men zoude kunnen herinneren, hoe Shakespere in King John's tijd, een veldslag met kanonnen doet leveren, Coriolanus' legioenen onder trommelslag doet oprukken, of in 't Ardennerwoud leeuwen en palmen doet verschijnen, of een zeehaven in Boheme plaatst, om van Rafaël te zwijgen, die zijn Apollo op den Parnas eene vedel in de hand gaf."

Ieder aandachtig lezer zal moeten toegeven, dat, afgezien van de plaatsverwarring, *Nieuwen-Haen* en *Griet Smeers* in het eerste stuk niet minder juist van waarneming, toets en teekening zijn, dan de *huysman* in het tweede.

Van den inderdaad schromelijken misslag nu eener dergelijke verwarring zou ik onzen geestigen blijspeldichter gaarne willen vrijpleiten. Dit moge op het eerste gezicht moeilijk schijnen, onmogelijk is het, dunkt mij, niet.

Ten Brink's meening, dat genoemd 6de tooneel eene *straat te Amsterdam* voorstelt, kan — dit blijkt genoegzaam uit het voorgaande — niet daarop steunen, dat Nieuwen-Haen en Griet zich in manieren en gesprekken als echte kinderen van Amsterdam voordoen; want dan zou om dezelfde reden Bouwen Langlijf's „eerste inkomen” geacht moeten worden te Amsterdam plaats te vinden; nog minder op hunne hollandsche namen: immers, dan zouden ook de in den Rodderick ende Alfonsus zelve voorkomende edellieden Almijn en Haelna als Nederlanders moeten beschouwd worden. Z. H. G. zal de eerste zijn, om mij toe te geven, dat die meening uitsluitend gegrond is op twee in den tekst van genoemd tooneel voorkomende plaatsen, die ik hier, duidelijkheidshalve, in haar geheel overschrijf:

Vs. 298—405.

't Waardeynen het gien eyndt, asse byde straat gaan slingeren'
 Waar datse my iens sien, sy wysen my na met vingheren:
 Koom ick iens op den *Dam*, daar men om 't moyste pronckt,
 Daar word' ick vande Vryers soo over-zijts belonckt,
 Ho, seyt den ien, ick wedd' dat hy dat pack ghelient,, het.
 't Is wel te sien, seyt d' aar, dat hij de Rederijckers te vrient,, het.
 Sy kennen daar op ien onsch wel wicken watje waart bent,
 Of je rijk, of je arm, of je goet, of quaat van aart,, bent.

en Vs. 516—522.

Of dat ien vruchtbaar Boom had eenen quaden tack,
 Waar 't niet scha dat men daarom de goe stamme brack?

Stont yder in zijn kop in 't openbaar gheschreven,
 Wat dat hy heeft ghedaan, en heymelijck bedreven,
 Wat soumen feltery in sommige sien staan;
 Die nu daagh'lijcks ter *Beurs* voor vrome Lieden gaan.

De beide onderstreepte woorden schijnen overtuigend te bewijzen, dat het tooneel te Amsterdam plaats heeft; doch leest men het tooneel in zijn geheel en brengt men enkele passages uit andere gedeelten van het stuk ermede in verband, dan rijzen onmiddellijk gewichtige bedenkingen tegen deze opvatting.

1°. Op de eerste der hierboven aangehaalde plaatsen laat Nieuwen-Haan onmiddellijk volgen (vs. 406—410):

Maar ick vraagh niet na de Knechts die haar as Vrouwen cieren „ziet,
 Of sy wat quaken, het en raackt an mijn kouwe klieren „niet.
Ick ben van 't Hof, blaas of, dat meughje allegaar weten.

waarop Griet Smeers dadelijk uitvalt met:

Ja, hy het al mee in ien *Hoofsche* strondt ghebeten,
 Wel Monckseur Nieuwen-Haan macher niet ien woort,, of?

wat weer Nieuwen-Haan de herhaling zijner betuiging ontlokt:

Staat wat uyt de weegh, *ick ben een Kourtisaan van 't Hof*.

Blijkbaar spreken beiden hier van 't Hof, als zijnde in de stad hunner inwoning gevestigd; en nu vraag ik: Was *Amsterdam*, vòòr of in Bredero's dagen ooit de residentie van eenen Koning?

2°. Na de tweede der op bl. 5 geciteerde passages vervolgt Nieuwen-Haan (vs. 522):

Daar komt mijn Meesters Maat, ick moet nu op mijn dienst passen.

Die „Maat” is niemand anders dan Rodderick, en zijn „Meester” de een oogenblik later verschijnende Alfonsus. Beiden hebben

reeds in het 2de Tooneel van het 1ste deel eene samenspraak gehad in den „bogaard” van het Koninklijk paleis van „Ferdinandus van Spangiën” en onderhouden zich nu weer in dienzelfden bogaard (zie ten Brink t. a. p. bl. 28 en 31). Zou men nu Bredero niet voor krankzinnig moeten houden, wanneer hij aldus, niet alleen zonder den minsten grond, maar tegen alle reden en waarschijnlijkheid in, den toeschouwer noopte zich eerst uit den Spaanschen Boomgaard naar Amsterdam en dan weer van Amsterdam naar genoemden Boomgaard te verplaatsen?

3°. In het 3de Tooneel van het IV^{de} Deel geeft Alfonsus zijnen page Nieuwen-Haan eenen brief voor zijne beminde Elisabeth en beveelt hem de grootst mogelijke beleefdheid aan bij het begroeten der infante. Als Nieuwen-Haan dan vraagt (vs. 1587 vlg.):

Sal ick mijn hoofd ontdekken

As ick jouw Lysbeth spreek?

antwoordt Alfonsus:

Hoe nu ist Landt vol gecken?

Ay grove plumpe Nar, *zijt ghy hier op gevoet?*

Siet ghy niet hoem' int Hof een Edel Joffrouw groet?

Elk onpartijdig beoordeelaar zal moeten toegeven, dat Alfonsus' woorden geene andere beteekenis kunnen hebben, dan deze: Zijt Gij hier opgevoed en weet niet, enz. of: Gij zijt hier groot gebracht (hoort hier te huis) en weet niet eens, enz. Maar als, volgens deze voorstelling van Alfonsus, Nieuwen-Haan een geboren en getogen Spanjaard is, hoe kan hij zich dan in het 1ste tooneel te Amsterdam bevinden? Mag men aannemen, dat Bredero zoo met zich zelf in tegenspraak zou komen?

Na deze bewijzen uit het ongerijmde, wensch ik thans tot eene meer rechtstreeksche verdediging van mijn gevoelen over te gaan.

Van de beide woorden *Beurs* en *Dam*, hoeft het eerste niet noodzakelijk op Amsterdam te slaan; andere steden, Antwerpen b. v., hadden een dergelijken tempel van Mercurius. In de voorstelling eener handeldrijvende en neringdoende burgerij, als de Amsterdamsche, was eene dusdanige instelling het noodwendig complement van elke groote stad en de Dichter maakt zich ook daarom reeds aan geene opzettelijke onwaarheid schuldig, wjl hij Madrid nergens uitdrukkelijk als de plaats der handeling noemt. Hij stelt zich tevreden met in algemeene termen op de Spaansche residentie, het verblijf van Koning Ferdinandus, te doelen.

Rest dus alleen de vermelding van een specifiek Amsterdamsch plein, den alom bekenden *Dam*, tot staving van het gevoelen, dat dit tooneel in onze hoofdstad zoude spelen.

Gesteld, dat Bredero hiermede werkelijk het aldus genoemde plein in zijne vaderstad bedoeld heeft, is dit alleen dan voldoende, om aan te nemen, dat onze dichter opzettelijk en met bewustheid de toeschouwers zou willen dwingen zich uit het Spaansche rijk naar de boorden van den Amstel te verplaatsen? Mag men, ik zeg niet van zijn aesthetischen smaak, noch van zijne kennis der tooneelwetten, maar van zijn gezond oordeel en juisten blik een dergelijken misgreep verwachten?

Laat het zich niet veel eerder aannemen, dat, waar hij den Spaanschen knecht geheel en al de trekken, de denkbeelden en de zegswijzen van zijn lateren Kackerlack of Robbeknol leent, hij voor een oogenblik het oord der handeling vergeet en hem de naam van het brandpunt des Amsterdamschen burgerlevens uit den mond valt?

Doch ik ga verder en schroom niet de hypothese uit te spreken en te verdedigen, dat Bredero met het woord *Dam* niet zoozeer een *specifiek*, als een *generiek* begrip op het oog heeft, m. a. w. dat hij daarmede de „plaza” of het open plein der Spaansche hoofdstad bedoelt en alleen om door zijne toehoorders,

voornamelijk door „de Ghemeente en 't slechte Volck,” voetstoots verstaan en begrepen te worden, het woord *Dam* bezigt. Hij wil hun namelijk duidelijk maken, dat, wat Nieuwen-Haan zegt, betrekking heeft op het *grootte of volksplein* der Spaansche hofstad: hun den naam noemen, gaat niet, daar zij dien niet zouden verstaan; hoe zal hij hun zijne bedoeling korter en bondiger kunnen te kennen geven dan door den naam van den *Dam*, die oorspronkelijk „de Plaetse” heette ¹⁾ en dus gevoegelijk voor het soortgelijke deel eener andere stad kon doorgaan. Trouwens noemen wij niet uit eene dergelijke beweegreden de *Hoogstraat* te R. de „Kalverstraat” van Rotterdam, Enschedé het „Nederlandsche Manchester”?

Neemt Prof. ten Brink deze redeneering niet aan, dan moet hij ook, wil hij consequent blijven, het voorlaatste tooneel van het tweede deel, als in *Indië* spelende, voorstellen, enkel en alleen, omdat Bredero de Mooren daar „Indianen” gelieft te noemen. De waarheid is echter, dat de natiën, welke de getletterden in Indiërs, Indianen, Mooren, Zwarten (negers) weten te onderscheiden, door het groote publiek voor „één potnat” gehouden worden, en dat Bredero, de dichter *uit* het volk en

---

1) Ter Gouw, *Amstelodamiana*, II, 33: „Plaatsen wij ons nu midden op „den Damme” (nu Vijgendam) met het aangezicht naar de Haven of het „Dammerack”, dan hebben wij ter linkerhand „de Plaetse”. 't Is een open veld, met gras begroeid, en de sterkste verbeelding zou niet in staat zijn, om in die „Plaetse”, waarop nu ettelijk varkens en schapen loopen . . . . den beroemden Amsterdam-schen Dam te herkennen, enz.”

Dat die naam van „Plaetse” nog in Bredero's dagen in de herinnering voortleefde, bewijst ten Brink zelf in „De Ammerdammer” van 23 Sept. 1889, daar hij in zijn *Jan Starter en zijn wijf* het volgende schrijft: „In de eerste dagen van Slachtmaand 1620 zag men te Amsterdam onder de vele voetgangers, die den Dam of de *Plaetse* — de ouderwetsche burgers hielden zich nog aan dien naam — op- en afliepen, een vreemdeling . . . die telken morgen zijne schreden richtte naar het Stadhuis.”

voor het volk , òf in deze opvatting deelt , òf er zich althans naar schikt.

Over de eigenaardige wijze , waarop de volksphantasie zich onbekende of uitheemsche zaken en toestanden voorstelt en tracht duidelijk te maken , zou hier veel kunnen gezegd worden ; doch de mij toegestane plaatsruimte gedooft het niet en het bovenstaande zal , naar ik vertrouw , wel voldoende zijn om onzen niet minder verstandigen , dan geestigen blijspeldichter schoon te wasschen van eene fout , die bij een kunstenaar , als hij was , onvergefelijk zou moeten heeten.

Amsterdam.

H. J. EYMAEL.

J. H. GALLÉE

BARWIRDIG of BARWURDIG?

In den Héliand 2932 en 4597 (ed. Sievers) wordt Petrus in den Monacensis *baruuirdig gumo* genoemd en in den Cottonianus 2932 *baruurdig* 4597 *baruurdig*, dat Sievers verbetert in *baruuirdig*, zooals M heeft.

Dit *baruuirdig* moet volgens Heyne's glossaar beteekenen: „*sehr würdig*; os *wirdig* is in het hd. *würdig*”, hiervoor zou gevoegd zijn het voorvoegsel *bar*, overeenkomende met ohd. *bora* (*pora*), mhd. *bore*, mnl. *bore*, dat *in hooge mate* beteekent.

Tegen deze verklaring van bovenstaand woord bestaat bij mij bezwaar.

Eerstens is mij uit de hoog- en nederduitsche talen (het oudfriesche *bare*, door Verdam Mnl. Wdb. II. 1876 aangehaald, ken ik in deze beteekenis niet) geen voorbeeld bekend dat *bar* in de plaats van *bore* heeft; — of een Beiersche glosse, uit de 11^e eeuw *pari-wili* voor *magnopere* heeft, doet in zake *bar* niets af. — Ik meen dus deze overeenkomst van *bar* met *bore* „in hooge mate”; dat bovendien meest met eene negatie voorkomt, in twijfel te mogen trekken.

In de tweede plaats is de aldus verkregen beteekenis niet die, welke in den zin verlangd wordt. Op beide plaatsen is Petrus niet de zeer waardige, bedaarde man maar *thegno*

snellost, thrīstmōd thegn, helid hardmōdig, de man, die van zijn hart geen moordkuil maakt maar vraagt of spreekt en handelt, waar de anderen vreezen en *fragon ne gidorstun*.

De eerste plaats behoort in het verhaal van Jezus' wandeling over de zee gedurende den storm. De apostelen worstelen in hun scheepje met den wind. Als zij den meester zien naderen, wordt hun gemoed vol vrees en meenen zij, dat de duivel hen wil bedriegen; maar de Heer spreekt hen toe en zegt: weest niet bevreesd, ik ben het, de zoon Gods, die u tegen de zee zal beschermen. „Toen sprak een der mannen *baruuirdig* (M) *baruuirdig* (C) *gumo Petrus the gōdo*” tot hem over het boord van het scheepje: indien gij de Heer zijt, laat mij dan tot U gaan over de zee.

De tweede maal komt het woord voor in het verhaal van het laatste avondmaal. De leeraar heeft gezegd, dat een van de twaalven hem zou verraden. „Zulke booze gedachte wees een ieder van zich af; allen waren bevreesd en niemand dorst vragen, voordat *baruuirdig* (M) *baruuirdig* (C) *gumo Simon Petrus* aan Johannes beduidde -- zelf dorst hij het niet vragen --” etc.

Petrus is hier de apostel, die terstond zijn woord, zijne vraag gereed heeft; terwijl de tong der anderen door vrees geboeid is, is hij met zijne woorden klaar, den eersten keer vrijmoedig, onbeschroomd den Heer toeroepende, den tweeden keer het overbrengen der vraag aan den geliefden Johannes overlatende.

De lezing van den Monacensis *baruuirdig* „zeer waardig „zegt hier niets, teekent niet de houding van Petrus tegenover die zijner medeapostelen.

Neemt men aan, dat de lezing van den Cottonianus de juiste is, 2932 *baruuirdig*, 4597 *baruuirdig* d. i. *barwurdig*, dan past dit beter in den zin. *Bar* beteekent, blijkens oudsaksische glossen in een Evangeliarium, door mij in de Stiftskirche te

Essen aangetroffen, in *palam*, *barliko aperte*; ook in de andere germaansche talen is *bar* in deze en verwante beteekenis bekend. Het tweede lid *wurdig* is gevormd van *word* „woord” met overgang van *o* in *u* voor *i*. Wij hebben in *barwurdig* eene soortgelijke samenstelling als in *énwurdi* „eenstemmig”, dat in C 3043, 4169 en 5173 als *énuurdie*, in M als *énuurdie* voorkomt, en in *samuurdi* in C 5546: *thia rincos ni mahtun samuurdi gisprecan*, „de helden konden niet eenstemmig worden”, terwijl in de Essener glossen *samuurdig* als glosse bij *consensit* staat.

De beteekenis van *barwurdig* moet dus die van *open met het woord zijnde* d. i. tot spreken bereid, zijne woorden tot zijn dienst hebbende, geweest zijn. Aldus past het in den zin en wordt der etymologie geen geweld aangedaan, door *bar* met *bore* gelijk te stellen.

Hoe de schrijver van M. aan *barwurdig* gekomen is, is moeilijk te zeggen — heeft hij op beide plaatsen *baruurdig* verkeerd gelezen en, aan *wurdig* denkende, dit voor *wurdig* gezet? of vond hij het in het handschrift, dat hij afschreef? Afgaande op *énuurdi*, waarvoor hij *énwordi* heeft, zou men in M ook *barwordig* verwachten evenals hij ook *andwordi* schreef, waarvoor men in C *andwurd* vindt.

Bij *andwurd* vindt men in C tweemaal *andwirdi*; eerst 1759 waar het in *andwurd* verbeterd is, en later in 4040, waar het onveranderd bleef staan. Wellicht zijn beide fouten aan één vroegeren afschrijver te wijten. Uit den vorm *andwirdi* voor *andwurd* blijkt echter genoeg, welke waarde aan *barwurdig* in M naast *barwurdig* in C te hechten is.

Utrecht.

J. H. GALLÉE.

W, L. VAN HELTEN

WOORDVERKLARINGEN.

„*Bijsinnigh*, *bisinnigh*. Sicambr. Amens, demens”. Zoo leest men bij KILIAEN, en. . . ., hoe vreemd het moge klinken, met uitzondering der bijvoeging „Sicambr.” volkomen te recht. Dit woord, waaraan we in verband met zijn vorming bijna onvoorwaardelijk een beteekenis „met rede begaafd” of „verstandig” zouden willen toekennen (vgl. ook bij KIL. „*bijsinnigh*. Holl. Prudens, consideratus”), wordt inderdaad in onze oudere taal, ook alreede in de mnl. periode, met de opvatting „onwijs, van verstand beroofd” aangetroffen, het leeft als zoodanig nog heden ten dage voort in Westvlaanderen (z. DE Bo), en het wordt behoudens eenige afwijking in den vorm, nam. als afleiding met het oude suff. *-io*, met dezelfde begripsontwikkeling in het oude Oostfriesch teruggevonden. Zie voor 't laatste dial. *bisinne* (wat den uitgang betreft te vergelijken met den Mhd. *io*-stam *gesinne* verstandig) in: „Hvêrsar send twâ senne (echtgenooten), anda hire ôther wirthe *bisinne*, sa dêle hia tha hewe, thêrse mith riuchte tôfalle muge, anda fôde then *bisinne*, alsa hit berith (behoort) enz.” V. RICHTH. 209, 21—24. Voor 't Mnl.: „HOS-TIENSIS . . . daer om soe en ismen hem niet sculdich dit heylighe sacrament te onthouden, indien hi sijn verstant ende kennisse van dinghen heeft, want dit sacr. werct alleen int verstant

der redelicheyd . . . . ACTOER. Ick verstae dan by uwe woerden, dat die ghene die *byzinnich* sijn, datmen denselfden dit heylighe sacr. niet sculdich en is te gheven." *Samenspr. van de seren heyl. sacram.* (bij GHERIT LEEW, Ter Goude, 1484), f. 49 r.; alsmede „of dattet een kint ende ionck waer onder voechdye, of doef of stom of *bysinnich* ende in sulcken state als dat hi overmits sijn ghebreke onder voechdye ghestelt ware", *ibid.* f. 41 v.; „hier sijn buten (d. i. vrijgesteld sijn van verbeurdverklaring der goederen wegens zelfmoord) *bysinnighe* lude ende kinder binnen haren iaren ende of hem een mensche in pinen in sijnre siecten ontghinghe," *Saksensp.* (bij GHER. LEEU, Ter Goude, 1479), f. 12 r.; „kinder die binnen haren iaren sijn ende *bisinnighe* luden die en moghen haer lijf niet verwercken," *ibid.* f. 29 v.

Alzoo *lucus a non lucendo!* In schijn ten minste; want in werkelijkheid zal men in ons woord wel niets anders kunnen zien dan een term, die oorspronkelijk „in gedachten verzonken" beteekende, doch later, met het oog op 't in zich zelf gekeerd zijn als een der meest voorkomende kenteekenen der verstandsverbijstering, euphemistisch voor „onwijs" in gebruik is gekomen, op gelijke wijs als het hd. *tiefsinnig*, dat behalve in zijn gewone en oudere opvatting ook in die van „malend" wordt gebezigd.

S O D A T.

Met uitzondering eener korte opmerking in een noot op den *Theophilus* (bl. 139), is in onze taalkundige geschriften op het bovenstaande woordje nog niet de aandacht gevestigd. Het zij mij daarom vergund hier met betrekking tot het gebruik der partikel enkele eigenaardigheden ter sprake te brengen, die ik gemakshalve in den woordenboekstrant zal uiteenzetten.

I A. Adverb. = „in die (welke) omstandigheden, bij die

(welke) gelegenheid", of „na die (welke) gebeurtenis, handeling": „Die jonfrouwe reet vore ende hi Volgede hare ember bi; *Soe dat* si quamen gereden In enen smalen pat", *Lanc.* 2,22608. „Ic quam na middewinter een deel Gereden in dit lant . . . ; *Soe dat* ic te Marabrons hove quam", *Lanc.* 2,23910. „Hi bleef sittende onder enen boem Ende was niet soe vroet, dat hi goem Nam te sire swarre wonde, Dat hise jegen dat bloden bonde. *Soe dat* bi hem leet omtrent noene Een hermite", *Lanc.* 2,36907. „Daer bernde men ter selver wile Vierebaken alde nacht; *So datten* ghenen, de dat wacht, Ontfiel dat vier(ende daer lach stroe Binden torne), ende het wert toe Bernende", *M. Sto.* 8,1288. „Amilcar . . . voer in Cycilen mede Ende wan steden metten husen; *So dat* hi belach Ceracusen", *Sp. H.* I³, 36,20. „Else Sedechias dat versach, Vlo hi ende sine mayseniede . . . . *So dattie* prencen vernamen Ende volgden hem", *Rijmb.* 14985. „Dies nijddene die princen . . . Ende pensden . . . Hoe sine ghewroeghen mochten. *So dat* si ne ghene dinc ne vonden Van mesdaden", *Rijmb.* 16807. „Na dien sente Jan Uut Pathmos quam . . . Om leeren; *so dat* hi becande Enen jongelinc teere port", *Sp. H.* II², 24,6. „Diewelke soudaen op een tyt sat ende speelde ende syn swaert dat lach bi hem; *soe dattie* ridder toornich waert, die tieghen hem speelde, ende hi nam des soudaens zwaert ende stac den s. doot", *R. v. Maund.* 9 r. „Daer street dese keyser claudius teghen die wrede slaven, *soe dat* hi mit groter pinen den strijt wan", *Cron. v. Holl.* (1483) 4 r. „In desen tiden so rees een groet oerloghe tusscen die vriesen ende die kenmerlanders. *So dat* die vrisen die kenmerlanders alten groten scade deden", *ibid.* 26 r. „Dese quam met groter macht in oestvrieslant, *soe dat* hi stichte roeff ende brant", *ibid.* 27 v. Zie verder *Sp. H.* I³, 9,59; 14,6; 18,9; 19,15; 38,26; 43,13; 52,12; 55,16 en 39; I⁴, 16,20; 20,5; 26,3; 28,29; 35,5; 43,24; I⁷, 16,20; III⁴, 7,20; IV², 30,44; 31,25; 47,29; 63,70 en 74; 65,60 en 69; 66,69; 74,50, *Rijmb.* 2571, 3611, 4529

13152, 13361, 14769, 15229, 16225, 16289, 17720, *Franc.* 6226, *Sp. H.* II², 15,22; 46,11 en 37; 57,154; II³, 39,18; 44,298; II⁴, 33,73 en 115; 40,91; 49,22; 53,20, *M. St.* 2,415, *Mnlp.* 4,1385, *Lanc.* 2, 2155, 2320, 2325, 3251, 3537, 3592, 5331, 5352, 22659, 24933, 27006, 28978, 29582, 29966, 30391, 35169, 36851; 3, 6598, 6647, 16272; 4, 4051, 6311, 6315, 9831, enz. enz. enz. Dit gebruik stemt overeen met dat van *sô* in *Hél.* 3871: „thô he (Jezus, voor wien de overspelige vrouw door de Joden gebracht was) te themu werode sprak... So hvilik so iuwar âno si, quad he, slidearo sundeon, so ganga iru selbo tō endi sie at êrist erl mid is handun stên anawerpe. Sô stôdun Judeon, thântun endi thagodun, ni mahte thegan nigiean (*l. nigên*) wid them wordquidi widersac(a) finden”.

Het wordeken *dat* verricht derhalve in de *Mnl.* partik. eenvoudig den dienst van een expletief, evenals in „Hemelike *dat* hi bejaget die dinc,” „Wiselike *dat* sijt began,” en tallooze dergelijke constructies (vgl. *Mnl. Wb.* II, 83).

I *B.* Adverb. = „ten gevolge daarvan (waarvan), daarom (waarom)”: „Al hadde Cyrus in dien tiden Verwonnen den coninc van Liden, Hem bleef wederstoot int lant, *So dat* hi eene maniere vant, Daer hise mede dwanc”, *Sp. H.* I³, 9, 4. „Doe quam eene gadoot int here... *So dat* hi met cleender scaren Te lande weder moeste varen,” *Sp. H.* I³, 36, 39. „Tote *dat* die coninc gheboot, Datmen vechten soude laten... *So dat* men liet *dat* striden bliven”, *Al.* 7, 467. „Doe dede hi van deser sake Penitentie ende... bat hertelike onsen Here, *So dats* Gode van Hemelrike Afdochte”, *Rijmb.* 14509. „Ende hi seide.... *Dat* hi niet en soude begeven te wandelne.... *Soe dat* hi reet.... Al den dach,” *Lanc.* 2,24140. „Des claeghdi... *Soe dat* hi riep enen seriant Ende hiet hem varen... Omme Theophilus,” *Theoph.* (V) 609. „Mer hi en was noch mer een iaer out, doe sijn vader verslagen wort, *soe dat* florijs sijn oem... hem in voechdien nam”, *Cron. v. Holl.* 37 v.

Zie verder *Sp. H.* I³, 18,59; 20,41; 51,43; 54,6; 55,12; I⁴, 12, 7; 16,25; 56,19; IV², 36,16; 38,78; 46,61; 47,95; 63,70; 65,85; 86,59, *Rijmb.* 13366, 13499, *Alex.* 1,1192, *Sp. H.* II², 57,157; II³, 2,14; 32,18; 36,82 en 116; 37,33, *Lanc.* 2, 1025, 2097, 2225, 3090, 5037, 24216, 25388, 29000, 39164, 41705; 4, 2516, 2623, 6313, *Lutg.* 2,308, *Mnlp.* 4,667, enz. enz. Ook hier staat *dat* blijkbaar als expletivum en is *so* in zijn consecutieve betrekking te vergelijken met het Os. en Mhd. *sô* „daarom, ten gevolge daarvan” (z. voor 't laatste B.-M. i. v.; voor 't eerste „mi thunkid... that he sî betara than wi, *sô* ic wâni that ina ûs gegnungo god fon himila selbo sendi,” *Hél.* 213).

II A. Conjunctie = „toen” (het relat. *so* = Os. Ohd. Mhd. *so*, Ags. *swa* = „quum” + *dat*, het gewone expletivum achter temporeele voegwoorden): „*So dat* utequam die raet, Dat was dien verradere quaet”, *Sp. H.* I³, 37,31. „*So dattene* ene zwaluwe lange Vermoeide met haren zange, Tsinen geselle seidi mettien”, *Franc.* 6525. „*So dat* Salomon bleef doot, Twifel heeft die Scriture groot, Weder hi behouden es *so* verloren,” *Rijmb.* 12077. „*So dat* den juge wert becant... Ghevaen hise vore hem bringen dede,” *Sp. H.* II⁴, 58,5. „*Soe dat* een te hant Mi opliep om josteren, Ic moeste mi jegen hem weren”, *Lanc.* 2,32541. Zie verder *Sp. H.* I³, 5,17; I³, 42,73; I⁴, 1,27; I⁷, 65,42, *Rijmb.* 3137, 4529, 5410, 10544, 13201, 13219, 13895, 14405, 15779, *Sp. H.* II⁵, 46,45; 51,22; II⁶, 19,15; II⁷, 9,148, enz. enz.

II B. Conjunctie = „terwijl” („in die omstandigheid, op die manier, dat”): „Hare geburs namen quade exempel Ende letteted met haren twiste, *Also dats* Cyrus niet en wiste”, *Sp. H.* I³, 7,18. „Nachts... Dedi sijns heren ors riden Eene merie... *Also dat* niemen wiste daer of”, *Sp. H.* I³, 14,98 (vgl. ook *Rijmb.* 31431). „Ende bat Gode omme reynen vele, *So dat* hem thooff hinc tusschen knien”, *Rijmb.* 12561. „Sarra... vaste, *so dat* soe niet ne at III nachte ende III daghe”, *Rijmb.* 15387. „Jhesus

volchde hem opten voet, *So dats* niet en wiste Maria", *Lksp.* 2, 33, 11. „Hi beette ende nam den brief... *Soe dats* Mordret niet ne wart geware", *Lanc.* 2,28401. „Ende si saten beide gader neder, *Soe dat* si van messeliken saken... spraken", *Lanc.* 2,7079. Als prototype van dit *so dat* moet de partikel *sô*, *swâ* gelden, die in 't Os. en Ags. eveneens in den zin van „terwijl" („terwijl nochtans") wordt aangetroffen en aldaar kennelijk was ontstaan ten gevolge van de ontwikkeling der hypotaktische constructie uit een parataktische woordvoeging, welke desnoods in de volgende bewijsplaatsen nog te herkennen ware: „endi thâr an them wiha afstôd mahtig barn godes, *sô* (terwijl dat geschiedde) ina thiu môdar thâr ni wissa", *Hél.* 798. „Thâr sat.... barn godes...., *sô* is thea ni mahtun antkennian wiht, the thes wihes thâr wardon scoldun, endi fragoda", *Hél.* 813. „Môste on êcnisse aefter, *swâ* (en in die omstandigheid) him aefter thy yldo ne derede", *Gen.* 471. „Baer thà séo brimwyf...., *swâ* hene mihte nô waêpna gewealdan", *Béow.* 1508.

II C. Conjunctie = „totdat": „Hi reet *soe dat* hi in een dal quam", *Lanc.* 2,25160. „Hi ginc *soe dat* hi boven quam", *Lanc.* 2,24704. „Tkint leidene *soe dat* si quamen Ter kerken", *Lanc.* 2,19412. „In dat gepens reet hi alsoe, *Soe dat* hi quam tenen berge toe", *Lanc.* 2,41442. „Doe ginc hi drove... *Soe dat* hi omtrent primitijt quam, Daer hi ene hermitage vernam", *Lanc.* 2,2857. „De Tartaren... vueren... *so dat* si quamen in Dietsche lant", *Lutg.* 3,194. Z. nog *Lanc.* 2, 1305, 5271, 5997, 6815, 10201, 11051, 19024, 29094, 35299; 3, 8545, 18821, 23065; 4, 11975. De eigenlijke beteekenis van 't woordje is hier natuurlijk „ut", een begrip, dat zich bij de verbinding met verba van beweging tot „donec" kon ontwikkelen, doordien het gevolg der beweging, het bereiken van 't doel, tevens het eindpunt der beweging is.

D A T.

Wat hierboven omtrent *so dat* is opgemerkt, leidt als vanzelf tot de behandeling van een paar totnogtoe niet opgemerkte eigenaardigheden in 't gebruik der partik. *dat*, nam. van *dat* = „terwijl” („terwijl nochtans”) en „totdat”:

„Dat herte truert... *Dat* nochtan lachen moet die mont”, *Versl. en B.* 3, 40, n°. 108. „Daer hi zeven daghe lach lanc, *Dat* hi en at noch en dranc”, *Lksp.* 2, 47,64. „Een nonne... hadde in een clooster gheweest Menich jaer... *Datsi*... noit en sach Vader noch moeder”, *Lksp.* 3, 3,720. „Hi reet lange... *Dat* hi gene avonture ne vant”, *Lanc.* 3, 5534. „Dar spranc ene vinde vor thant, *Datter* nieman toe ne dede hant”, *Lanc.* 2, 18417. „Dus es hi daer III weken bleven, *Dat* hem geen teeken en quam te voren”, *Sp. H.* II¹, 78,31. „Ic hebt haer dic wel hoeren claghen, *Dat* si van mi niet en wyst”, *Esmor.* 323. „Ende aldus bracht hise af Al heymelike... *Dats* die Coninc niet en wiste”, *V. Velth.* 1, 47,48. „(Hi) voer wech, *dats* hem ne help niemen”, *Parth.* 4090. „(*Sij*) quamen ende overvielen die slaven, *dat* sijt niet en wisten”, *Goudsch Kr.* 4 v. „Die wormen... aten haer vleesch, *datter* nochtans gheen stanc... wt en ghinc”, *Liedw.* 4 v. „Daer... die vryesen... den graef willem... sloeghen doot, *dat* sijs niet en kenden”, *ibid.* 75 r. Zie v. *Lanc.* 2; 29126, 33872, 35796, 35833, 36582, 36853, 41159; 3,8330, *Tor.* 2251, *Sp. H.* IV², 36,35; 58,35; II⁶, 59,33, *Parth.* 1222, *Lanc. v. Den.* 652, *Drie daghe here* 245, *Belg. M.* 10, 68 en 90, enz.

„Hi reet, *dat* hi in ene valeye quam”, *Lanc.* 2, 3593. „Hi reet allene, *dat* hi vernam, *Dat* hi recht tenen ingange quam”, *Lanc.* 3, 7843. „Si keerde weder ende si ginc, *Dat* si vant Claudase den coninc”, *Lanc.* 2, 26123. „Si slipen, *dattie* dach op ginc”, *Lanc.* 2, 42487. Zie v. *Lanc.* 2, 19529, 24172, 35949; 3, 7794, 9167, 9950, 17094, en vgl. ook Ags. „gewât hethâ fêran, ... *thaet* he in Mambre becom”, *An.* 788.

In 't laatste geval, dat, althans naar de citaten te oordeelen, tot de taal der *Lanceloot*-compilatie schijnt beperkt te wezen, staat *dat* natuurlijk als consecut. conjunctie volkomen parallel met *so dat* (vgl. in 't vorige art. II. C; uit de derde der aangehaalde plaatsen blijkt voorts, dat men er geen bezwaar in zag het woordje een enkele maal zelfs achter een verb. van rust te bezigen). Als „terwijl” moet de partik. daarentegen als het gevolg gelden eener naar analogie van 't consecut. *dat* = *so dat* in gebruik gekomen vervanging van 't oude *so dat* „terwijl” (vgl. in 't vorige artik. II B); aan een oorspronkelijk *dat* = *so* „terwijl” of „in die omstandigheid” valt hier immers niet te denken, dewijl van een zoodanig gebruik in 't oude Germ. niet het minste spoor te vinden is.

Is deze laatste opvatting juist, dan ware ook voor een *dat* = „toen” gelijke vervanging van *so dat* = „toen” (vgl. in 't vorige artik. II A) gewis alleszins aannemelijk. Of het bestaan der conjunctie in genoemde beteekenis evenwel boven alle bedenking verheven is, meen ik vooralsnog te moeten betwijfelen. In constructies, als „Jacop was cume uutgegaen, *Dat* Esau sine spise brochte”, „Onverre so was hare vaert, *Datsi* ontmoeten die knechte”, en dergelijke¹⁾, is *dat* in geen geval kortweg met „toen” gelijk te stellen (vgl. *Mnl. Wb.* 2,86, en *Tijdschr.* 5,230). In zinnen, als „In 't jaer ons heren, *dat* men screef 1326”, „In den lesten tiden . . . *dat* si soude inden haer leven”, enz. (*Mnl. Wb.* t. a. pl.), en „Ende gi hebt van dien stonden Vele avonturen vonden, *Dat* gi sciet van hier binnen”, *Lanc.* 2,21122, hebben we in *dat* niets anders te zien dan een zoogen. zins-

---

1) Voeg bij die bewijsplaatsen nog: „Si hadden onverre gevaren, *Dat* si ontmoetten ene ioncfrouwe”, *Lanc.* 3,1861. „Hi was onlange in die vart, *Dat* hi een pawelgioen vernam”, *Lanc.* 3,5325. „Hi hadde onlange gereden, *Dat* hi der gherre wart geware”, *Lanc.* 3,9009. „Cume hadsoe vulseit dat wort, *Dat* daer quam een bode”, *Sp. H.* IV², 54,22. „Ende als men hem een gherechte Brachte, waest cume neder Op die tafle . . . gheset, *Dat* hise alle sach comen”, *Parth.* 581.

lidwoord, dat de woorden inleidt, welke ter aanvulling der voorafgaande tijdsbepaling dienen. Een gelijk karakter heeft de partik. ook in „Men hadse belopen bi desen, En hadde die vrouwe van Lac gewesen, Diet wiste bi der aventure, *Dat* si dat foreest reet dure”, *Lanc.* 2,33910, en „Het was vier daghe vor die batalie, *Dat* men dorsloech meneghe malie”, *Alex.* 4,21, met *aventure* en *batalie* als een door den bijzin omschreven bepaling van omstandigheid. Alleen in verband met plaatsn, als „Doen geviel alsoe die sake(n), *Dat* si te(n) dretsore syn comen, *Dat* si daer niemen hebben vernomen”, *V. Velth.* 1,26, slot; „Want den dreigere gesciede, *Dat* hi onder ander liede Reet een pert... Dattene metten tanden nam”, *Sp. H.* II⁵, 49,106; „Nu eest also vergaen, *Dat* die osse gekeert was, *Dat* kint althant genas”, *Sp. H.* II⁶, 14,35, zou men bij een oppervlakkige beschouwing kunnen geneigd zijn aan een *dat* = „toen” te gelooven. Doch ook hier verdient m. i. een andere verklaring de voorkeur, t. w. de opvatting, die ons aan de hand wordt gedaan door constructies, gelijk „Thamar, *Daer* ic wel af segghen dar, *Die* utermate scone was,” „*Die* vroude, *die* men vint, *die* u daer bequam so wale”, enz. (*Anz.* 8,153, *Mnl. Wb.* 2,150). Evenals toch deze laatste woordvoeging in de paratactische verbinding der beide relat. zinnen, waarvan de een een hoofd-, de ander een bijgedachte bevat, een overblijfsel der oorspronkelijke nevenschikking vertoont, zoo laten ook de bovenstaande citaten, met het zinlidw. *dat* in den eersten en tweeden bijzin, een zoodanige rest der oudere syntaxis volkomen duidelijk herkennen.

GELIE, LUWE.

In de aantek. op *Alex.* X 453, waar FRANCK op den onloochenbaren samenhang wijst tusschen de Mnl. adjectiva *gelie*, *luw* (of beter *luwe*), en het Os. *hleō*, Ags. *hléo* beschutting, enz.,

wordt de verklaring der phonetische ontwikkeling dier vormen gemist. Dewijl deze, naar ik vermoed, niet iedereen zonder toelichting in 't oog springt, is het niet van belang ontbloot deze lacune aan te vullen. Ter vorming van zoogen. *bahuvrihi*-adjectiva (en als zoodanig zijn onze naamwoorden = „beschutting hebbend, verleenend” zonder twijfel te beschouwen), bezigde het oorspr. Germ. o. a. het voorvoegsel *gi-* en het stamsuff. *-o*; vgl. Got. *galeiks*, Ags. *gefeax* enz. (KLUGE *Nom. Stamm.* § 176), Mnl. *gebaert*, *gegod*, *gehaer* enz. Uit een naar analogie dezer afleidingen aan te nemen **gihlewo-* had zich naar bekende klankwetten geleidelijk, met de tusschentrappen **gihleo*, **gihlio*, een vorm *gelie* moeten ontwikkelen. Uit adjectiva, als het Ohd. *gimoti*, *ginôti* (KL. *Nom. Stb.* § 177), blijkt voorts, dat naast den uitgang *-o* ook een oud suff. *-io* (*jo*) in gebruik is geweest; dat alzoo naast **gihlewo-* ook een grondv. **gihlewjo-*, **gihliwjo* kan bestaan hebben. En uit dezen laatsten had volgens de klankwet, die door KOEGEL voor 't Ohd. is bewezen (*Beitr.* 9, 523 vlgg.) en blijkens 't Mnl. *nuwe* (grondv. **newjo-*, **niwjo-*) evenzeer in 't oude Nfrk. van kracht was ¹⁾, onvoorwaardelijk een Mnl. *geluwe* moeten voortkomen, welks vervanging op Holl. taalgebied door een vorm zonder *ge* zeker geen op zich zelf staand verschijnsel ware te noemen. Als nom. sing. van *luwen*, den vorm, waarin het adject. op de eenige mij bekende Mnl. bewijfsplaats, uit *Hild.*, wordt aangetroffen, moet dus niet *luw*, maar *luwe* gelden.

MEISSEN, MEISKIJN.

Ter afleiding van ons oude *meissen* neemt KERN (*Taalb.* 5, 25) een diminutiefsuff. *-sin* aan, welks bestaan totnogtoe in

---

¹⁾ Vgl. ook voor de analoge ontwikkeling van *ouw* uit *au*-vormen, als *vrouwe* *gouwe*, *kouwe* enz.

geen der Oudgerm. dialecten aangewezen is. Noopt ons reeds deze omstandigheid de juistheid van gemelde etymologie in twijfel te trekken, nóg meer wordt dit het geval, wanneer we letten op de beide feiten: 1°. dat zoowel *meissen* als het daarvan niet te scheiden Mnl. *meiskijn* tot het Ndl. taalgebied beperkt zijn; 2°. dat in het tegenwoordige Brabantsch en Limburgsch algemeen een vorm *meske* in gebruik is, welks è onmogelijk uit een oudere *ei* kan worden verklaard. Naar 't mij voorkomt, hebben we den oorsprong der beide woorden in het Oudfransch te zoeken, waar in de opvatting „meisje” de nomina *mesine* (eigenl. met dubbele *s*, vgl. *messin*, GODEFROY i. v. *mesquin*) en *meskin* in zwang waren, die na overneming in het Dietsch zich min of meer naar hun nieuwe omgeving hadden kunnen gaan schikken, door hun klemtoon in aansluiting aan de Ndl. diminutiva te verplaatsen, hetzij met behoud der oorspronkelijke vocaal, of met vervanging van deze door de *ei* van *meid*.

Groningen.

W. L. VAN HELTEN.

G. KALFF

TERMINO SACRUM.

Wat een *grens* is, weet ieder.

De knaap, die met één been in Gelderland, met het andere in Overijssel staat; de jongeling, die voor het eerst met heimelijke trilling de grenspalen van zijn land aanschouwt; de man, die bij de grenzen op post heeft gestaan, die na lange afwezigheid de grenzen van het vaderland met vreugde overschrijdt — zij allen hebben het ervaren.

Niet alle grenzen echter zijn zoo gemakkelijk aan te wijzen als deze, scherpgetrokken tusschen Mijn en Dijn, dikwijls verlegd door de politiek van „houden wat gij hebt en krijgen wat gij kunt.”

In de natuur, in de maatschappij, in het leven is het dikwijls zeer moeilijk grenzen te trekken; zijn grenzen slechts ruwe hulpmiddelen, waarvan het beperkte onderscheidingsvermogen der menschen zich bedient.

Wie wijst de grenzen aan tusschen de verscheiden verwen van den regenboog, tusschen dag en nacht, tusschen ziel en lichaam? Wie de lijnen, welke de talrijke klassen der maatschappij van elkander scheiden? Wie kan scherpe grenzen trekken, juiste bepalingen geven, waar het geldt het wezen

der menschelijke vermogens, aandoeningen, hartstochten te omschrijven?

De koninkrijken dezer aarde zijn scherp genoeg begrensd — de grenzen aan te wijzen, welke in het rijk des geestes het eene gebied van het andere scheiden, is geene lichtetaak.

In het onmetelijk gebied van het menschelijk gevoelen, denken en doen heeft de Kunst hare eigene plaats.

Toch kunnen wij hare grenzen slechts aanduiden, niet aanwijzen; is de voorstelling, door het woord *kunst* in ons verwekt, nevelachtig, niet scherp omljnd. In menig geval zijn de grenzen tusschen kunst en wetenschap, kunst en wijsbegeerte, kunst en nijverheid moeilijk te trekken.

Het gebied der kunst zelve is weer verdeeld.

Wij onderscheiden daar de kunst van den bouwmeester, die van den beeldhouwer, van den schilder, van den musicus, van den dichter.

Die kunsten hebben onderling veel gemeen.

Natuurlijk: alle zijn uitingen van hetgeen in den kunstenaar omgaat. Duidelijk blijkt die gemeenschap der kunsten, waar wij de terminologie der eene toepassen op eene andere. Vooral de kunst van het woord borgt gaarne bij hare zusters. Men spreekt over den *bouw* van een drama; over Homerus' *plastiek*, over „*gebeeldhouwde sonnetten*“; ¹⁾ over een *tafereel*, eene *schildering* en *schelle kleuren*, ook waar het een roman of een gedicht geldt; over *taalmuziek*.

Hebben de vijf genoemde kunsten veel gemeen, zijn zij onderling verwant — die verwantschap is niet in alle gevallen even nauw.

Beeldhouwkunst en muziek zijn op verre na niet zoo innig

---

¹⁾ JACQUES PERK („Klinkt helder op, gebeeldhouwde sonnetten.”)

verwant als muziek en poëzie; bouwkunst en schilderkunst bestaan elkander niet zoo na als schilderkunst en poëzie. Geen ander kunstenpaar kan de wederga toonen van zóó innige versmelting, als poëzie en muziek ons bieden, waar zij zich paren in het lied.

Echter heeft ook elke kunst weer haar eigen domein.

De eene kan niet, wat de andere kan; alle hebben hare eigene grondstoffen, bedienen zich van hare eigene werktuigen. De kunstenaar kan met baksteen niet volbrengen, waartoe marmer en brons hem in staat stellen; met kleuren en tonen niet, wat alleen met woorden geschieden kan.

Heeft elke kunst haar eigen gebied — waar loopen dan de grenzen, welke haar van de andere scheiden? Welke grenzen heeft de kunst, waarop wij hier het oog hebben: de kunst van het woord?

Zóó algemeen gesteld, kan deze vraag wel in een boek, niet in luttel bladzijden, worden behandeld. Slechts op een paar zijden van het voorwerp onzer beschouwing zullen wij hier het oog richten.

Het vraagstuk, waarmede wij ons bezig houden, is ingewikkeld en kan op meer dan eene wijze opgelost worden.

Het raakt niet alleen de kunst, maar ook zedelijkheid en godsdienst. Het zal door verschillende menschen op verschillende wijze worden opgelost, doch steeds in overeenkomst met elks begrippen van kunst en zedelijkheid, met elks levens- en wereldbeschouwing.

Idealisten zullen tot eene oplossing komen, geheel verschillend van die, welke realisten zullen vinden. Idealisme en realisme nu vertoonen zich in talloze schakeeringen onder de kunstenaars en het kunstminnend publiek.

Overigens zullen de grenzen, welke iemand op dit gebied

zou willen trekken, vaag en zwevend moeten blijven; zal hij wel in bijzondere gevallen kunnen beslissen of z. i. de grenzen al dan niet geëerbiedigd zijn, maar bezwaarlijk algemeen geldige bepalingen kunnen geven.

Dat er zekere grenzen zijn, welke een kunstenaar in acht moet nemen — daaromtrent zijn nagenoeg allen het eens, idealisten en realisten. Grenzen ten opzichte van de stof en van den vorm.

De stof der kunst van het woord is het leven, de werkelijkheid. Maar het *gansche* leven, de *gansche* werkelijkheid? Zijn er geene dingen in en buiten ons: gedachten, handelingen, zaken, welke zelfs de stoutste realist niet tot stof van een kunstwerk zou durven kiezen?

Een kunstwerk kan slechts een *deel* van het leven, een *deel* der werkelijkheid omvatten.

De vorm, welken de kunstenaar aan zijn werk zal geven, hangt af gedeeltelijk van den aard der stof zelve, gedeeltelijk van den aanleg, het temperament des kunstenaars.

Echter ook hier zijn grenzen.

Kan de dichter aan een drama, een roman, een lied den omvang, den vorm geven, die hij verkiest? Niemand zal op zulke vragen een bevestigend antwoord geven.

Dat hier grenzen zijn, staat vast. Maar binnen die grenzen is plaats voor eene groote verscheidenheid van meeningen.

Waar een kunstenaar, waar een publiek die grenzen zal trekken, hangt grootendeels af van hunne beschouwingen aangaande het wezen en de bestemming der kunst.

Een kunstenaar is vóór alles een gevoelig mensch.

In hoogere mate dan zijne medemensen is hij vatbaar voor allerlei indrukken; daarbij is hem het vermogen geschonken,

die indrukken door middel van eene of andere kunst te verwerken tot eene zinnelijk waarneembare voorstelling.

Sommige kunstenaars zijn vatbaar bovenal voor de *schoonheid* van natuur en leven, zoeken overal het schoone, wenden zich af van al wat leelijk is en kwalijk luidt.

Anderen, niet ongevoelig voor schoonheid, vinden in natuur en leven ook nog andere dingen hunne aandacht waard, wenden zich niet af van hetgeen zintuigen of gevoel kwetst, willen het leven zooveel mogelijk omvatten.

Sommige kunstenaars zijn van oordeel, dat de kunst eene bepaalde bestemming, eene roeping heeft. Kunst moet veredelen, zeggen zij; moet grootsche gedachten wekken; zij moet eene vriendin voor den mensch zijn, die hem troost op den levensweg; kunst moet onderwijzen, stichten, opvoeden.

Anderen hebben de kunst lief om haar zelve. Van eene roeping, eene bestemming weten zij niets, of willen zij niets weten. Zij zijn kunstenaars, alleen gehoor gevend aan een innerlijken drang; zij beelden in hun werk de natuur, het leven, zich zelf af, louter omdat zij daardoor genieten, omdat de kunst hunne geheele ziel vervult.

Wie tot de kunstenaars der eerste groep behoort, zal uit den aard der zaak allerlei grenzen erkennen en eerbiedigen, waardoor die der tweede groep zich niet laten beperken.

Wie door zijne kunst het publiek wil vermaken, veredelen, zal zich ontzien de gemoederen zijner lezers of hoorders te pijnigen door hun te toonen, wat er laags, afschuwelijks, dierlijks is in den mensch en in de maatschappij; hij zal meenen, dat zulke tafereelen zijne lezers verlagen, niet veredelen.

Wie gelooft, dat de kunst haar doel heeft in zich zelve, zal zich door zulke beweegredenen niet laten weerhouden; hij zal zijne stof kiezen, waar hij iets vindt, dat den geest in hem vaardig maakt.

Deze twee opvattingen der kunst verhouden zich als altruïsme tot egoïsme.

Ook in vroegeren tijd heeft men meer dan eens getracht, het gebied der kunst of van eenig onderdeel daarvan af te bakenen. In de Oudheid, in de Middeleeuwen, gedurende en na de Renaissance is meer dan eene poging gedaan, om voorschriften of wetboeken samen te stellen, welke aanwezen, waarin volgens den Schrijver het wezen der kunst bestond; wat geoorloofd, wat niet geoorloofd was.

Aristoteles' *Poëtica*, de werken van Horatius en Quintilianus, Boendale's hoofdstuk over dichters, de geschriften van de mannen der Pléiade, van Sidney, Opitz, Minturno, Lope de Vega, van de Amsterdamsche Oude Kamer, van Rodenburch, van Boileau, van Gottsched en van Pope — zijn alle pogingen in dien geest.

Tot in de 18de eeuw heerscht de invloed der klassieken, worden in West-Europa aan de kunst van het woord door velen de grenzen gesteld, welke ook door Grieken en Romeinen geëerbiedigd waren of geëerbiedigd schenen te zijn.

De Romantiek was een verzet tegen dien invloed; een streven om de grenzen der kunst van het woord naar verschillende richtingen uit te zetten.

Ook de mannen der Romantiek formuleerden hunne beginselen, bakenden het gebied hunner kunst af, trokken grenzen.

Grenzen, welke door het Realisme van onzen tijd niet worden erkend, die het tracht te verruimen of uit te wisschen.

Grenzen ten opzichte van de stof en van den vorm. Ten opzichte van de stof had de Romantiek het gebied der kunst uitgebreid. Het Realisme gaat op dien weg voort. Het wil — voor zooveel mogelijk — het gansche leven, ook in zijne diepste diepten, omvatten; de gansche maatschappij, ook in hare on-

derste lagen; de gansche natuur, ook in wat zij meest weezinwekkends biedt.

Het Klassicisme is aristocratisch; de Romantiek in menig opzicht democratisch; het Realisme niet zelden socialistisch.

Ook ten opzichte van den vorm had de Romantiek de grenzen uitgezet. Vooral had zij de kunst van het woord in nauwer betrekking gebracht tot de schilderkunst. Het Realisme volgde de Romantiek in dezen en betrad ook niet zelden de paden, waarlangs de Muziek haar doel tracht te bereiken.

Meer dan eens hebben deze omzwervingen de kunst van het woord te ver van honk gevoerd.

Menig kunstenaar van den tegenwoordigen tijd heeft de grenzen zijner kunst uit het oog verloren, waar hij haar in wedijver liet treden met Schilderkunst en Muziek; waar hij trachtte met woorden te doen, wat slechts met kleuren en lijnen of met tonen tot stand gebracht kan worden.

Eene landschapsbeschrijving van Flaubert, een stadsgezicht van Zola, hoe kunstig ook ontworpen en volvoerd, zullen nimmer den indruk kunnen teweegbrengen, dien eene teekening of eene schilderij maakt; zullen altijd min of meer met dezelfde soort van verbazing worden beschouwd, waarmede men naar de kunststukken van een acrobaat kijkt.

Beelden eener stemming, gelijk Schumann's *Träumerei* er een geeft, gelijk zijn *„Eintrit im Walde"*, zullen bezwaarlijk kunnen worden geëvenaard door de lyrische schildering van den gemoedstoestand, waarin de mijneraar verkeert of hij, die een bosch betreedt.

Op het gebied van het onbepaalde, het vage, de schemering — beweegt de muziek zich bij voorkeur; daar is zij sterk; ontwikkelt zij eene kracht, welke de poëzie langs andere wegen zoekt en vindt.

De kunst van het woord staat in nauwe betrekking tot de wetenschap. Zij bedient zich van de uitkomsten der wetenschap; verwerkt in veel gevallen bouwstoffen, haar door de wetenschap geleverd, tot een harmonisch geheel.

De kunstenaar moet in meerdere of mindere mate technicus zijn; kennis hebben van allerlei ambachten, bedrijven, beroepen, om zich van die kennis te bedienen, waar het noodig is.

Ook hier zijn grenzen.

Wie die grenzen niet in het oog houdt, zal in een historischen roman de historie den roman laten overheerschen; in een zedenroman den psycholoog doen wijken voor den medicus; den kunstenaar voor den geleerde.

Datgene, waarin de mensch — het lezend publiek — het meest belang stelt, is altijd geweest en zal waarschijnlijk ook wel altijd blijven: de mensch zelf.

Naarmate de kunst van het woord zich bij een volk ontwikkelt, zal alles, wat het uiterlijk leven van den mensch raakt, op den achtergrond treden; het innerlijk leven grooter plaats beslaan. Bij een gezond volk ten minste.

Waar in den tegenwoordigen tijd de aandacht van een schouwburgpubliek vooral door de „mise-en-scène” in beslag genomen wordt; waar in zoo menigen roman, die het leven om ons afbeeldt, de behanger en de meubelmaker, de kleermaker en de modiste het hoogste woord voeren — daar zijn de grenzen overschreden, waarbinnen het lagere leven zich in den roman dient te bewegen.

Wij hebben hier slechts een paar zijden van een veelomvattend vraagstuk behandeld.

Nog op menige andere zijde zouden wij het oog kunnen richten.

Wij behoeven dat echter niet te doen, om tot de slotsom

te komen: dat echte kunstenaars te allen tijde zich fijngevoelig hebben getoond op het stuk van grenzen der kunst; dat zij gewoonlijk, als bij instinct, hebben bemerkt, waar zij die grenzen naderden.

Niet de kunstenaar zelf is de hoogste rechter over zijn werk, noch het publiek, maar de Geschiedenis.

De Geschiedenis alleen wijst aan, welke dichterlijke werken de meeste levenskracht hebben. Levenskracht — onbedriegelijk criterium, waar men de kunstwaarde van eenig dichterlijk gewrocht wil bepalen.

Werken, waarin de grenzen der kunst van het woord doofden kunstenaar, bewust of onbewust, met de meeste zorg zijn in acht genomen, hebben de grootste kans op een lang leven, de hoogste literaire waarde.

Amsterdam.

G. KALFF.

H. KERN

Voorbeelden van klankomzetting in het Baltisch-Slawisch.

Gelijk in zooveel andere talen, komen ook in de Baltisch-Slawische gevallen van klankomzetting voor, zonder dat men de oorzaak van het verschijnsel aan de aanwezigheid van een der trillers *r* of *l* kan toeschrijven. Het Oudbulgaarsche *düno*, bodem, Russisch *dno* enz., waarmede op Baltisch gebied overeenkomt Lettisch *dubens*, Litausch *dugnas*, is door den grootmeester der Slawisten, Frans Miklosich, te recht verklaard als ontstaan uit *dübno*, eene omzetting van *büdno*, het Indische *budhná*, Latijn *fundus*, ons *bodem* ¹⁾.

Het geval van *düno* staat niet op zich zelf. De Slawische wortel *güb-*, buigen (Miklosich Et. Wtb. bl. 82) is niets anders dan eene omzetting van *bug*, d. i. Indisch *bhuj* (uit *bhug*), ons *buigen*, enz. Ook in de Baltische afdeeling ontmoeten wij den omgezetten vorm in het Lettisch *gubt*, bukken, Litausch *dwigubas*, tweevoudig; vgl. Pruisisch *dwigubbu* ²⁾. Hoogst opmerkelijk nu is het, dat in het Kleinrussisch naast *hybaty* voorkomt *bhaty*; *ophaty* naast *ohbaty*. Dat deze dubbelvormen

---

¹⁾ Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, bl. 54 en 421.

²⁾ Uhlenbeck, die drei Catechismen in altpreussischer Sprache, p. 54.

zich door metathesis laten verklaren, zooals Miklosich opmerkt, spreekt van zelf; de vraag is alleen, welke vorm als de oudste van de twee te beschouwen is. Natuurlijk is het niet te bewijzen, dat de vorm *bǔg* zich steeds naast *gǔb* gehandhaafd heeft; het is denkbaar, dat eerst lang nadat *gǔb* het ouder *bǔg* verdrongen had, eene nieuwe omzetting plaats vond, doch in beide gevallen blijft het feit bestaan, dat eene omzetting in het Slawisch tot stand is gekomen.

Nog een andere Indogermaansche wortel vertoont in het Baltisch-Slawisch eene omzetting: *zǐd*. Het Oudbulgaarsche *zǐdati*, Russisch *zdati*, enz. is „bouwen;” *zǐdǔ* is „pottebakkersklei;” C’echisch *zed’* is „muur;” Poolsch *zdun* „pottebakker.” De hier opgegeven beteekenissen ¹⁾ zijn, dunkt mij, voldoende om de eenheid van *zǐd* en al wat zich hieraan vastknoopt met den Indogermaanschen wortel *dhigh* buiten allen twijfel te stellen. Tot dezen wortel behooren o. a. Indisch *deha*, lichaam, *dehī*, wal, burg, Baktrisch *pairi-daeza*, omwalling, Oudpersisch *didā*, vesting, Grieksch *τείχος*, Latijn *ingere*, *figulus*, Gotisch *deigan*, vormen, *daigs*, deeg; enz. Het Slawische *zǐd* is door omzetting ontstaan uit *diz*.

Men zal allicht vragen: wat kan tot de klankomzetting aanleiding hebben gegeven? Het zou onvoorzichtig, immers voorbarig wezen, uit niet meer dan drie voorbeelden met beslistheid eenen algemeenen regel af te leiden. Men zou eerst den geheelen omvang van het verschijnsel behooren te kennen, alvorens met volle overtuiging eene verklaring voor te dragen. Letten wij alleen op de drie gegeven voorbeelden, dan zien wij, dat in alle aspiraten, oorspronkelijk althans, voorkomen, en in twee, misschien in alle drie, twee aspiraten. Hoewel wij uit andere talen, inzonderheid de Indonesische,

---

¹⁾ Zie voor meer bijzonderheden Miklosich, bl. 405.

weten, dat eene aspiratie in verband met een der trillers in een woord zeer dikwijls eene omzetting te weeg brengt, zoodat bijv. *argha* overgaat in *harga*; *artha* in *harta*, e. dgl., zoo kan men deze gevallen toch niet gelijkstellen met de omzetting van *bhudh*, *dhigh* en *bhug* (of *bhugh*?) in *dhubh*, *ghidh* en *g(h)ubh*. Immers niet de aspiratie verspringt, maar de daarmee verbonden klank. Eerder zou men kunnen vergelijken zulke voorbeelden in het Bataksch als *gubo* naast *bugo*; *gabe* naast *bage*.¹⁾

---

¹⁾ Vgl. van der Tuuk, Tobasche spraakkunst, bl. 55.

A. KLUYVER

1

2

3

4

5

6

NAAR AANLEIDING VAN EENE SPREEKWIJZE.

Wie niet tevreden is met hetgeen hem wordt toebedeeld en verklaart liever iets anders te hebben, ontvangt soms eene terechtwijzing die bij HARREBOMÉE aldus wordt opgegeven: „De bakker, die liever-koekjes bakt, is dood.” Er bestaat echter ook eene andere manier van zeggen die, in sommige streken van Holland althans, de gewone is: „De lieve koekebakker is dood”, waarbij het woord *lieve* met nadruk wordt uitgesproken. Die twee uitdrukkingen moeten met elkander in verband staan, beide verbasterd uit ééne oudere die minder onzinnig is geweest. Uit den eerstgenoemden vorm blijkt dat het woord *lief* niet behoort bij den bakker, maar bij het gebak; doch *lief* is hier niet een bnw.: *lieve koekebakker* moet ontstaan zijn uit *liefkoekbakker*, bij KILIAAN verklaard met *nastocopus*, *pistor dulciarius*. Nog heden is *lijfkoek*, dat met *liefkoek* nevens *leefkoek* door KILIAAN wordt vermeld, in Vlaanderen eene soort van peperkoek. Aanvankelijk zal men gezegd hebben „de liefkoekbakker is dood” tot een kind b.v., dat met eene gewone boterham, zonder iets er op, niet tevreden was; men bedoelde: peperkoek is niet te krijgen, daaraan is

nu niets te doen. In streken waar de liefkoek onbekend was, werd de spreekwijze verminkt tot „de lieve koekebakker is dood”, waarmede thans in 't algemeen wordt aangeduid: datgene wat gij zoo gaarne zoudt hebben, is voor u onbereikbaar; en eindelijk kwam men tot den bij HARREBOMEÉ vermelden vorm, door aan eene onverstaanbare uitdrukking althans eenigen zin te willen geven.

Het bovenstaande is niet meer dan eene gissing, doch mij dunkt, zij ligt voor de hand, meer dan de verklaring van het woord *liefkoek* zelf. In de drie bovengenoemde vormen staan *ie*, *ij* en *ee* naast elkander. Is slechts één van die klanken oorspronkelijk en moeten de andere aan volksetymologie worden toegeschreven, of is meer dan één vorm regelmatig? In verschillende tongvallen wisselt de scherpheldere *ee* af met *ie*, en in het Vlaamsch vindt men soms daarnevens *ij*, als *i* uitgesproken: zoo vermeldt DE Bo behalve *leep*, *scheef*, ook *lijp*. Konden derhalve *ie*, *ij* en *ee* met elkander eene oorspronkelijke *ai* vertegenwoordigen, dan zou men tot de volksetymologie zijne toevlucht niet behoeven te nemen, het woord *leef* zou kunnen gelijkstaan met hd. *laib*, got. *hlaibs*, en *leefkoek* zou men kunnen houden voor eene nabootsing van lat. *artolaganus*, in de oudheid zekere soort van fijn brood, in de middeleeuwen meer een gebak in onze gewone opvatting. Maar die gissing is ijdel, want *leefkoek* is in het Hd. *lebkuchen*, mhd. *lëbkuoche*, mnd. *levekoke*: daaruit blijkt dat de *e* van *leefkoek* eigenlijk een korte klinker is, en tevens dat *leefkoek* niet onmiddellijk met *hlaibs* in verband kan staan.

De in Duitschland gewone verklaring van *lebkuchen* vindt men D. *Wtb.* 6, 467: „der erste theil des wortes ist das mittellat. *libum* fladen; und diese halbgelehrte zusammensetzung mag darauf hinweisen, dasz das gebäck zufrühest an geistlicher stätte bereitet und von geistlichen herren versucht wurde.” Doch aan die verklaring ontbreekt het bewijs. In de eerste plaats kan men

bezwaar maken vanwege de beteekenis: indien het eerste deel van *lebkuchen* eigenlijk *libum* is, dan drukken de beide leden der samenstelling nagenoeg hetzelfde uit. Doch dit bezwaar is niet overwegend, vooral niet daar het eerste lid een uitheemsch woord zou zijn: het Hd. kent b.v. ook *rodonkuchen* of *radankuchen*, waarin het eerste lid de verbastering is van fr. *raton*, evenzoo den naam van een gebak. ¹⁾ Ernstiger is het bezwaar tegen den vorm: het Latijnsche woord heeft eene *i*, en die klinker wordt in het Hd. gewoonlijk onveranderd overgenomen; later wordt *i* dan natuurlijk *ei*; zoo b.v. *meile* uit lat. *milia*, *pfeil* uit *pilum* enz.; eene enkele maal wordt de *i* in het Hd. verkort tot *ɨ*, die dan tot heden toe *ɨ* is gebleven: *linie* is lat. *linea*. Eene Latijnsche *ɨ* is soms *e* geworden, b.v. in *pech*, uit lat. *pŕc*-, maar dat in het Hd. eene *e* zou beantwoorden aan lat. *i*, dit is ongehoord. Men zou verwachten *leibkuchen*, maar dat komt in het Hoogduitsch niet voor, althans niet in den zin van *lebkuchen*: de klinker *e* is de gewone; alleen van het met *lebkuchen* gelijkstaande *lebzelte* geeft een vocabularius ook den vorm *libenzelten*.

In den laatsten tijd is de verklaring uit *libum* dan ook verworpen door Prof. KLUGE. In de derde uitgave van zijn woordenboek keurt hij ze nog goed, doch erkent dat men „volks-etymologische Andeutungen an *leben* oder ähnliches” moet aannemen; in de jongste uitgave, van 1889, meent hij dat naar een ander etymon moet worden gezocht: „lat. *libum* genügt kaum zur Erklärung des hd. Wortes”. Hij vraagt of mhd. *lēbe* niet met *hlaibs* in verband zou kunnen staan, doch daartegen is bezwaar. Vooreerst is het niet zeker, dat *hlaibs* een oorspronkelijk Germaansch woord is, maar bovendien, de samenstelling *lebkuchen* werd waarschijnlijk eerst vrij laat gevormd, en hoe komt het dan, dat van dit *lēbe* op zich zelf niets is

¹⁾ Verg. ANDRESEN, Deutsche Volksetymologie (5e ausg.), 294

te vinden? Verder heeft *laib*, vooral in het Hoogduitsch, de beteekenis van *placenta*, en in *lebkuchen* wordt dat begrip uitgedrukt door *kuchen*: het eerste lid dier samenstelling moet iets anders hebben aangeduid dan brood. In het Nederlandsch worden als synoniem met *leefkoek* opgegeven *fijnen koek*, *kruidkoek*, *peperkoek*, *soete koek*, *seemkoek* ¹⁾, in verschillende Duitse tongvallen worden *honingkoek* of *pannekoek* er mede gelijkgesteld: in het eerste lid van *lebkuchen* zou men dus liefst ontdekken hetzij den naam van iets waarin, hetzij van iets waarmede de koek wordt gebakken.

KLUGE vraagt, of in *lebe* ook een Slavisch woord kan verborgen zijn, nl. *lipiec*, eene der soorten van honing. Maar dat is zoogood als onmogelijk: de vorm van dat woord verschilt zooveel, en bovendien, hoe zou het in onze taal zijn gekomen? Is *lebe* dan ook misschien de vertegenwoordiger van een oudgermaanschen naam voor honing, die alleen in deze composita is bewaard? In de meeste Nederduitsche tongvallen bestaat een bnw. *libbe*, *libber*, *libberig* ²⁾, dat voornamelijk van honing, stroop en andere kleverige stoffen wordt gezegd die walgelijk zoet smaken. De *bb* in die woorden zal wel ontstaan zijn uit de verdubbeling der zachte spirans voor eene *j*: de stam *liv-* of *lif-* is in 't Indogermaansch *lip*, een welbekende wortel, waarvan b.v. is afgeleid gr. *λίπος*, vet (znw.), *λίπαρις*, kleverig, en in het Slavisch b.v. *lěpŭ*. waarvoor in het Osl. Wdb. de beteekenissen *viscum* en *emplastrum* worden opgegeven, en dat ook nog thans in dergelijke opvatting wordt gebezigd. Onderstelt men daarnaast een znw. *lipá* met den klemtoon op de laatste lettergreep, dan zou dit in 't Germaansch worden *liva*, waaruit in het Hoogduitsch *lěbe*, in het Neder-

¹⁾ *Synonymia Latino-Teutonica*; 1, 306.

²⁾ Zie de Woordenboeken van BERGHAUS, SCHÜTZE, DÄHNERT, RICHEY, TEN DOORNKAAT-KOOLMAN.

duitsch *leve* kon ontstaan; de algemeene beteekenis van *kleverige stof* kon hier dan in 't bijzonder op den honing zijn toegepast. Maar ook deze gissing is uiterst onzeker: misschien is het bnw. *libbe* van een geheel anderen stam afgeleid, en bovendien, al is het mogelijk dat een oud, merkwaardig woord verloren gaat, en alleen in enkele samenstellingen bewaard blijft, de kans daarop wordt kleiner naarmate die samenstellingen in later tijd zijn gevormd, en volgens *D. Wtb.* is *lebkuchen* waarschijnlijk niet ouder dan de dertiende eeuw.

Er is nog een ander bezwaar van eenig gewicht. Van de drie Nederlandsche vormen, met *ee*, *ie* en *ij*, zou alleen die met *ee* oorspronkelijk kunnen zijn; *lijfkoek* en *liefkoek* zouden door volksetymologie moeten verklaard worden, of door eene onwillekeurige analogie met andere woorden waarin *leef-* afwisselt met *lijf-*, als b.v. *leefloos*, *leeftocht* naast *lijfloos*, *lijftocht*. Niemand kan ontkennen, dat die vaak grillige verbinding van denkbeelden een belangrijk element is in het leven der taal, dat vele zoogenaamde uitzonderingen op de wetten waaraan dat leven onderworpen is, alleen worden opgehelderd door dit element in rekening te brengen; maar juist vanwege zijne onregelmatigheid is het moeilijker te onderkennen, laat staan op zijne juiste waarde te schatten. In aanmerking genomen het gevaar dat verbonden is aan „Erklärungsarten, welche von der historischen Kontinuität der Laute absehen”¹⁾, moet ook hier nauwlettend worden onderzocht in hoeverre het waarschijnlijk is, dat nevens een regelmatig *leefkoek* een vorm *lijfkoek* kon ontstaan. Die vorm komt niet slechts voor in onze taal, maar ook in verschillende Nederduitsche dialecten. *Liüwkôke* wordt b.v. opgegeven als in Pruisen gebruikelijk; het is de naam van een gebak dat voornamelijk op feestdagen ter tafel komt, en het volksgeloof meent, dat hij wiens nieuw-

¹⁾ Zie ASCOLI, Sprachwissenschaftliche Briefe 187.

jaarskoek onder het bakken een barst krijgt, in den loop van het jaar sterven moet, dat diens *lijf, leven* er mede gemoeid is.¹⁾ Hier komen de sporen der volksetymologie dan toch aan het licht, kan men zeggen. Zonder twijfel, doch daarmee is niet bewezen, dat de vorm *lijfkoek* door haren invloed is ontstaan. Het is evenzeer mogelijk dat die vorm, regelmatig uit een ouderen voortgekomen, door de volksetymologie in een gewijzigden zin is opgevat. In tegenstelling met het Nederduitsch schijnt de vorm *leibkuchen* in het Hoogduitsch zoogoed als onbekend, en toch zijn *lebkuchen* en *lebzelte* in het zuiden zeer gebruikelijk (men vergelijk het woordenboek van SCHMELLER). En evenals bij ons enkele woorden bestaan met *lijf-* nevens *leef-*, zoo kent ook het Mhd. *lebehaft* en *liphaft*, *lebelich* en *liplich*, daarenboven een groot aantal composita met *lip*; naast *lebkuchen* vindt men echter niet *leibkuchen* of *liebkuchen*. Indien *lijfkoek* en *liefkoek* inderdaad door volksetymologie waren ontstaan, dan zouden toch allicht ook in het Hd daarvan eenige sporen zijn te vinden, daar de kans in beide talen volkomen gelijkstond. Doch aangezien het Hd. alleen kent *lebkuchen*, zal het voorzichtiger zijn het Nederlandsche *lijfkoek* liefst als een regelmatigigen vorm te willen verklaren.

Eindelijk is er nog eene reden, waarom het niet waarschijnlijk is dat *lebe* een naam voor honing zou wezen. Het Hd. kent het woord *lebhonig*, dat *D. Wtb.* 6, 466 aldus wordt verklaard: „der grobe gezeidelte honig, der in einen sack gethan und ausgepreszt wird, honig in fladen”. In het boek *Vande Byen* door THEODORUS CLUTIUS (a^o. 1619) wordt van dezen honing het volgende gezegd, nadat eerst beschreven is hoe de ongepijnde honing wordt gewonnen: „Daer na neemt men die resterende materie die inde corven was gebleven”; — deze wordt dan met een weinig water gekookt —, „en dan doetmen die (materie)

¹⁾ Zie FRISCHBIER, Preussisches Idiotikon, 2, 19.

in dicke gebreyde sacken, ende men parst den honich stijf wt, in vaten bysonder: Dit wert groven honich voor die Coeckebackers". Ook elders wordt herhaald dat deze minder fijne qualiteit door de bakkers wordt gebruikt, en dat de betere dient voor „huyshouders, ofte Aptekers die daer Medicijnen van willen maken." Indien nu het woord *leb-* reeds honing aanduidde, zou de samenstelling *lebhonig* eenigszins pleonastisch zijn, kon *leb-* daarentegen *gebak* beteekenen, dan zou *lebhonig* juist gelijkstaan met dien „groven honing voor de koekebakkers", waarvan CLUTIUS gewag maakt. Zoo komt men onwillekeurig weder tot de vraag: is het dan toch niet mogelijk, dat de afleiding uit *libum* moet worden goedgekeurd? Die overweging maakt eene kleine uitweiding noodzakelijk.

Van het Latijnsche *libum* is in de Romaansche talen weinig te bespeuren: althans in het woordenboek van DIEZ wordt het niet genoemd, en in verschillende andere zoekt men tevergeefs een vorm die uit *libum* kan ontstaan zijn. Dat het woord echter in het Romaansch niet onbekend is geweest, kan met waarschijnlijkheid uit het middeleeuwsch Latijn worden opge maakt. Als synoniem met *libum* worden onder andere vermeld *labetum*, *lebetum*, *libetum* (zie DIEFENBACH, *Gloss*). Zuiver Latijnsche afleidingen op *-etum* kunnen dit niet zijn, want met *-etum* worden alleen collectiva gevormd als *olivetum*, *palmetum* en derg. Is dan een vorm als *libetum* naast *libum* slechts eene gril van de taal der monniken, waarin b.v. nevens *placenta* voorkwam *placentia*? Dat is niet waarschijnlijk: met een vorm als *placentia* staat gelijk *libium*, dat inderdaad voorkomt in plaats van *libum*, stellig buiten verband met het gesproken Romaansch. Het aannemelijkst is, die vormen op met *-etum* te beschouwen als Latijnsche afbeeldingen van Romaansche diminutiva op *-etto*¹⁾; dat in die afleidingen de *i* van

¹⁾ Zie verschillende andere voorbeelden bij DIEZ, *Grammaire*, 2, 342.

libum ten minste niet als *i* behoefde bewaard te blijven, zal wel met de regels der taal overeenkomen ¹⁾).

Doch niet slechts *lebetum* of *lebeta* wordt opgegeven, maar ook *leba*, nevens *liba*, *libum*. Indien men uit *lebetum* mag besluiten, dat het Latijnsche *libum* niet uit de volkstaal was verdwenen, dan ligt het ook voor de hand uit het gelijktijdige Romaansch die spelling *leba* te willen verklaren, en niet uit eene gedachtelooze orthographie van het boekenlatijn. Daarbij is meer dan één geval mogelijk. Vooreerst, dat een vorm *lëbum* nevens *libum* reeds bestond in de lingua rustica, in dien tijd toen er van het eigenlijke Romaansch nog geen sprake was: van dit verschijnsel, *é* nevens *i* in het Latijn, zijn vrij wat voorbeelden bekend, en ook in het latere Romaansch vindt men er de sporen van ²⁾. Niet zelden ook hebben Romaansche tongvallen eene *e* waar men *i* zou verwachten, en waarbij het niet te bewijzen is, dat deze *e* uit het Latijn afkomstig is, al is zij stellig reeds zeer oud. ³⁾ Een derde geval is, dat de Latijnsche volkstaal een vorm *libum* kende: dat een verschil in quantiteit tusschen de klinkers van een classieken en een vulgairen vorm niet zeldzaam was, is bij de studie van het Romaansch vaak gebleken ⁴⁾. Ten laatste moet in overweging worden genomen, of *libo* niet vervormd kan zijn tot *lebo*, naar analogie van *lebetto*, gesteld dat de *e* hier aan-

¹⁾ Van de lettergrepen zonder hoofdklemtoon zegt DIEZ (Gr. 1, 161): „l'atone subit, dans tout le domaine roman, des transformations nombreuses, assez arbitraires, et dans lesquelles la quantité n'est d'aucune importance”.

²⁾ Zie de voorbeelden bij SCHUCHARDT, Vocalismus, 2, 69 vlgg., en verg. D'OVIDIO bij GRÖBER, Grundriss, 1, 507.

³⁾ Verg. D'OVIDIO, t. a. p. 557, waar de Emiliaansche dialecten behandeld worden, die, inzonderheid voor nasalen, *e* hebben voor lat. *i*. Uit de taal van Padua wordt vermeld *petteto*, *appetetolo* nevens lat. *appetitus* (bij WENDRINER, Die paduanische Mundart bei Ruzante).

⁴⁾ Zie GRÖBER, Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter (in verschillende deelen van WÖLFFLIN's Archiv für lateinische Lexicographie.)

vankelijk uit *i* was ontstaan. Er is dus aanleiding genoeg om te onderstellen, dat een vorm *lebum* of *leba* in het middel-eeuwsch Latijn meer beteekent dan eene schrijffout voor *libum*, en dat die vorm *leba* het meest zal zijn voorgekomen in het Latijn van die kloosters, welke in de nabijheid van Italië waren gelegen, derhalve in Zuid-Duitschland. Vandaar dan ook, dat in die streken de vorm *lebkuchen* de gewone is; en het volk stelde zich daarmede tevreden: *lebkuchen* werd niet verbasterd tot *leibkuchen* of *liebuchen*. In het Nederduitsch kloosterlatijn daarentegen zal *liba* meer gebruikelijk zijn geweest dan *leba*, en dientengevolge kreeg het gebak bij ons meestal den naam *lijfkoek*, waarvan *liefkoek* slechts eene geringe wijziging is.

A. KLUYVER.

Leiden.

H. E. MOLTZER

RODENBURGH EN ZIJNE CASANDRA.

Wie zou willen afgaan op het oordeel van Coornhert's tegenstanders, en hem alzoo houden voor een „hollandschen boeve”, een „nieu Machiavel”, een „procureur van quade saecken en van quade conscientie”, een „semi-idiota”, zou gewis het spoor niet minder bijster raken dan wie een beeld van Rodenburgh wenschte te teekenen met de pen van Bredero of Tengnagel¹⁾ of Coster. Hun getuigenis toch is minstens even overdreven ongunstig als dat van de aanbidders van den „paragon” buitensporig loffelijk moet heeten.

Dat hij „in sijne kunst voor een a. b. c-klerck” werd gescholden, en die „voet noch maet en hadd' in al sijn werk;” dat hem de raad werd gegeven: „leer dan eerst voor al wat spellen”, en de wenk: „jouw syntax moet gij ook weten, daar gij niet van hebt vergeten” (immers omdat hij er nooit iets van had geweten?!): een en ander klinkt den lezer zijner drama's wel wat apocrief. Alles behalve sober is aan den anderen kant de lof, hem toegezwaard door Krul, die *Op de afbeelding van Rodenburgh* schreef:

So yemandt wil ghetuygh van Rodenborgh sijn gheest,
Hy vindter duysenden, die maer sijn rymen leest;

- . Onnoodigh tot sijn lof een ydel rijm gheschreven ,
 Onnoodigh veer ghehaelt een opgepronckten schijn,
 Recht seydt de spreuck: „Goe wijn behoeft gheen kranselijñ”:
 Sijn wercken sijn ghenoech om hem sijn lof te gheven”;

en dwingt de betuiging van een ander kunstbroeder:

„Te Phoebus sobolem, te Delphica numina caram
 Proclamant prolem, te probus omnis amat”;

een glimlach af, potsierlijk gewis luidt de ontboezeming van
 dezen bewonderaar:

„Wech, Grieken, met Homeer, en, Roman, met Vergiel
 By d' Hollants Rodenborch: haar werck heeft geen ziel,
 Maer is gelijk de maen bij Phebus heldend stralen”!

„Le ridicule tue”: hij moge uitbundig zijn geprezen en hemel-
 hoog verheven, het kan moeilijk worden geloochend, dat de
 goede naam van Ridder Rodenburgh heeft geleden door den
 schimp en spot van de Academisten. En zijne tooneelspelen
 mogen, verscheidene althans, de eer van meer dan één druk
 hebben genoten, en op de planken, lange jaren, onder grooten
 toeloop zijn opgevoerd, tot in het tweede vierendeel van onze
 eeuw is hij door de nederlandsche letterkundigen, op eene
 zeldzame uitzondering na, eenvoudig dood gezwegen met de
 eervolle vermelding — blijkbaar van wege de *Borstweringh* —,
 dat hij was een „vernufteling”, die „zonder staal of vlam” de
 „digtkonst” had verdedigd tegen haat en nijd, ofschoon hij,
 „hoe werkzaam overigens, niet haalde in bekwaamheden bij
 zijne tijdgenooten”. Coster's haan had victorie mogen kraaien.

Voor eenige jaren zijn de hekken verhangen. Rodenburgh
 is beter bekend, en wordt billijker beoordeeld. Van Lennep zou
 thans, denk ik, de oolijkheid niet meer hebben, om versregels
 van eigen maaksel, ondeugend genoeg, toe te schrijven aan
 Rodenburgh, gelijk hij heeft gedaan met het motto voor de

Roos van Dekama ²⁾, thans nu 's dichters drama's alles behalve terra incognita meer zijn; en thans evenmin kunnen herhalen hetgeen hij in 1856 schreef, te weten: dat hij het ook den geduldigste zette één van Rodenburgh's stukken uit te lezen, als waren zijne spelen, zooals Tengenagel placht te zeggen, „niet waardig eene spel”; immers welke beoefenaar onzer vaderlandsche belletrie leest ze niet? Ook geloof ik nooit, dat Alberdingk Thijm hem nog een „stropelaar,” Van Vloten een „dichterlijken brekebeen” zonder meer zou willen noemen.

Dank den pogingen van den hr. Loffelt en van Jonckbloet is de Ridder niet langer een „ridder van de droevige vertooning” evenmin als Bredero en Starter het tegenwoordig meer zijn. Geen wonder: „Le XIXe siècle à son déclin, si on ne veut „retenir que les plus éminentes de ses ualités,” zegt Jules Lemaitre ³⁾, „est un vieux savant célibataire, très intelligent, très réfléchi, très ironique et très doux,” en met een niet zeer ruim letterkundig geweten. Wij plegen niet te zweren bij de woorden van den hartstochtelijken tegenstander en evenmin bij die van den blinden bewonderaar, maar te zien uit eigen oogen, en billijk te waardeeren, en rechtvaardig te oordeelen.

De lezing van Rodenburgh's drama's heeft mij de overtuiging geschonken, dat hij verdient „ni cet excès d'honneur ni cette indignité” van de zeventiende eeuw: hij moet meen ik, verliezen en winnen. Verliezen aan aesthetische waardij; winnen aan historische beteekenis.

Voor de rechtbank der aesthetische critiek, b. v. van Francisque Sarcey, zou hij het zwaar te verantwoorden hebben: vergeleken met de tooneelstukken beide der classiek en der romantiek, die als de voortreffelijkste staan aangeschreven in de geschiedrol der wereld-litteratuur, maken de zijne niet den indruk van kunstvoortbrengselen van den eersten rang. Het harde oordeel van Van Lennep ⁴⁾ bevat gewis ook waarheid: en de

groote gebreken worden niet opgewogen door uitnemende deugden. Verdienstelijk mogen enkele stukken van Rodenburgh wezen door handeling of verwickeling; ook menige zoowel tweespraak als alleenspraak voldoen aan de eischen van den dramatischen monoloog en dialoog, derhalve de actie, wel verre van te stremmen, vervorderen, en de intrigue — wel verre van te ontwarren — als met duizend draden ineenwerken: het valt niet te ontkennen, dat de teekening en de ontwikkeling der karakters zwak moeten heeten, en de eenheid en de eenvoud te wenschen overlaten. De eenheid namelijk — niet van tijd en plaats, die van ondergeschikt belang is, maar — van handeling, als de onmisbare voorwaarde der „*unité d'impression*,” door Guizot terecht genoemd „*ce premier secret de l'art dramatique*”⁴⁾; de eenvoud, die wars van kunst- en vliegwerken, als daar zijn echo's en tableaux en vermommingen en heuschelijk zingende vogels en aangekleede geraamten, met het hoofd in de hand, wars in één woord van alle uiterlijk vertoon, de geheimen ontsluit van de binnenborst der dramatis personae.

Maar al te dikwerf gaat de hoofdfiguur van Rodenburgh's drama schuil, en wordt jacht gemaakt op effect door de vertooning van tafereeltjes, die, op zichzelf beschouwd, ja wel gelukkig geslaagd mogen heeten maar, in het verband bezien, eigenlijk bepaalde hors d'oeuvres zijn, althans alles behalve goed gerechtvaardigde episoden. Dat het toeval als een ware *deus ex machina* in het laatste bedrijf veelal welkome diensten bewijst, pleit voorts evenmin voor de kunstvaardigheid van dezen tooneeldichter als de algeheele ontstentenis van locale kleur het doet in o. a. den *Trouwen Batavier*.

Verdienstelijk mogen verder zijne stukken, ten minste de meeste, zijn, voorzoover zij de grenzen der kieschheid en der kuischheid niet overschrijden, ja eerder eene zeer bepaald uitgesproken zedelijke strekking verraden: daargelaten de vraag, of

de „Accademi van Araeta” (sic!), die in zijne dagen, naar hij beweerde, „geen huysvest hier en vond, ja in verachtingh leefde”⁶) en geen toehoorders had, door zijn toedoen tot bloei is gekomen, zooveel is zeker, dat de bedoeling van leering en stichting en hekeling niet alle middelen heiligt, en alleenspraak of tweespraak niet mag ontaarden in een sermoen over kristelijke en maatschappelijke deugden of in „sinnelijck vernufteliseeren”, zooals hij het ergens noemt, over geomancy astrology, geschiedenis, ziel- en zedenkunde, met aanhalingen tot uit Cicero en Plato toe: of... heeft hij soms willen schieten onder de duiven van den stichter der Academie? Ik zal de laatste zijn om aanmerking te maken op het zoogenaamd sententieuze van zijne stukken, maar zijn langdradig geredekavel over liefde en min, en wederliefde en keur, zijne eindeloze herhalingen — bewijs van gebrek aan vindingrijkheid — maken soms tureluursch: zou op den dichter van blij-eindende spelen niet ook van toepassing zijn het woord van Lessing: „der einzige unverzeihliche Fehler eines tragischen Dichters ist dieser, dasz er uns kalt lässt”? Er is meer. Menigmaal speelt het valsch vernuft hem oolijke parten, en is hij opgeschroefd, bombastisch, rethorisch, en vervoert hem zijne zucht om te schitteren tot ijdel pronk en praal van woorden en tot woordspelingen van bedenkelijk allooi. Voorts is hij sterk in het gebruik van vreemde woorden — overigens zonderling genoeg voor een neef en vereerder van Spieghe!⁷) — en laat hij zich niet onbetuigd in het smeden van smakeloze woordkoppelingen, die de onmogelijke monstra vocabulorum van zijn oom evenaren, ja zelfs overtreffen.

Zijne lyrische partijen, liedekens en klinkdichten, kunnen moeilijk in zijn voordeel worden aangevoerd, al zijn er bij, die door den beugel kunnen; zijn versbouw, wel vreemd voor een bewonderaar van Heyns, is hier en daar niet onberispelijk; zijne taal, vergeleken met die van Vondel's *Pascha* of *Hieru-*

salem, vaak gebrekkig. En toch, hoe wonderspreukig het klinke, Rodenburgh had, bij onmiskenbaar talent, slag van schrijven en vertalen, van werken voor het tooneel: tegen de gunstige uitspraak van Jonckbloet wordt dan ook door den heer Honigh, en mijns inziens terecht, geen protest aangeteekend⁸). Ware zijn practijk niet boven de leer van zijne *Borstweringh*⁹) gegaan, had hij niet het *snel* boven het *wel* verkozen, en, verblind door den stralenkrans van Lope de Vega, in vier dagen willen doen, waarvoor een ander vier jaren noodig heeft, en achttien spelen willen schrijven in achttien maanden, enkele zelfs afleveren in vierenveertig uren (van Dinsdag avond 8 tot Donderdag middag 4 uur ¹⁰)), zijne snel- en veelschrijverij (vaak in den nacht en „tot dachskriek toe” ¹¹)) ware minder uitbundig geroemd, zijn tooneelwerk had den toets beter kunnen doorstaan. „Reuse-Rederyker” was zijn eernaam, de tijdgenoot vlocht hem egelantier om de slapen. Opitz schreef in 1624 in zijn *Buch von der deutschen Poeterey*: „doch musz ich gleichwol bekennen, das auch an verachtung der Poeterey die jenigen nicht wenig schuldt tragen, welche ohn allen danck Poeten sein wollen, und noch eines theils zum uberflusz, ebener massen wie Julius Cesar seine kahle glitze, sie ihre unwissenheit unter dem Lorbeerkrantz verdecken” ¹²).

Wat Rodenburgh aan aesthetische waardij verliest, wint hij ongetwijfeld aan historische beteekenis.

Voor de geschiedenis van ons tooneel, meer bijzonder het vraagstuk van den invloed van het uitheemsche drama op het onze, zal zijn tooneelwerk, ik durf het met vertrouwen te voorspellen, hoe langs hoe meer eene onschatbare bijdrage blijken. Immers juist omdat zijne spelen zoo doorendoor onnederlandsch zijn, moet de beoefenaar van Rodenburgh's tooneelwerk als vanzelf en onwillekeurig den blik richten naar den vreemde, en trachten de herkomst der stoffe, zoo mogelijk der stukken, aldaar op te sporen. En zal hij dan

de reis aanvaardden naar het land der classiek of naar dat der romantiek; naar het land, waar de *Ποιητική* van Aristoteles, of naar dat, waar „het boecxken, ghe-naemt: „*Arte nuevo de hazer comedias en este tiempo*” van den „treffelijcken poët Lope de Vega Carpio”¹³⁾ is ontworpen? De keuze kan niet twijfelachtig zijn: bedrieg ik mij niet, dan hebben de lauweren van den beroemden Lope Ridder Rodenburgh menigen slape-loozen nacht bezorgd, en is het een der dierbaarste idealen van den Hoofdman des Egelantiers geweest, de Lope van Nederland te worden. Zijne snelschrijverij — ook Lope maakte wel een drama in vierentwintig uren, ja in één dag¹⁴⁾ —; zijne veelschrijverij — ging van Rodenburgh de mare, dat hij 300 stukken had vervaardigd, van Lope werd verhaald, dat hij er wel 1800, zoo geen 2000, had gemaakt¹⁵⁾ —; zijne heroïeke figuren, zijn fijn gesponnen intrigues, de toon, taal, trant zijner spelen, een en ander wettigt m. i. het vermoeden, dat deze Lope in miniatuur door Bredero niet zonder goeden grond, en onbetaalbaar geestig maar onbeschrijfelijk ondeugend, is genoemd *Spaansche* Brabander (Rodenburgh was in Zuid-Nederland geboren), als die wilde „de Amstels stromen blauw vormen in Tagys baeren”¹⁶⁾.

Mijne overtuiging, dat Van Vloten ongelijk had met zijne bewering, dat „men vrij wat beter, en den deerniswaarden Ridder zeker meer dienst gedaan had met hem in alle stilte op den achtergrond te laten, waar hij in de schaduw kon wegduiken, dan hem zoo onbesuisd op den voorgrond te dringen, waar hij nu op nieuw — gelijk bij zijn leven in Bredero's blijspel — dank den bemoeyingen zijner onhandige loftuiters, in al zijn belachelijkheid uitkomt”¹⁷⁾, — die overtuiging geeft mij den moed, een der uitkomsten mijner Rodenburgh-studiën hier mede te deelen.

Ze betreft zijne *Casandra*, *Hertoginne van Borgonie en Karel Baldeus*, treur-bly-eynde-spel (1617).

Met een enkel woord breng ik den inhoud in herinnering. Casandra, „aengheterght door geyle minnelust” tot Karel, 's Hertogs kamerling, openbaart hem haar hartstocht. Hij, door den Hertog „opghequeeckt, ghevoed, bezorght, verzien, vereert” en genadiglijk beweldadigd; heimelijk bovendien in den echt verbonden met Leonora, Hertogin van Kleef, de zuster van zijn heer, en reeds vader van twee kinderen, is doof voor hare woorden, en getroost zich Casandra's verbolgenheid. Zij, op wraak zinnende, neemt tegenover haar gemaal den schijn aan alsof Karel „aen heur boelagie heeft verzocht”, en vordert, dat hij „aen den lijve mocht worden ghestraft”: „had flaut haar niet belet en haar heur moed ontogen, zij had gelijk een leeuw hem in 't gezicht gevlogen” en ware haar eigen rechter geweest. De Hertog, al komt hem de bede zijner gemalin, om toch vooral niet „te gelooven verschoning of ghevlay” van Karel, wat verdacht voor, nam zijn dienaar in verhoor, en dreigde hem te straffen, tenzij „hij openbaerde of hij tot yemant anders liefde was dragende”. Zoo kwam het hooge woord er uit, en bekende Karel hem, op voorwaarde van geheimhouding, dat hij reeds zes jaar was getrouwd geweest met zijne zuster en alleen in het late avonduur, „als yder is in rust”, zijne echtgenoot bezocht. „En om het zelfde te bewijzen, leyden hij den Hertoch om te zien, hoe hij bij zijn zuster quam, die hem de leuze gaf op de bestemde ure, door 't keffen van een hondeken (Amoueusken genaamd), dat daer toe afgerecht was, twelk Aernout alles warachtich vonde, en stelden Karel daer over in vrijheid”.

Casandra blijft daarentegen aanhouden op Karel's doodstraf; en nu weet de Hertog niets beters „om heur te stillen” dan haar, trots de door hem gedane belofte van geheimhouding, alles te vertellen. Schijnbaar berustend stelt zij nu alle midelen in het werk om zelve zich te wreken, geeft daartoe bij het maken van een partijtje (een der best geslaagde tooneeltjes)

aan Leonora niet onduidelijk te kennen, dat zij van alles op de hoogte is, en tracht haar oudste zoontje te vermoorden, ja Karel zelve staat zij naar het leven. Al hare pogingen werden echter verijdeld, — de kleine Grimaldus werd gered door den hovenier; Karel door een gelukkig toeval, doch waarvan bijna de Hertog zelf, die werd aangezien voor Karel, in wiens kleederen hij zich dan trouwens ook had vermomd, het slachtoffer was geworden, insgelijks; — en haar gemaal, overtuigd van „de nikkerlijke doenten van Casandra banden heur uyt het hertochdom en celebreeerde openlijk het huwelijk van Karel en Leonora”.

In dit spel, dat al de deugden en gebreken van Rodenburgh als in een spiegel te aanschouwen geeft maar overigens volstrekt niet een van zijne minste is, integendeel, — heeft mij aanvankelijk zeer getroffen het tooneeltje, waarin Karel aan den Hertog vertelt van dat „hondeken”:

Aernout.

En komt ghy vaek by hear?

Karel.

Mijn Heer, meest alle nacht.

Aernout.

En waer doch?

Karel.

In heur hof.

Aernout.

Hoe kan dat zijn vorholen?

En ziet u niemant daer?

Karel.

Neen Heer, ik kom ghestolen,
Als yder is in rust.

Aernout.

Wie past daer op de deur?

Karel.

Mijn vrouwe opent die op ons bestemde uur;
En alst licht boven is, dan geeft zy my een teken.

Aernout.

Waer meed?

Karel.

Een hondeken.

Aernout.

Ja watte vreemde treken! En hoe?

Karel.

't Is zo dat, als zy 't hondeken op heft
Van d' aerde in heur narm, terstont het beestien keft,
't Is daer toe afgerecht: zo gae 'k in zonder schromen.

Aernout.

Van waer?

Karel.

Van aft'ren moet ik door de boomgaert komen
Door 't nieuw lauriere bosch, klim over de fonteyn,
Kruyp d' olme planting door, en koom zo op de pleyen
Van 't after hof, en vind de zydel poorte open.

Aernout.

En zyt ghy in zes jaeren nimmer overlopen?

Karel.

Zins wij 't zaem zijn ghetrouwt, en zijn wy noyt verspiet:
't Schijnt d' hemel onze echt-by-een-komst niet verbied
Door eenich ongeluk.

Wien komt hier niet aanstonds voor den geest het vriendelijk tafereeltje uit *De Borchgravinne van Vergi*?

Vs. 85. Wanneer si vore haer veinster lach,
 Waest avont ofte in den dach,
 Ende si dan in den boegaert
 Des ridders gheware waert,
 Ende si was in hare camere allene,
 Ontede si een doerken clene,
 Daer si allene ginc voer staen,
 Ende dede een hondeken ute gaen,
 Dat heimeliic ende clene was,
 Spelen in dat scoene gras.
 Dat hondeken den ridder minde,
 Want herde wel hetten kinde.
 Ende als den ridder sach thondekiin,
 Sâch hi wel, dat die vrouwe siin
 Allene in die camer ware;
 Dan soe ginc hi vort te hare,
 Ende in die camere soe bleef hi
 Al den nacht der vrouwen bi,
 Ende leefden met groten spele
 Des si hadden herde vele (18):

een geval, dat insgelijks „in Borgoerien gheschiede”.

De vraag rijst, of Rodenburgh onze mnl. sproke of de mfr. conte *De la Chastelaine de Vergi qui mori por laialment amer son ami* heeft gekend, en daaraan wellicht ontleend zijn hondeken-tooneeltje; en of alzoo zijne *Casandra* zal mogen strekken ten bewijze, dat deze Ridder althans nog een bloempje heeft geplukt uit den adellijken hof der middeleeuwen, en voor hem alzoo het boek der romantische poëzie niet gelijk voor zoolven, na de herleving der classieken, als met zeven zegelen is gesloten geweest? Zoude hij inderdaad eene uitzondering

maken op den regel „van het verval en den ondergang der middeleeuwsche nederlandsche letterkunde”, na en door de renaissance, nu veertig jaar geleden door mijn besten leermeester en vriend De Vries even overtuigend bewezen als smaakvol toegelicht ¹⁹⁾? Een tijd lang heb ik mij die illusie gemaakt, maar durf me nu niet meer tot bevestiging van De Vries' regel beroepen op de uitzondering *Casandra*, om reden, dat de inhoud van dat stuk niet is van Rodenburgh's vinding. Doen reeds de namen der dramatis personae vermoeden, dat het van vreemde herkomst is, dat vermoeden wordt bevestigd door de vergelijking van *Casandra's* inhoud met dien van den *Carlos el Perseguido* van Lope, als waarvan Rodenburgh's spel eenvoudig de navolging moet heeten. De kennisneming van den inhoud bij Klein in het tiende deel zijner *Geschiede des drama's*, en inzonderheid bij Enk in zijne *Studien über Lope de Vega Carpio*, voor vijftig jaar te Weenen uitgekomen, stellen dat buiten twijfel. Althans voorzoover de dramatis personae en de verwickeling betreft, want van het „hondeken” is noch bij Klein noch bij Enk eenig het minste spoor te ontdekken. En toch — juist op dat „hondeken” komt het aan. Tot mijn groot genoegen heb ik door de welwillendheid van den hr. Van Someren, Bibliothecaris der Rijks-Universiteit alhier, afschrift kunnen bekomen van de tooneelen in Rodenburgh's origineel (de *Carlos* is moeilijk te krijgen), waarin het „hondeken” inderdaad een rolletje speelt. In de *Jornada segunda* zegt Leonora o. a.:

quando sintieres ladrar
 una perrica de halda,
 y entra en mi aposento luego;

en Carlos:

aguardando la voz y dulce seña
 de una perrilla que ladrando sale;

en, in de *Jornada tercera*, de Hertog:

siendo la seña un ladrar
de una perrilla testigo
de los amores que digo . . . .

y luego la perra ladra
y Carlos la seña siente;

en *Casandra*:

que hasta una perra pequeña
ladrando sirva de seña ⁽²⁰⁾:

door welk een en ander de vraag, of Rodenburgh zijn hondeken-
tooneeltje aan het spaansche drama heeft ontleend, gewis be-
vestigend moet worden beantwoord. Eene uitzondering op
den bedoelden regel maakt alzoo zijn *Casandra* niet.

Ik voeg hierbij, dat onze landgenoot tijdens zijn verblijf
in Spanje (1610—1614) ruimschoots gelegenheid heeft gehad,
met de gevierde drama's van Lope, en dus ook met den
Carlos, kennis te maken. Wel beweert Ticknor, dat dit
stuk nooit in druk is verschenen, en zouden wij dus moeten
veronderstellen, dat hij het zal hebben zien opvoeren — iets
waartegen overigens geen het minste bezwaar zou bestaan, —
doch van Klein vernemen wij: „Barrera führt beide auf:
El Galan agradecido als *Inedita* und *El Perseguido* (*Carlos*
el Perseguido) Seis comedias de Lope de Vega, supuesta edicion
de Lisboa, 1603(21); en ik kan mededeelen, dat er nog twee uit-
gaven van bestaan, de eene van 1604, de andere van 1607.

Onder de vele vertalingen en navolgingen hier te lande van
Lope's drama's, waarvan de lange lijst is medegedeeld door
Dr. J. te Winkel in zijn belangrijk opstel over den invloed der
spaansche letterkunde op de nederlandsche in de zeventiende
eeuw ²²⁾, kan voortaan ook Rodenburgh's *Casandra* worden
opgenomen.

Het treur- bly- eynde-spel is opgedragen aan Heure Excel-

lentie d'Hoogh ghebooren Vrou Emilia van Nassou, Princesse van Portugal in o. a. de volgende, Rodenburgh's manier kenschetsende, bewoordingen: „Wat isser, Genadige Vrouwe, lofwaerder als hemelsche deughden in aertse princessen? Wie is dan niet gedwongen te buygen aen uwe Exc's voeten? Als voor volmaektheids autaeer, wetenschaps cabinet, en kunst-lievende herts-tochtens-celle, yder brengende ootmoedige offer-munt, als waere teekenen des herts en zielens neyging. Ik — het boek wordt sprekend ingevoerd — ik als een bijlooperken van andere treffeliker, kniele mede zeer buygh-zaemlik op offerende aen uw Exc. mijn eygen eygenschap en weesen, 't welk afbeeldt de kracht van reyne liefde, 't geweld van gayle minne, de trouwe echtens bandens vastheid, de verwoeste wraek, en d'ootmoedige schuld-beken. Verhopende uwe Exc. 't zelve zal gelieven te beschaduwten met gewoonelike gratie, op dat mijn rijmer geborstweert blijve voor momiste waen-weters en bitzige al-bedillers, en zijn plichtige dienst-bereyde en dankbaere hert zal nimmer rusten uw Exc.'s lof te zingen, met bede d'almooghende behoeder uw Exc. hoede in zijn heylige behoeding, verzelschapt met zijn Princelike Exc. Don Emanuel Prince van Portugal, mijn genaedige Here”: Rodenburgh had, meen ik, beter, ridderlijker, gedaan, in stede van dien bombast den naam te noemen van zijn voorbeeld en niet te pronken met Lope's veeren.

Doch wij willen niet vergeten, dat zijne tijdgenooten hem verwaand en blufferig vonden; dat hij door Willem de Groot werd gekenschetst als iemand „die licht was ende een leugenaer”; dat men voorzichtig met hem moest wezen in den omgang²³); en bovendien, dat Rodenburgh de eerste noch de eenige in de zeventiende eeuw is geweest, die er geen been in zag bijwijlen te scheppen uit eens anders pan.

AANTEKENINGEN.

- 1) Bidloo, *Panpoeticon*, 254.
- 2) *Iets over citaten*, 43.
- 3) *Les contemporains, études et portraits littéraires*, deuxième série, 95.
- 4) *Vondel*, II, 331.
- 5) *Shakspeare et son temps, étude littéraire*, 152.
- 6) *Vrou Jacoba, Erf-Gravinne van Hollandt*, enz., *historiael-treur-bly-blyvende*, Amst. 1638, eerste bedrijf, slot.
- 7) *Wraeckgierigers Treurspel*, Amst. 1618, opdracht, waarin o. a. dat hij „langhe jaren verleden, ja zedert zijne teere jeughd, immer heeft ghetracht na te bootsen zijn oom H. Lz. Spieghel zaligher, om mede te genieten een kleen celleken in 't wijd-ruchtighe-Eglentier-collegie In liefde.
- 8) *Geschied. der nederl. letterkunde*, uitg. Honigh, III, 275, 277.
- 9) *Eglentiers-Poetens-Borst-weringh*, Amst., 1619, 12.
- 10) *Treur-bly-eynde-spel van Alexander, in vier en veertich wuren gerijmt. Op de reghel: „Onghezien ken gheschien”*, Amst. 1618.
- 11) *Vrou Jacoba*, opdracht aan Heer Gerrit Schaep; *Sigismund en Manuella, bly-eynde-spel, op de reghel Deughde veel vermach*, Amst., 1636, opdracht aan Meester Steven Jacobsoon Vennekool. Unger, *Brederoo-Album*, 96: „de legende schreef hem de vervaardiging van meer dan drie honderd dramatische gedichten toe”; en een der vrienden getuigt: „quatuor quod respuit annis Alter opus, quatuor tu ipse diebus habes”.
- 12) Uitgave Witkowski, Leipzig, 1888, 135.
- 13) *Borst-weringh*, 47.

14) Stern, *Geschichte der neuern Litteratur*, III, 103; Dohm, *Die spanische National-litteratur*, 314; Prölsz, *Geschichte des neuern Dramas*, I, 264.

15) Demogeot, *Histoire des littératures étrangères. Litt. méridionales*, 283.

16) *Melïbea, treur- bly- eynde-spel*, 3 deelen, Amst., 1618, een der eerdichten.

17) *Jonckbloets Zoog. Geschiedenis* enz. 15.

18) Uitgave Muller, bl. 3 vlg.

19. *Over de oorzaken van het verval en den ondergang der middel-eeuwsche nederlandsche letterkunde*, in de *N. Reeks der Werken van de Maatschappij*, VI, 183 vlgg.

20). De vertolking der aangetogen plaatsen, van de hand van mijn vriend Van Herwerden, laat ik hier volgen: a. „Wanneer gij een schoothondje zult hooren blaffen, en kom dan terstond in mijn kamer;” b. lettende op de stem en het zoete teeken van een hondje, dat blaffend naar buiten komt;” c. „zijnde het teeken, een blaffen van een hondje, getuige van de amours, waarvan ik spreek”, d. „en terstond blaft de hond, en Carlos hoort het teeken;” e. „dat zelfs een klein hondje dient door blaffen tot teeken.”

21) *DI. X*, 580, noot, verg. *IX*, 641; *VIII*, 871.

22) *Tijdschrift*, I, 59 vlgg.

23) Unger, t. a. pl. 96.

J. W. MULLER

Over eenige gevallen van afwisseling tusschen *i (ij)* en *u (ui)* in het Nederlandsch.

Naar aanleiding van het woord *boos* handelende over „de schijnbare of werkelijke verwantschap tusschen *ai* en *au* in zekere stammen”, schreef Prof. Kern onlangs ¹⁾: „Door de aandacht op deze en soortgelijke feiten te vestigen, neemt men nog niet de taak op zich, het verschijnsel te verklaren”, Gedachtig hieraan, wil ik in de volgende bladzijden eenige tot dusverre niet in verband met elkander besproken gevallen, waarin eene Nederlandsche *i (ij)* met *û (ui)* afwisselt, verzamelen, rangschikken, en trachten ze althans ten deele te verklaren.

1) In de volgende wvl. woorden is *u* stellig uit *i* ontstaan: *bluven* ²⁾, *bru*, *brune* („pekel”, verg. Franck op *brijn*), *vuuf*, *wuuf*; *pupe*; *anduvie*, *jenuwer* ³⁾, *schuuf* ⁴⁾, *schuufloop*, *stuuf* ⁵⁾, alle = nnl. *ij*. Ook *fruten* nevens *friten* schijnt hiertoe te behooren,

---

¹⁾ Tijdschr. v. Ned. Taal- en letterk. 8, 43-44.

²⁾ Duidelijkheidshalve spel ik *i (ii)* en *u (uu)*: De Bo's aanduiding met *ij* en *ui* geeft licht verwarring.

³⁾ Wvl. *jeniver* nevens *jenéver*.

⁴⁾ Onze Volkstaal 2, 12; zie voor de overige woorden De Bo.

⁵⁾ Het onderscheid, volgens De Bo hier en daar gemaakt tusschen *stief* buw. en *stuuf* bijw., is blijkbaar jonger en willekeurig. Het door Kil. als Fland. Holl. Sicamb. opgegeven *stief* is kennelijk het gewrocht van Kiliaan's wensch om *stiefmoeder* („q. d. rigida aut saeva mater”) te verklaren.

doch daar deze dubbele vormen ouder, en niet tot het Westvlaamsch beperkt zijn, en het woord bovendien in vroeger en later tijd ook *freyten*, *froyten*, *freuyten*, en *freuten* wordt geschreven, verkeert het niet in volkomen dezelfde omstandigheden.

Eindelijk wvl. *rudekoken* nevens *ridekoken* (en *rennekoken*) „schommelen, touteren”, waarvan het eerste lid toch wel het oude *rijden* „schokken” zal zijn (zie Schade op *ridón*).

2) Omgekeerd is in de volgende woorden de *i* uit *u* ontstaan: wvl. *drive*, *drivelaar* „druiveboom”, *hiif* „huig”, *hiveren* „huiveren”. Dat de *u* hier oorspronkelijk, althans ouder is, blijkt voldoende uit Franck, Etym. Wdb.

Zoogoed als zeker is dit ook het geval in: mnl. *hiden* nevens *huden* „verbergen”, en *bigen* nevens *bugen*, beide éénmaal in 't rijm.

Wvl. *kite* nevens nnl. *kuit* (lichaamsdeel); Kil. geeft op: *Kuyt*, *kijte*, *kiete*. Fris. Sicamb. Holl., en: *Kiete*, *kuyte*. Holl. Fris. j. *braeye*. Het woord behoort blijkbaar in geen der drie vormen tot de Brabantsche taal van Kiliaan.

Wvl. *kite* nevens nnl. *kuit* „vischzaad”; Kil.: *Kuyte*, *kiete*. Fris. Sicamb. Holl. Fland. j. *roghe*, en: *Kijte*. j. *kiete*. Zie over deze beide woorden Franck i. v. *kuit*.

Wvl. *boschkite*, *dunekite* (scheldnamen voor bosch- en duinbewoners, zooveel als *boschuil*); Kil.: *Kijte*. Fland. Milvus. Ang. *kyte*, en: *Kutz*. Germ. Sax. Sicamb. Bubo, ulula.

Alvorens deze woorden te bespreken, geef ik hier:

3) De gevallen, waarin, naar ik meen, twee in beteekenis en vorm gelijke stammen naast elkander staan, alleen verschillende, doordat de één een klinker van de *i*-reeks, de ander den overeenkomstigen van de *u*-reeks had.

a) *slip* en *slup* ¹⁾ „glijden, glijdend, hellend, in schuinsche richting voortgaan”:

nnl. *slippen*, *witsliepen*, *straatslijper*, *sleeppen*, *slepen*, *sleep*

¹⁾ Voor 't gemak gebruik ik hier den term „stam” en den vorm *slip*, *slup* enz., met welke abstracties ik natuurlijk telkens de geheele groep van woorden bedoel.

znw., *slip*, *slippen* enz. (ook *slib*(be), *slibber*, *slibberen*?), wvl. *slipen* „sluipen”, *slipe* vr. „sluipweg”, *sleep* (è d. i. scherplange ee) „hellend”, gron. *sleep* „slede”, westf. *slép* „scheef”, *slépen* een diagonaal (*slépe*) maken”, eng. *slippers*; zie voorts ¹⁾ oudere en nieuwere woorden dezer groep bij Skeat op (to) *slip*, *slope* (o uit ags. *á*), Kluge op *schleifen*, Schade op *slifan* — vergeleken met:

nl. *sluipen*, (ter) *sluip*, *sloop*, *slop*, *sloopen* (en ook *slob* vr. „slib”, *slobber*, *slobberen* ²⁾), *slof*?), voorheen ook *sluipe* en *slope* „schuilplaats” en *slopen* (? zie Kil. en Oudem.), gron. *slupen* (laten) „laten glippen, slippen”, mnd. *slôpe* = *slépe* „slede, strik”; zie verder Skeat op *slop*, Kluge op *schliefen*, *schlucht*, *schlûpfen* en op *schleife* en *unterschleif* (met *ei* uit ouder-nhd. *äu*), Schade op *sliofan*.

b) *slik* en *sluk* met dezelfde beteekenis als de groep *a*:

nl. *slijk*, *slik*, *slikken*, voorheen ook *slijk* „glibberig” (?), *sleik*, *sleek* (è) „vlak”, *sleiken* „sluipen”, *slik* „zwelger” (Kil.), wvl. *sleek* (è) „effen”, ook „koel, leuk”, *sliker* „schaafmes”, mnd. *sleke* „sluipweg”, *sliken* „sluipen”; zie verder Skeat op *sleek*, Kluge op *schleichen*, *schlich*, en Schade op *slihhan* — vergeleken met:

nl. *sluiken* ³⁾, *sluik* bnw., (ter) *sluik*, *slok* „keel, teug”, voorheen ook „zwelger”, *slokken*, voorheen ook *sloke* „keel” (volgens Kil. Sax. Sicamb.), wvl. *slok* ⁴⁾ „niet te warm om geëten te worden” (De Bo), *slokeren* „slap zijn of maken”,

¹⁾ Om niet wijdloopig te worden verwijs ik telkens naar de bekende etymologische woordenboeken, waar, behalve de hier aangevoerde parallellen, van nog menig ander woord met een klinker uit de *i*-reeks een weërger met een klinker uit de *u*-reeks te vinden is.

²⁾ Of is dit een gewestelijke bijvorm van *slabberen* (zie Kil., De Bo enz.)?

³⁾ Verg. Synonymia Lat.-Teut., CXXXI; 277a, noot 1.

⁴⁾ Zou *slecht*, waarvan de etymologie nog niet vaststaat, wellicht een bij deze groep behoorend oud participium op-to zijn? Verg. b.v. *recht* van denzelfden stam als lat. *regere*, Franck over nl. *dicht* en hd. *seicht* (in Anz. f. deut. Alt. 11,27). De beteekenis zou oorspronkelijk die van een part. perf. pass. kunnen, maar niet behoeven te zijn (zie Kluge, Nom. Stammbildl. § 221): bovenstaand *sleik* (è) zou

gron. *sluek* (= nnl. *ui*) „neerslachtig”, *sloeken* „slokken”, *slok*¹⁾ „slap”; zie verder Skeat op *slouch*, *slug* (?), Kluge op *schlauch*, *schluchzen*, en Schade op *slüchen*.

c) *glip* en *glup* met dergelijke beteekenis als de groepen *a* en *b*:

nl. *glip* „spleet” (gewest. ook „barst, kloof in de huid”), *glippen* (en *glibberen*?²⁾), voorheen ook *glepe* „reet, steen met eene schuine zijde”, *glepen* openstaan, opengaan (zie Verdam op *glepe*), westf. *glêpe* „reet”, *glêpen* „openstaan”, mnd. *glepe* „reet, schuinafloopende steen”, *glepe* „scheef”, *glep*, *glipoge* „iemand met gluisperige oogen”, mhd. *gleif* „scheef”, *glîfen* st. ww. „hellen” — vergeleken met:

nl. *gluip*(e) „vogelknip” (en in *ter gluip*), *gluipen*, een zwak denominatief, volgens Franck „door een reet (of met „schuine oogen”?) kijken”, *glop* „gat, slop”, voorheen ook *glop staan* „open staan”, *glope* „vogelknip”, *glopen* „loeren” (zie Kil.), gron. *gloep* „kier”, *gloepen* „vogelknip”, *glup* „gapende snede” (hetzelfde als *gulp*?); zie verder Franck op *glop* en *gluipen*, Schade op *glûpa*.

Evenzoo wvl. *liip* = wvl. *leep* (ê) „scheef” (nnl. ook „listig”, verg. *slim* „scheef” en „listig”), *liip*-, *leepeinde*, *lipen*, *leepen* „geeren” — naast nnl. wvl. *luip*, *luipen* (en wvl. *loep* „slim”?).

d) *strik* en *struk* „(zacht) langs iets gaan, scheren”:

nl. *strijken*, *streek* (ē d. i. zachtlange *e*) (en ook *strik* en *strekken*?³⁾), wvl. *streke* „effen”, *strek* „plat”, *strek* m. „strek-

er in beteekenis nagenoeg mee gelijk staan. Het is echter de vraag of de *e* uit *st* hier te verklaren is (verg. Braune, Ahd. Gr. § 31, anm. 1).

¹⁾ Of is hier de *o* uit *a* ontstaan (verg. *slak* bij Kil. en De Bo, eng. *slack* enz.)?

²⁾ Franck i. v. scheidt *glip* van *glippen* en *glibberen*. De bet. „glijden, hellen, geeren” laat zich echter verbinden met die van „openstaan, gapen” door een begrip „schuine wigvormige opening”, waaruit dat van „spleet” geleidelijk voortvloeit. Verg. *slok* „keel”, *slop* „steeg” enz.

³⁾ Of zijn deze verwant met *strak* (dat trouwens tot *strijken* wel in dezelfde verhouding zal staan als *glad* tot *glijden*)? Verg. voor *strik* de beteekenissen van *gluipe*, *glope* en *strop*.

kende lengte"; zie verder Skeat op (to) *strike*, *stroke*, (to) *stroke* (de laatste twee met *o* uit ags. *â*, dus naar de betekenis, maar niet in vorm = nnl. *strooken*), Kluge op *streichen*, Schade op *strihhan* — vergeleken met:

nnl. *strook*, *strooken* (volgens Kil. Holl.), on. *strjúka*; zie Schade op dit laatste woord.

e) *strip* en *strup* „(met een scherp voorwerp) langs iets gaan, afscheren”:

nnl. *streek* (*ē*), *strippen* „afstroopen”, voorheen ook *strijpe* „streek” (Kil.); zie verder Skeat op *stripe* „streek”, *strip* „reep”, Kluge op *streifen* znw. — vergeleken met:

nnl. *stroopen*, *strop*, wvl. *striepe* m. en vr. „streek”²⁾; zie verder Skeat op (to) *strip*, Kluge op *streifen* ww. (met *ei* uit *ōu*).

f) *bris* en *brus* „breken”:

nnl. *brijzel* „brok”, (ver)brijzelen, wvl. *brijze* „brok” (of van fr. *briser*?) — vergeleken met:

nnl. *bruis(chen)* (voorheen ook *bruizen*), *broos*, *bros*, voorheen ook *breuzelen* (j. *brijzelen* Kil.), nhd. *brausen*, dial. *bröseln*, ohd. *brosme* (nhd. *brosam*), ags. *brýsan* en ofr. *bruiser*, eng. *to bruise*; zie Franck, Kluge en Skeat op deze woorden³⁾.

g) *bis* en *bus*:

nnl. *bijzen* (bij Kil. ook *biezen*) „onstuimig, onrustig heen- en weerloopen”, voorheen ook *bijze* „noordenwind, storm” (Kil.), nnl. *bijster* (?); zie Franck op *bijster*, Kluge op *biese* — vergeleken met:

nnl. *boos* (*ō*, voorheen daarnevens echter *beus*, zie Oudem.), *beuzelen*, eng. *boisterous* (?); zie over deze woorden, behalve

¹⁾ Onderscheidde het Wvl. *i* en *ie* niet zoo streng, dan zou men *striepe* gelijkstellen met bovenstaand *strijpe*; nu is dit op zijn minst twijfelachtig.

²⁾ Zijn ook fr. *brusque* en eng. *brisk* hiermede op de eene of andere wijze verwant? Een aardige parallel ware gron. *brokkel* = *brös* = *brösk* „lichtgeraakt, trotsch” (Molema verg. *hij is van kraakporselein* d. i. „gevoelig, lichtgeraakt”).

Franck, Kluge, Skeat en Schade, inzonderheid bovengenoemd opstel van Prof. Kern.

h) *snid* en *snud*: het eerste in *snijden* enz., het tweede in mhd. *besnoten* nhd. dial. *beschnotten* „beperkt”, en in schotsch *to snod* „snoeien”, nagenoeg overeenkomende met een mnl. zw. ww. ¹⁾ **snoden*, waarvan het bijw. *onbesnode* = *onbesneden* „onbeschaafd, onverstandig” (zie Prof. De Vries in Taalk. Bijdr. 2, 88 – 89), verder in on. *sneydha* (*ey* i-umlaut van *au*), ags. *besnyththan* „berooven”.

i) *slid* en *slud* (?) „glijden”:

nml. *slede*, voorheen ook *sledde* (i), *slidden*, *sledderen* (i) (Kil.), wvl. *slederen*, *sleeren*, *slideren*, *slidderen*, *slieren* (uit *slideren*, met den tweeklank *ie* uit *i* voor *r*, als in *gier*, *lier*, *vieren* enz., zie Franck, Mnl. Gr. § 57, Van Helten, Mnl. Spraakk. § 74 ?), mnd. *slihen* (*slien* uit *sliden*), westf. *slien*; zie verder Skeat op (to) *slide*, *sled(ge)*, Kluge op *schlitten*, Schade op *slitan* — vergeleken met:

nml. *slodde*, *slodder*, *slodderen* ²⁾, wvl. *slooi* „slap” (van lang nat) en (*sliere*)*slo(o)* „lang nat” (? verg. boven wvl. *slok* „slap” van slobberspijs, soep), nhd. *schlottern* (en ook *schleuder*, *schleudern* ?), got. (*af*)*slauthjan*, (*af*)*slauthnan* „(doen) uitglijden, het spoor bijster maken, worden” (?); zie Kluge op *schlottern* en *schleudern*, Schade op *sluithan*.

j) Bij De Bo ³⁾ staat opgegeven *riselen* nevens *ruselen*; ook Kil. heeft: *Ruysselen*. j. *rijsselen*. *Strepere*, *perstrepere*. Het laatste is een frequentatief van het oude *risen* „druppelen” (j. *pissen*. Kil.), en staat dan nagenoeg gelijk met nhd. *rieseln* uit **risilōn*, terwijl *ruis(ch)elen* behoort tot eene woordengroep *rūs(k)* met het grondbegrip „strepere”, waarvan in verscheidene dialecten

¹⁾ En misschien in *snoed* eig. „besnoeid, bekrompen, gering”? Zie echter Kluge i. v. en Nom. Stamm. § 231.

²⁾ *Sleuren* zal wel niet uit *sloderen* ontstaan zijn; Kil. heeft alleen *sloren* en *sleuren*, het Gron. en Nnl. ook *sloeren* (zie Oudem. en Molema).

³⁾ Zie i. v. *frijten*.

afstammelingen te vinden zijn; daar de vormen en beteekenissen zeer uiteenloopen en de samenhang van verschillende woorden hiermede nog niet vaststaat, verwijs ik naar Kluge op *rausch* (2de art.) en *rauschen*, Skeat op *rouse* en volg., Schade op *risan* en volg., Molema op *russeln* en *roezig*, Kil. en Oudem.

Onder de woorden der laatstgenoemde groepen zijn er verscheidene, wier onderlinge verwantschap lang niet onbetwistbaar is; het is dus wel mogelijk dat de overeenkomst der beide reeksen in die gevallen geheel of ten deele toevallig is; de parallellie tusschen de eerste vijf groepen is echter te algemeen en te overtuigend om toevallig te kunnen zijn.

4) Behalve in deze groepen vindt men de bedoelde afwisseling nog in verschillende afzonderlijke woorden, omtrent de meeste waarvan het niet vaststaat welke de oorspronkelijke vocaal is geweest.

Got. *leitils*, on. *litill*, mnl. *lettel*, *littel*, wvl. *liter*, *lütje* naast nnl. *luttel* enz., zie Franck i. v.

Nnl. *ijver*, eerst in het jongere Mhd. en het oudere Nnl. (Kil.: *Ijver* en *eyver* ¹⁾), en nnl. *nijver* (nog niet bij Kil.), met *ij*, naast westf. *nüver* „nauwgezet”, gron. nnd. *nuver* (in allerlei zeer uiteenlopende bet., zie Molema en Doornkaat-Koolman), en de door Kil. opgegeven ww. *uveren* (Avere, concupiscere q. d. *ijveren*. zelare), *uveren*, *nuveren* (j. *heysschen*. Petere, poscere), *nuveren* (vetus. j. *uveren*. Flagitare, appetere), zie ook nog Kil. bij *oeveren*. *Uveren* wordt door De Bo niet vermeld, maar komt voor bij den Zeeuw De Brune, in rijm op *zuiveren* en in bet. geheel gelijk aan *ijveren* (zie Oudem.). Mag men deze in vorm en betekenis overeenkomstige, en toch weer sterk afwijkende woorden voor onderling verwant houden, en verklaren uit een groundbegrip „druk, bedrijvig”?

---

¹⁾ Nog zeer lang, in België (niet alleen West-Vlaanderen) nog thans, uitgesproken met *ï*, en ook meestal geschreven *ïeter*.

Voorts herinner ik aan nl. *dreutel* nevens *drijten*, *dreun(en)* nevens *drijven* (*ei*, zie Franck i. v.), *euvet* — *evel*, *kreupel* — *krepel*, *kneukel* — *knekel*, *knuppel* — *kneppel*, en aan woorden van een min of meer onomatopoëtisch karakter als mhd. *kichen* „zwaar ademen, hijgen” naast *küchen*, nl. *ki(n)khoest* naast *kuchen*, *gijbelen* naast *geubelen* enz.

Uit de woordenboeken der overige Germaansche talen zou men deze „tweelingwoorden” gemakkelijk kunnen vermeerderen; ook binnen de grenzen van het Nederlandsch zou men b. v. nog op eene mogelijke verwantschap van *nijpen* en *nopen* kunnen wijzen, doch dergelijke gevallen zijn meerendeels te twijfelachtig ¹⁾.

De boven onder 1, 2, 3 en 4 opgenoemde woorden zijn van zeer onderscheiden aard, en moeten dan ook zeker op verschillende wijze verklaard worden. Om met de zuiver phonetische veranderingen te beginnen, in de eerste plaats kan eene vocaal van de *i*-reeks in de overeenkomstige van de *u*-reeks zijn overgegaan door de werking van een naburigen medeklinker. Het lijdt geen twijfel of in de onder 1 genoemde woorden ²⁾ is de oorspronkelijke *i* in *u* overgegaan door den invloed der labialen *v*, *w*, *f*, *b*, *p*, die voorafgingen of volgden. Verg. mnl. *iw* — *uw*, *îw* — *ûw*, *wi* (*we*) — (*w*)*u*, *busscop*, *Puppijn*, nnl. *sneuwelen*, *zeuven* enz. ³⁾ — Kan bij (*n*)*ijver(en)* — (*n*)*uiver(en)* iets dergelijks hebben plaats gehad? Deze woorden zijn in de schrijftaal zoo jong en hunne afleiding is zoo duister, dat hiervan niets stelligs valt te zeggen. Mogelijk zijn twee oorspronkelijk geheel

¹⁾ Parallel, en in sommige gevallen samenhangend met de afwisseling tusschen *i* en *û* is die tusschen *ei* en *ui*; de plaatsruimte, waarover hier beschikt kan worden, laat echter niet toe, daarover uit te weiden.

²⁾ Behalve *rudekoken*, en misschien *bluven*, *bru*, *brune*, *fruten*, waar de klinker niet onmiddellijk op de labiaal volgt.

³⁾ Zie verder o. a. Franck, Mnl. Gr. § 64 — 67, 118; Paul, Mhd. Gr. § 21, 3, 4; Sievers, Ags. Gr. § 71, 72 enz.

verschillende woorden: één met *i* of met *u*, één met of zonder *n*, door elkander gelooopen.

Ook een naburige *l* verandert vaak eene *i* in *u* of eene *e* in *eu*¹⁾. Zeker heeft deze *l* in wvl. *bluven* medegewerkt. Mag men bij de groepen, onder 2, *a*, *b*, *c*, *i* vermeld, en ook bij *luttel*, een dergelijken invloed in een zeer vroeg tijdperk aannemen?

Eindelijk zouden wvl. *bru*, *brune*, *rudekoken*, nnl. *fruiten* (en ook de onder 2, *d*, *e*, *f* genoemde groepen) eene dergelijke werking der *r* doen vermoeden, doch wvl. *drive*¹⁾ schijnt hier-tegen te pleiten, en de bij Franck, Mnl. Gr. § 46, 47 opgegeven voorbeelden moeten, althans ten deele, waarschijnlijk anders verklaard worden.

Moeilijker te begrijpen is in het Nederlandsch de verandering van *u* in *i* (zie boven onder 2). Men heeft bij *hiden* en *bigen* aan umlaut gedacht²⁾, maar noch bij mnl. *bigen*, noch bij wvl. *drive*, *hiif* is hiervoor eenige grond; alleen mnl. *hiden* en wvl. *hiveren*, *riselen* zouden desnoods zulk eene opvatting toelaten; zulk een sporadische umlaut is echter niet waarschijnlijk. De beide mnl. vormen met *i* voor *u* zijn dan ook wel eens als een behulp voor 't rijm beschouwd³⁾, doch aangenomen dat de vormen echt zijn, mag men onderstellen, dat Boendale en de dichter van Reinaert I, zonder eenige aanleiding in de gesproken taal, tot een dergelijk redmiddel hun toevlucht zouden hebben genomen om een rijm voor 't oog te verkrijgen⁴⁾?

Wanneer echter van umlaut of eene andere werking der naburige klanken geen sprake kan zijn, is dan eene verandering

¹⁾ Verg. nnl. *leunen*, *hulp* enz., zie Franck, Mnl. Gr. § 51, Paul t. a. p., en verg. Noreen, Altnord. Gr. I, § 71, 5 volg.

²⁾ Zie Franck, Mnl. Gr. § 39, Anm., verg. § 35, 36.

³⁾ Van Helten, Mnl. Spraakk. § 30, *d*, Opm. 3.

⁴⁾ Zie ook Verdam, Mnl. Wdb. 1, 1250, waar gevraagd wordt of mnl. *bigen* ook verwant kan zijn met ouder-nhd. *beigen* „opstapelen”, dat ten gevolge van de overeenkomst in klank de bet. van *buigen* zou hebben aangenomen.

van *u* in *i*, buiten die werking om, denkbaar? Dezen overgang vindt men inderdaad in Middelduitsche tongvallen, vanwaar ettelijke woorden met zulk een *i* uit *ū* in de Nhd. schrijftaal zijn ingedrongen ¹⁾, en verder in het Engelsch, waar ags. *ȝ* (d. i. oorspronkelijk *ū*) in eene geheele reeks van woorden *i* (thans uitgespr. *ai*) is geworden ²⁾; hiermede zou nl. *ū* — *i* (dialect. uitgesproken *i*, nnl. *ei*) geheel analoog zijn. Men zou dus geneigd zijn, met Franck t. a. p., de bovengenoemde woorden als voorbeelden van dialectische uitspraak der *ū* als *i* op te vatten, ware het niet dat de gevallen zoo gering in getal en ten deele *ἀπαξ λεγόμενα* zijn, die bovendien niet eens tot denzelfden tongval behooren: *hiden* zou Oostvlaamsch, *bigen* Brabantsch, de overige Westvlaamsch zijn!

Het oordeel over deze woorden (en ook over *evel*, *krepel*, *knekel* enz. ³⁾) hangt dus in hoofdzaak hiervan af, of men in 't algemeen zulk een „sporadischen (spontanen) lautwandel” mogelijk acht, dan wel vasthoudt aan de geruchtmakende „ausnahmslosigkeit der lautgesetze”.

Doch al neemt men in vele dezer gevallen een phonetischen overgang aan van eene *i* in *u* of omgekeerd, al of niet veroorzaakt door een naburigen klank, de parallellie tusschen de groepen, boven onder 2, *a* — *e* genoemd, is zoo treffend ⁴⁾, dat zich hier onwillekeurig telkens sterker de overtuiging opdringt, dat dit nauwverwante stammen, of liever (s. v. v.) „tweelingstammen”, telkens met *i* of *u* als zwaksten wortelkinker, zijn. Later moge in sommige woorden de vocaal

¹⁾ In *kissen*, *spritzen*, *mieder*, enz., zie Holthausen in Paul und Braune's Beitr. 11, 554.

²⁾ In *bride*, *to hide* enz., zie de geheele lijst bij Sweet, History of English sounds, p. 366.

³⁾ Zie Franck, Zeitschr. f. deut. Alt. 24, 31—32; Mnl. Gr. § 38.

⁴⁾ Nog veel treffender, wanneer men de geheele groep dier woorden en hunne beteekenissen uit de verschillende Germaansche tongvallen bijeenbrengt.

zich, ten gevolge van dialectische uitspraak, zoodanig gewijzigd hebben, dat het woord schijnbaar in de andere overeenkomstige groep is overgegaan (ik bedoel de woorden met nhd. *ei* uit mhd. *ou* uit germ. *au*, en die met eng. *o* uit ags. *á* uit germ. *ai*), onmogelijk kan men aannemen, dat alle woorden met *u*-vocalen in de verschillende dialecten uit overeenkomstige met *i*-vocalen zijn ontstaan door klinkerverandering ¹⁾: het bestaan van corresponderende reeksen is m. i. onloochenbaar.

Of die stammen, in beteekenis en, op den klinker na, ook in vorm gelijk, echter vanouds naast elkander hebben bestaan, en dus in den strikten zin „tweelingen” zijn, dit is eene andere vraag. Het is zeker volstrekt niet ondenkbaar dat b. v. het eene dialect oorspronkelijk den stam met *i*, het andere dien met *u* kende, en dat die uit verschillende streken afkomstige woorden elkander later, na de versmelting der tongvallen tot eene algemeene landstaal ontmoet en gekruist hebben. De stam *struk* b. v. schijnt alleen in het Skandinavisch (en in het Nl.), *strik* alleen in het Westgermaansch te bestaan, evenzoo *lüttil* alleen in het Oostgermaansch (en het Nederl.?), *lüttil* (*iu*) alleen in het Westgermaansch. Bij deze zienswijze kan men uitgaan van de onderstelling, dat b. v. de stammen *slip* en *slup* slechts variëteiten zijn van één wortel ter uitdrukking van hetzelfde grondbegrip ²⁾. En hoe weinig men ook weet, en denkelijk zal weten omtrent het ontstaan van wortels en stammen, bij de groote rol, die men daarbij toch altoos aan de onomatopoëie (in den ruimsten zin genomen) zal moeten toekennen, schijnt een dergelijk gelijktijdig ontstaan, hetzij gezamenlijk uit één, nog primitiever element, hetzij onafhankelijk van elkander uit twee stammen *slip* en *slup*, ter uit-

¹⁾ Gelijk b.v. Dr. L. A. Te Winkel indertijd de *oo* in *sloopen*, *strooken*, *stroopen* (en *boot*, *moot*) uit germ. *ai* ontstaan achtte (ogerm. *ai*—fri. *á*—saks. *ao*—nll. *oo*). Zie daartegen Dr. Van Helten, *Taal- en Letterb.* 4, 299—303.

²⁾ Verg. hierover vooral Prof. Kern's bovenaangehaald opstel, blz. 42 volg.

drukking van ons begrip „glijden” volstrekt niet onbegrijpelijk. Doch dit gebied der wortelvorming is uitermate glibberig en duister.

Hetzij men echter deze woordengroepen en woorden oorspronkelijk verwant achte of niet, in elk geval zal de sterke invloed der analogie hier niet geloofend kunnen worden: zonder twijfel heeft zij vele nieuwe woorden, misschien ook nieuwe stammen, d. i. woordengroepen geschapen. Gesteld er bestonden op zekeren tijd in een tongval of op een grooter taalgebied de al of niet oorspronkelijk verwante woorden *sleep* en *gleep*, beide met de bet. „hellend, glad”, en daarnaast ook *slippen* en *slibberen*; wat was natuurlijker dan dat ook de ontbrekende termen *x* dezer vergelijking, d. i. *glippen* en *glibberen* ontstonden. En waarom zou iets dergelijks niet reeds in zeer vroegen tijd hebben plaats gehad, zoodat b. v. naast reeds bestaande stammen *sluk* en *slip* nieuwe stammen ¹⁾ *slik* en *slup* werden gevormd? Dat de analogie evengoed in de oudere als in de jongere perioden der taal heeft gewerkt, wordt thans zeker wel algemeen erkend ²⁾. De verschillende, in vorm en beteekenis overeenkomstige groepen behoeven dus niet even oorspronkelijk te zijn, d. w. z. niet vanouds naast elkander te hebben bestaan.

Ook kunnen verschillende omstandigheden tot het ontstaan van dergelijke nieuwe woorden of groepen hebben samengewerkt; een reeds bestaand woord kan zich aan eene groep of een woord van geheel andere afkomst als 't ware aansluiten en zijne beteekenis daarnaar wijzigen (wat de Duitschers kort en teekenachtig „sich anlehnen” noemen); of de werking der

---

¹⁾ Zie boven, blz. 84, noot.

²⁾ Onder de woorden, hierboven onder 3 genoemd, zijn trouwens vele kennelijk van jonge dagteekening, zoo b.v. de talrijke afgeleide zw. ww., vooral de frequentatieven; verg. Franck in Zeitschr. f. deut. Alt. 27, 142.

analogie kan ondersteund worden door eene klankverandering. Zoo hebben b. v. de bnw. *slak* en *slok*, de ww. *slabberen* en *slobberen*, de znw. *sap* en *sop*, ofschoon waarschijnlijk van verschillenden oorsprong, elkander later misschien in enkele tongvallen ontmoet en hunne beteekenis en vorm naar elkander gewijzigd ¹⁾. Zoo wordt het ontstaan van nnl. *leunen* uit en naast mnl. *lēnen* door Franck i. v. verklaard uit de werking der *l* en *n*, door Holthausen ²⁾ daarentegen uit de bijgedachte aan *steunen*; waarom zouden de beide oorzaken niet hebben samengewerkt? Evenzoo is volgens Osthoff ³⁾ germ. *stelan* ontstaan uit *steran (verg. gr. *στέριον* enz.) onder invloed van het steeds ermede verbonden *helan*. Zou ook nl. *gopen* niet meer algemeen in gebruik gekomen of gebleven zijn dan *geeuwen* ten gevolge van de gedurige verbinding, hetzij in enkele vaste uitdrukkingen, hetzij alleen in de gedachte der sprekers, met *slapen*? Dat in het algemeen woorden, die in beteekenis aan elkander verwant of tegengesteld zijn, zich naar elkander wijzigen in beteekenis en vorm, vooral wanneer zij bovendien stamverwant zijn of althans ook uiterlijk op elkaar gelijken, en, juist hierom, tot vaste paren verbonden worden, is trouwens eene erkende waarheid; ik wilde hier alleen trachten duidelijk te maken hoe op die wijze niet alleen nieuwe woorden, maar geheele woordengroepen ontstaan kunnen zijn. Verg. voor 't overige over deze vorming van nieuwe woorden en woordengroepen (door de Duitschers „neubildung”, „urschöpfung”, „wurzalanbildung”, „wurzelerübertragung” of onomatopoiie genoemd) Holthausen, Beitr. 11, 553; 13, 367, 590; Osthoff, t. a. p. 13,

---

¹⁾ Zoo is ook *slurpen*, hoewel van anderen oorsprong, later denkelijk in verband gebracht met *slobberen*, en is uit deze „kruising” de bastaard *slorpen* ontstaan.

²⁾ Paul u. Braune's Beitr. 13, 590, alwaar ook got. *leitils*, on. *litill* uit assimilatie aan *mikils*, *mikill* wordt verklaard.

³⁾ T. a. p. 13, 460.

460, en inzonderheid Franck, Anz. f. deut. Alt. 11,10 vlgg., het aldaar aangehaalde 9de hoofdstuk van Paul's Principien, en Murray, Engl. Dictionary, Preface, p. VIII.

Het is dus mogelijk, dat ten gevolge van dergelijke assimilaties de parallellie van bovenstaande groepen en woorden thans veel grooter is of schijnt dan zij oorspronkelijk was, ja dat zij in enkele gevallen aanvankelijk in 't geheel niet bestond. Men denke hierbij niet alleen aan de eigenlijke assimilatie door de spraakmakende gemeente, maar ook aan de meer opzettelijke, bewuste assimilatie op het papier door etymologiseerende woordenboeschrijvers, die toch vaak de eenige autoriteiten voor vorm of beteekenis van een woord zijn. Onze Kiliaan, hoezeer ook onvolprezen en onwaardeerbaar als „schatbewaarder”, kan, gelijk bekend is, aan die noodlottige zucht om allerlei woorden op den klank af met elkander in verband te brengen, maar al te zelden weerstand bieden: op iedere bladzijde van zijn boek vindt men er de bewijzen van ¹⁾. Behalve het bovengenoemde *stief*, volgens hem een zelfstandig Nederlandsch woord, in beteekenis aan *stijf* gelijk, en *rijselen*, door hem wellicht ten onrechte gelijkgesteld met *ruiselen*, is o. a. zijn ww. *schijven*, dat hij gelijkstelt met *schuiven*, en dat toch waarschijnlijk in die beteekenis nooit in het Nederlandsch heeft bestaan, een leerzaam staaltje van zijne manier van combineeren en „woordenmaken” ²⁾.

¹⁾ Zie Kluyver, Proeve eener critiek op het woordenboek van Kiliaan, 3de Hfdst.

²⁾ Kil. heeft: *Schijven*, *schuyven*. Provolvere, protrudere: permovere; en evenzoo: *Schijffelen* j. *schuyffelen*. Labi, prolabi. Wanneer men nu daarnaast vindt: **maastr.** *schievelen* (Arch. v. Ned. Taalk. 3, 264) „schuifelen”, en wvl. *schuuf(loop)* = *schuif(loop)*, *schewel* = *schivel*, dan gaat men eerst allicht aan een oud st. ww. *skibhan = *skubhan* denken. En toch bestaat hiertoe geen grond. Wel is er een germ. stam *skif* bekend, met de bet. „deelen, verdeelen”, waarvan bij Kil.: *scheve* (Fland. j. *schijve*, *scherf*, en: Sicamb. j. *scheffel* = *schelffer*), *scheven* (Fland. j. *scherven*. Conscindere), *scheveren* (j. *schelfferen*), *scheversteen* (j. *schalie*, en: Sicamb. Silix), en voorts wvl. *schef*, *schif* = nnl. *scheef* (*é*) „stukje van den houtachtigen stengel van

Uit het bovenstaande zal voldoende gebleken zijn, hoe gemakkelijk dergelijke stammen en woorden bij eene aanraking zichzelf en elkander in vorm en beteekenis wijzigen, vooral wanneer zij van onomatopoëtischen aard zijn, en wanneer zij, niet door eene schrijftaal in een bepaalden vorm geklonken, overgelaten zijn aan de onbegrensde en onbeteugelde neiging tot etymologiseeren en combineeren der spraakmakende gemeente. En aangezien van de verwarringen en veranderingen, welke in

---

het vlas", nnl. *schiften*, eng. *to shift* (zie Skeat), nhd. *schiefer* en *schebe*, nnd. (oostfri.) *schifeln* (ook met *r*, met *v*, en met *e*) „schilferen, splinteren" (zie Doornk. — Koolm. 1ste art.), beiersch *scheiben* „klieven", on. *skifa* „to cut into slices" en ohd. *besciben* disponere." — Ook mnl. (*ver*)*sceifelen* (zie Tijdschr. 3, 116) zal wel hiermede verwant zijn: uit de bet. „(in kleine schijfjes, stukjes) verdeelen, scheiden, schiften, uiteendrijven, oplossen" laten zich nagenoeg alle daar aangehaalde plaatsen gereedelijk verklaren; de vorming komt geheel overeen met die van *weifelen* van **wiven*.

Daarentegen schijnen nl. *schijf* en *scheef* bnw. niet verwant met deze woorden; evenmin dus de kennelijke afleidsels van *schijf*: wvl. *schivel* „schijve aarde, die met den ploeg wordt omgekeerd", *schivelen* „een akker licht omploegen", *schiveren* „in snelle draaiende en voortgaande beweging brengen, kellen, kiskassen", *schijfloop* „vervangwiel", voorts het in den Teuth. opgegeven *schiven* (Pilare, globale, rotare, contundere) = mhd. *schiben* zw., later naar analogie st. ww. „voortrollen", bel. *scheiben* st. ww., *scheibeln* „voortrollen", en denkelijk ook mnl. (*af*)*scifelen* „afschampen", nnl. *schijffelen* „uitglijden, slibberen, wankelen, vallen", bij Kil. (verg. Hor. Belg. 7,95), Houwaert (zie Oudem.) en De Brune, Wetsteen 90 (van eene „slang, die „*schijfflend* voortschiet"), nnd. (oostfri.) *schifeln* „voortgaan, marcheeren" (van zaken); zie Kluge, Schade, Schmeller en Doornk. — Koolm. 2de en 3de Art.) over deze woorden, en verg. voor den gang der beteekenissen die van *rollen*, denominatief van *rol*.

Deze beide, oorspronkelijk geheel verschillende woordengroepen zijn echter in later tijd op meer dan een punt met elkander in aanraking geweest: verg. b.v. *scheeversteen* met wvl. *schiveren*. Hoe dit echter ook zij, het ww. *schijffelen*, eene afleiding van *schijf*, naderde met zijne bet. „rollend, glijdend voortgaan" zoozeer tot die van *schuifelen*, dat verwarring wel niet kon uitblijven. Geen wonder dat Kiliaan, die bij *scheve* reeds dacht aan de min of meer gelijkkluidende, en dus voor hem verwante woorden *scheffel*, *scherf* en *schelfer*, ook deze twee in vorm

de spreektaal van voorheen en thans zijn voorgekomen, slechts een zeer klein deel bekend is, zal het volkomen ontwarren van zoodanige kluwens meestal wel ondoenlijk blijven. Bij de natuurlijke, onbelemmerde ontwikkeling der spreektaal in de dialecten worden er telkens nieuwe woorden geboren, wier vormen en beteekenissen vaak schijnen te spotten met de wetten, tot dusverre, meestal uit de door logica en overlevering beheerschte letterkundige schrijftalen, afgeleid; verg. hierover wat Prof. Franck t. l. a. p. zegt over „dieses mit wahren schlingpflanzen überwucherte gebiet”, en de lezenswaardige, heldere uiteenzetting van Dr. Murray t. a. p. Het bovenstaande was slechts eene poging om in eene groep van dergelijke woorden eenige orde te brengen, en er de aandacht op te vestigen; moge slechts het verwijt, hierboven tot Kiliaan gericht, niet terugvallen op het hoofd van den aanklager.

---

en beteekenis op elkander gelijkende ww. niet uiteen wist te houden, en niet alleen *schijfelen* met *schuifelen* geheel gelijkstelde, waartoe hij door de verwarring in de spreektaal allicht reeds gerechtigd was, maar ook zijn woordenboek verrijkte met een ww. *schijven*, dat hij kennelijk in beteekenis gelijk en ook in afleiding verwant achtte met *schuiven*, terwijl het geheele woord misschien nooit bestaan heeft! In allen gevalle is wvl. *schuufloop* stellig ontstaan uit *schuifloop* (zie. boven onder 1), en *scheuvel* denkelijk uit *scherel, diminutief van *scheve* (Kil.), gelijk *schivel* van *schive*. Waarschijnlijk is dus het ww. *schijven wat de Engelschen noemen „a mere dictionary-word”.

Leiden, Juli 1889.

J. W. MULLER.

TH. NOLEN

N O O D E.

„Noo was ook een groote Heilige” zegt men in Westvlaan deren om te kennen te geven, dat men iets hoewel ongaarne toch doen moet; met den blijmoedigen ernst, waarmee men zich in het noodzakelijke schikt. Het woord werd door zijne eigenaardige beteekenis tot eigennaam verheven, evenals door den volksgeest met zoovele andere woorden geschiedde, en zooals omgekeerd dikwijls een eigennaam door overeenkomst in klank met een ander woord, of door de beteekenis, tot een woord boni of mali ominis werd. Bekend is bijv. het gezegde van Robbeknol in den Spaanschen Brabander vs. 245.

Ick loof niet of ick ben op *sinte Galperts* nacht eboren,
Dat's drie daghen voor 't *gelock*.

waar de geleerde uitgever ter verklaring verwijst naar Hoefft's Proeve bl. 162, alwaar de uitdrukking in verband gebracht wordt met *galpen* „in Groningen nog gebruikelijk van 't geluid van 't schreijen der kinderen, gelijk ook in Westphalen Galper, Galpert en Galperen in die beteekenissen gehoord worden.” „Galper, Galpert, huiler, schreeuwer, is, zool niet in de Baronie van Breda, ten minste in deze streken van Braband nog in gebruik”. Daargelaten dat *sint schreeuwers* nacht in

den samenhang niet begrijpelijk zou zijn, wordt zoo nog niet verklaard „dat's drie daghen voor 't gelock". Doch als wij in den kalender den dag van *St. Gualbertus* vinden op 12 Juli, dus zijn nacht of avond een dag te voren, en dien van *Bonaventura* op 14 Juli, dan wordt de plaats duidelijk; het eerste gedeelte van Gualbertus' naam heeft aan de in zoo kwaden naam staande bittere *gal* doen denken, en vormt een scherpe tegenstelling met de beteekenis van Bonaventura's naam. In Genemuiden spreekt men nog van een Galpertskind = ongelukskind.

De beteekenis van het woord *noode* staat vast en is sedert het Middelnederlandsch tijdperk niet gewijzigd, reeds de Teuthonista geeft op „ongerne, invite". Maar over de afleiding bestaat nog bij velen¹⁾ eene verkeerde opvatting, sedert Huydecoper in zijne aantekening op *ode* (M. Stoke IV 1495) schreef; dat wij van dat *ode* nog hebben *node*, voor ongaarne, onwillig en dus *moeilijk*; even als *niet* van *iet*; *niemand* van *iemand*; *nergens* van *ergens*; *noit* van *oit*; en in 't Latijn, *nusquam* van *usquam*; *nullus* van *ullus*; enz. en Weiland zich in zijn Woordenboek bij hem aansloot, bewerende, dat de beteekenis van *ongaarne* daardoor bekrachtigd zou worden. Ook in de „Grondbeginselen der Nederlandsche spelling" wordt *noode* afgeleid van *ood* ohd. *ôdi* (gemakkelijk). Daarbij werd echter over het hoofd gezien, dat *ode* in de bedoelde plaats bij Stoke, evenmin als *ergens* elders „gaarne" beteekent, en dus *noode* ook niet *ongaarne*, gesteld dat zulk eene samenstelling mogelijk was. Maar, evenmin als *neerlijk* of *naardig* kan bestaan in de bet. van „niet eerlijk, niet aardig", kan er een *noode* zijn in de bet. „niet oode" Samenstelling met het negatieve *ne* heeft alleen plaats bij pronominale stammen, of als onbep. voornw. gebruikte woorden, hetzij zooals ohd. niwiht

---

¹⁾ In de nieuwe uitgave van „'t Voorhout" wees Prof. Verdam reeds op de juiste afleiding.

(tegenover got. *ni vaihts*) door onmiddellijke samensmelting, hetzij het daartusschen staande *eo* mede werd opgenomen, zooals in ohd. *neowiht* uit *ni eo wiht*, *neoman* uit *ni eo man*. De ontkenning van het begrip der adjectieven wordt steeds door *on* — aangewezen.

Van *ood* „gemakkelijk” is op deze gebruikelijke wijze eene ontkenning gevormd in het ohd.: *unôdi*, *unaodi*, *unôdhi*, adj. „difficilis” „impossibilis”; os. *unôdhi*, *unôthi*; ags. *uneádhe* met het bijwoord ohd. os. *unôdho*, *unôtho* (Schade p. 1042) (nom. sg. n.: *that wâri an godes riki unôdi ôdagumu manne up te kumanne* 3299; adv.: *was imu unôdo innan breostun, an is septon swâro* 3295. Heliand v. Heyne).

Aangezien nu de beteekenissen van ohd: *un-ôdo* „niet gemakkelijk, bezwaarlijk” en van *nôto* „met moeite” zoo dicht bijeen liggen, is het geen wonder, dat deze woorden verward werden in het nederd., waar zij beide eene *d* vertoonden. Vandaar dan ook, dat Woeste in zijn Wörterb. d. Westf. Mundart opgeeft *unnö* „ungern” „hâ wol unnö weg” en daarbij voegt „alts. *unnodho*, *difficulter*, *graviter*”, terwijl het ohd. *unnôto* beteekende „non necessarie”.

Over de ware afleiding van ons *noode* kan moeielijk twijfel bestaan. Wel is het niet onaardig aan die van Kiliaen te herinneren, die, steunende op den bijvorm *noye*, het woord in verband bracht met Ital. *noia*, en Gal. *ennuy*; maar reeds Lambert ten Kate bracht *noode* tot het subst. *nood* en hield het dus gescheiden van *ood* „gemakkelijk”, waarvan hij wel *oodmoed* afleidt.

Het Gotisch gebruikt den datief sing. *nauthai* bijwoordelijk Skeir. 38. 1. (ak *nauthai gavaurhtedi manne ganist*) en 6 (ei *frauja qimands mahtai gudiskai jah valdufnja thana galausidedi jah nauthai du gagudein gavandidedi*). Ook Graff geeft voor het ohd. *nôti* als adverbiaal gebruikte datief, maar ook het adv. *nôto*; mhd. heeft *nôte* mndd. *node*, adv. (m. comparison) „mit

Zwang, wider Willen, ungeru, iuvitus" (Lübber-Walther mndd. Handw.) In het nhd. volgens Grimm „vereinzelt aus md. gegend: kurh. *nöte*, schwer, ungeru, wider willen: *Vilmar* 286. vlg. brem. wb. 3.245 städtechron. 17,357,31." en onder NOTHE het nhd. adv. „*note*, ungerne, iuvitus voc. 1482 X6^b." — In het Oost-fri. schijnt het niet voor te komen, blijkens ten Doornkaat Koolman. Of nu ons *noode* beschouwd moet worden als een datief-instrum. zooals het Got. *nauthai* of als een adv. gevormd van een adj. ohd. *nōti* of van een subst. ohd. *nōt*, *nōti* waag ik niet te beslissen.

In onze tegenwoordige spreektaal komt *noode* weinig voor, in Groningen alleen in verheven stijl. Daarentegen zeer veel in de dagelijksche spreektaal van Limburg en Noord-Brabant. In het mnl. was het zeer gebruikelijk; de Teuthonista heeft het, evenals Plantijn's Thesaurus en Kiliaen. Ook bij Vondel, Hooft en Huygens wordt het gevonden.

Rotterdam.

TH. NOLEN.

GEORG PENON

Over den tekst van het reisverhaal van JOHANNES DE HESE.

Dr. M. de Vries gaf in 1845 een *Fragment eener Nederlandsche Vertaling van het Reisverhaal van Joannes de Hese* uit.

Hij schreef over de vertaling het volgende: „Zij volgt het Latijn op den voet, en slechts op weinige plaatsen vindt men een klein verschil, eene enkele uitlating, of hier en daar iets bijgevoegd. Men behoeft evenwel dit een en ander niet aan de willekeur van den vertaler toe te schrijven, noch datgene, wat in het Latijn ontbreekt, als van zijne eigene vinding te beschouwen. Hoogstwaarschijnlijk volgde hij een ander HS. dan hetgeen bij de uitgave tot grondslag is gelegd, en hieruit laten zich deze kleine ongelijkheden gemakkelijk verklaren.”

Het doet mij genoegen hier het woord „hoogstwaarschijnlijk” in „stellig” en „zeker” te kunnen veranderen, en aldus aan te toonen dat Dr. De Vries in 1845 gelijk had.

In 1887 heb ik een Berlijnsch HS. van den *Itinerarius* gebruikt, waar een tekst gevonden wordt, die van dien der vele drukken (alle met denzelfden tekst) afwijkt. Die tekst komt tot in kleinigheden nauwkeurig overeen met de Nederlandsche vertaling: d. i. de vertaler heeft eenen tekst gebruikt van eene groep HSS., waartoe ook het Berlijnsche behoort; terwijl het HS., dat voor den eersten druk is gebruikt tot eene andere groep moet gebracht worden.

Hier worden eenige plaatsen tot bewijs opgegeven. V is de Nederlandsche vertaling; D de gedrukte tekst, P de tekst van het Berlijnsche HS.

V. 14, 17. recht als een vat (door Dr. De Vries in *cat* veranderd); D. sicut catti; P. sicut cattus.

V. 15, 2. daer ick alle gheen memorie af en heb; D. quorum non habui noticiam; P. de quibus non habeo memoriam.

V. 15, 13. by vier groter steen; D. per magnos lapides nigros; P. per quatuor magnos lapides nigros.

V. 16, 14. Amnam; D. Amra; P. Amram.

V. 18, 3. tweendetseventich; D. septuaginta; P. l x x x i j.

V. 20, 13. maer dies soe en heb ic niet ghesien; *ontbreekt in D*; P. sed hoc non vidi.

V. 21, 11. ende sy sijn gheseten onder dat ghebot ende conincrike des groten Caens, *ontbreekt in D*; P. et sunt sub dominio Grandicanis.

V. 22, 5. die kersten pelgrim; D. christiani; P. peregrini christiani.

V. 24, 2. dat men den peper niet wael sonder vuer en can ghewinnen noch ghelesen; D. quod piper non bene colligi potest; P. quod piper colligi non potest absque igne.

V. 24, 22. veertien; D. viginti quattuor; P. xiiij.

Doch reeds voorbeelden genoeg om aan te toonen dat de tekst P dichter bij V is dan de tekst D. Voor V is dus de tekst P overal van belang, daar hij de in D ontbrekende overeenkomstige plaatsen meestal wèl heeft, en dikwijls de fouten van D mist. Op ééne plaats heeft P tot eene verbetering van V geleid. In 31, 7 is sprake van „dulghende doctoen”; D heeft alleen „doctores”; P. „valentissimi doctoes”; daarom heb ik in het Leidsche *Tijdschrift* voorgesteld te lezen: „dueghende doctoes”.

Amsterdam.

GEORG PENON.

J. J. SALVERDA DE GRAVE

De la nonain qui manga la fleur du chol.

TEXTE CRITIQUE.

Bien que ce recueil soit consacré surtout à la langue et la littérature moyen-néerlandaises, qui sont le terrain des études favorites de notre maître, j'ose pourtant y insérer un petit travail de vieux français. Notre ancien professeur, j'en suis certain, sera le premier à reconnaître qu' à cet endroit le sujet importe moins que la méthode.

L'historiette dont nous avons placé le titre à la tête de cet article figure dans un recueil de miracles, intitulé: „La vie des Anciens Pères”, qui date du XIIIes. M. Edouard Schwan y a consacré, dans le Tome 13 de la Romania, un article fort intéressant, auquel nous renvoyons pour les renseignements bibliographiques. On y verra que la plupart des pièces qui composent „La vie des Anciens Pères”, sont encore inédites. Je me suis proposé de publier celle qui va suivre, parce qu'elle montre assez clairement le rapport qui existe entre les manuscrits. Il est vrai que je n'ai pu consulter que ceux qui se trouvent à la Bibliothèque Nationale et à la Bibliothèque de l'Arsenal (le ms. qui se trouve à la Bibliothèque Royale de la Haye ne contient pas notre pièce); il me semble cependant que ceux-ci nous

permettent, non seulement de contrôler pour notre pièce la classification qu'a proposée M. Schwan pour l'ensemble des pièces, mais encore d'établir, en détaillant cette classification, une base pour des recherches plus étendues sur les rapports des manuscrits, pris en entier. Avant M. Schwan un essai de classification avait été entrepris pour une pièce spéciale par M. Eugène Wolter, qui, dans le T. III de la „Bibliotheca Normannica”, a publié le miracle du „Juïtel”. Nous rapprocherons ses résultats des nôtres.

Les manuscrits sur lesquels nous basons notre édition sont au nombre de seize (A B D S H I K M P Q R S a b d f).

M. Wolter a déjà constaté qu'aucun des manuscrits n'a été copié sur un autre.

HI ont une lacune commune aux vers 9/10, 35/36 et offrent une leçon différente des autres aux vers 2. 44. 83 et 140. Leur rapport avec G est attesté par la leçon évidemment incorrecte du vers 92 et par la concordance de leurs leçons aux vers 43. 55. 131. 147. 148. 158. 168. Nous admettons pour ces trois manuscrits une source commune x². Remarquons que ce rapport a déjà été établi par M. Wolter (l. l. p 17.)

MS ont une lacune commune vers la fin (vers 173/174), puis il ont une faute commune au vers 41 (*a tart* est sans doute entré dans ce vers par le vers suivant) et au vers 55; en outre, ils s'accordent contre les autres manuscrits aux vers 20. 23. 38. 59. 102.

aP ont au vers 44 une leçon qui, bien qu'elle ne soit pas absolument incorrecte, est inférieure à celle des autres mss. En outre, ils montrent leur rapport par les vers 20. 41. et par l'inversion commune aux vers 137/138.

Les deux groupes aP et MS semblent avoir une faute commune au vers 32 (*avoir* forme pléonasme avec *richesse* et la leçon des autres est donc préférable). Nous les faisons remonter à une source commune x¹.

x² montre une faute commune avec A et K au vers 63.

D'autre part K montre des rapports tantôt avec x^1 (ainsi au vers 45, où *loist*, étant plus inusité, est évidemment la meilleure leçon), ou avec des parties de cette famille (KaP au vs. 108, KMS au vers 18, aMSK. au vers 131), tantôt avec A (par exemple aux vers 39, et, peut-être, 166). Il y a là une contradiction, que je ne peux pas faire disparaître. Peut-être le manuscrit K a-t-il puisé à différentes sources.

(Au vers 122 le choix entre les différentes leçons est trop difficile pour que nous puissions conclure de la concordance de x^2 , x^1 et K à une source commune).

Enfin, le vers 3 nous permet d'admettre une source x où ont puisé BA (K) x^2 et x^1 (leur leçon y est évidemment inexacte).

Les manuscrits d QD forment une autre famille y (v. les vers 67. 78. 79. 96. 111. 125. 126. 133. 135. 137. 142. 170. 171/2). Cependant le vers 76 prouve que d a puisé également à la famille K; M. Schwan avait déjà remarqué ce fait.

La place de b , celle de f et celle de N sont difficiles à fixer. Il me semble qu'il existe entre b et f un rapport quelconque. V. le vs. 3. (Cependant If au vers 164). Quant à R, il se rangerait auprès de x^1 , d'après le vs. 31 (ce qui s'accorderait avec la classification de M. Schwan). Mais comparez le vers 45.

Nous nous trouvons donc en face de deux familles x et y , et d'une troisième (bf), assez hypothétique, il est vrai, mais, dans tous les cas, ces mss. ne peuvent être rattachés ni à x , ni à y .

Nous avons pris comme base le manuscrit A, dont nous avons gardé la graphie, en corrigeant quelques légères fautes de copiste. Les variantes ont été citées au bas de la page; faute de place, nous avons toutefois omis celles qui nous paraissaient sans importance.

- Mauves est qui ne guerredonne
 et ne desert ce qu'en li donne;
 pour ce te serf, que tu me faces,
 non pas pour ce que tu me baces;
5. vilain guerredon me rendroit
 qui pour bien servir me batroit.
 Son servise pert et sa poine
 qui du malfé servir se poine;
 qu'en tel maniere et en tel guise
10. rent a son sergent son servise:
 premierement celui honist
 qui plus le sert et obeist;
 pour ce di ge que musarz est
 qui en son servise se met.
15. En Dieu devons fiance avoir,
 ce doit chascuns de nous savoir,
 lui devons servir et amer
 et lui craindre et honorer,
 qui est de touz les biens fonteine,
20. de largesse et de pitié pleine.

Titre omis dans G., quelques mss. ajoutent sans soi seignier, et P. sanz soi seignier ét esragea. H. dune nonain qui mangea le deable en un chol. 1. Vers 1-43 omis dans G. Q. d. 2. H. I. les biens que lon li fait et donne. 3. x. por ce te faiz. bf. que bien me faces. D. se ge te serf ce te doit plaire. 4. a. P. H. B. f. R. haces. I. chasses. D. et bien men dois mon mal atraire. 6. a. H. M. f. beau a. B. harroit. 8. a. qui mauuais sert et pointet laime. H. P. M. mauvais. 9/10. omis dans IH. — A. B. C. f. S. R. en. 11. D. plus malement. 13. a. P. M. S. que cil folz est D. pour ce que mal a servir est. 14. D. est fols qui el servir se met. 16. B. H. I. si a. vos. P. de voir. K. et. 17. B. H. I. Dieu. a. creinbre. 17/18. intervertis dans R., omis dans D. 18. A. qui a le cuer falz et aver. H. por lui. M. S. K. et redouter et h. 19. B. f. H. I. car. 20. M. S.

- Larges est, quant il guerredone
a cent doubles ce qu'en li donne;
piteus est: qui de cuer le prie,
tantost est sa requeste oïe;
25. si est deceüs et mauves
qui s'amour ne quiert et sa pes.
Mais nous somes si endormi
par mauves conseil d'anemi,
que li maus nous est dous a fere,
30. si que li biens ne nous puet plere.
Ne se fit nus en sa richesse,
en sa force n'en sa jeunesse;
ja est levee la macue
qui fiert la ou li plet, et tue.
35. Si lo que chascuns se pourvoie
ainz que li cox dessendre voie;
li lierres a tart se repant,
quant par la gueule au chesne pant,
n'a celui ne valt riens, qui crie
40. merci, qui a s'ame perie;

de touz biens. a. P. M. S. et largesse K. de grace. 21. a. M. S. car (M. large est car il li g.) 22. B. f. li rent et d. 23. A de cuer piteus quant on le prie. a. R. piteus que qui. B. f. sainsi. H. I. ainsi. M. S. par itel que de c. l. p. 24. S. parole. a. P. M. H. I. B. f. priere. 25. B. I. H. si est de tos cil plus m. 26. D. qui ne pert s. ni sa p. 28. M. par le c. de lanemi. 31. a. P. M. S. R. jeunesse. I. fie. 32. a. P. M. S. avoir. R. beauté. b. en sa sante. A. noblece. B. I. f. nen sa f. P. M. S. richesse R. prouesse. 33/34. sont placés dans R. après 36. 34. S. rue. M. et fiert. 35/36. Omis dans H. I. 38. b. H. I. gorge H. I. qui. M. S. aus forches. K. qui par le col. R. par le col a la hart p. 39. A. K. crier ne vaut une ciguë. 40. B. f. merci quant s. est ja p. (f. omet ja) H. I. S. merci que sarme est p. M. merci quant sa vie est fenie. A. K. celui qui a same perdue. 41. b. quant nest dotez

c'est a bon droit s'il est lobez;
a tart se clot qui est robez.

- Entre ces estoires acueil
un petit conte, que je veil
45. metre en romanz, se il me loist;
biaus est et voirs, pour ce me plaist,
si m'en veil briement aquiter.
D'une nonne vous veil conter,
qui fu bone et de sainte vie,
50. et ot de touz biens faire envie;
tote fu de sa meson dame,
mes li deables ot de s'ame
despit, pour ce qu'il la perdoit
pour les biens que elle fesoit.
55. Maintes foiz entour lui hanta,
molt la ceinst et molt la tanta,
mes por noiant i fist repere,
c'onques riens ne li pot forfaire;
tant qu'il avint un jour d'esté,
60. qu'as matines ot cele esté,

M. S. ce est a tart quil e. l. P. qui K. quil. 42. I. duelt S. quest derobez. 43. I. H. G. En ces e. ci a. A. ses. 44. a. P. un p. c. conter v. I. H. un p. c. dire v. M. S. un conte que acullir v. 45. d. R. se on me lest. Q. metre de latin en romans. a. P. M. S. K. et m. e. r. se diex plest. (K. *omet* et) b. se il me plest. I. H. por ce me plait. G. et escriber. A. sens point de plet. 46. *Omis dans* I. — a. P. bons est et biaux. K. M. S. et bien me plest. H. por ce le fet. 46/47. *Omis dans* G. 47. a. S. delivrer. d. aprester. b. si le v. dire sanz douter. 48. R. nonain. 49. A. K. *omettent* et. 50. A. K. R. biens fez. d. et ot de tout son cuer envie. 51. A. et fu de toute lordre dame. M. de sa meson ot seignorie. d. de bien servir la haute dame. 52. R. mout entendu a sauver same. K. eust de sa fame. M. ot anvie. I. H. enemis. 53. R. lennemy qui fame perdoit. M. par ce. P. qui S. despit de ce.

- si fist molt biau tens cel matin.
 Cele se mist en un jardin
 pour recreer son esperit;
 sanz point penser a nul delit,
 65. versillant ala ci et la,
 tant qu'en mi ses eux esgarda
 la fleur d'un chol fresche et nouvelle;
 onques n'ot veüe plus bele.
 Molt li sist, molt la detasta,
 70. a mengier molt la convoita,
 si dist qu'elle la mangeroit,
 mes pain ne sel o lui n'avoit,
 par quoi menger el la peüst,
 ensi que saveur i eüst.
 75. Si fist tant qu'ele ot pain et sel.
 A la fleur vint, que n'i fist el.
 Molt est li deables soutiz;
 come desloiaus, come viz
 en la fleur du chol se bouta,
 80. et cele qui molt se hasta,

54. a. B. cele. G. que en li savoit. M. par les bienfaiz quele faisoit
 R. de ce mout courrocie estoit. d. que len li f. 55. M. S. Maintenant.
 I. H. G. Plusors. b. ala. 56. A. M. tint. S. d. taint. Q. molt i vint.
 a. P. et si la (P. li.) M. molt la conut tant la t. K. tasta. b. et
 m. l. c. et atisa. 57. M. i mist. 58. G. que o. r. ni p. f. M. onques.
 A. K. b. tant que riens ne li peut. (A. r. li poist) A. k. d. D. S.
 mesfaire. 59. M. S. t. que vint un jour. K. tant que advint qu'
 un j. d. 60. A. quau m. ot ja e. B. b. ale. K. elle S. que celle ot
 a. m. este. d. un matin. 61. G. et cerin. K. il f. d. en un jardin.
 si fist bel t. a. un m. 61/62. *intervertis dans* D. que descouchie
 fu matin. 62 I. son j. P. M. S. et celle (P. ele) entra D. si sen entra
 Q. entree fu. d. tres devant prime et fu matin. 63. A. G. H. I. K.
 pour deprier saint esperit (K. le s. esprit) M. pour son creator aorer.

- sanz seignier la prist et manga,
 si que maintenant enraga:
 ja se bien seigniee l'eüst,
 n'i trovast rien qui li neüst.
85. Ensi fu prise et atournee,
 qu'elle fu toute forcenee,
 par l'anemi qui fu en lui,
 qui molt li fist mal et anui.
 Vers sa meson criant s'en vint,
90. tout mist a mal quant qu'elle tint
 et quant qu'elle pot rencontrer,
 que riens ne pot a li durer,
 et tant qu'el cloistre s'embati;
 ses sereurs prist, si les bati.
95. Eles s'en tornerent fuiant,
 a Damedieu merci criant,
 que de leur sereur les gardast,
 si que de rien nes enpirast.
 Je ne vous puis pas tant retrere;
100. assez leur fist mal et contrere,

d. racheter. 63/64. *omis dans* b. 64. R. D. sans penser a nul fol delit
 I. son d. H. si pansa a lautre delit. d. el ni pensoit. 65. a. aloit H. D.
 et la. a. Q. D. R. ca et la. d. sala versillier. 66. b. tant que
 devant li regarda. S. P. M. et e. D. et tant quen G. D. Q. d. sa
 voie trova H. I. tout que ou iardin e. 67. d. Q. D. feuille G. H. I.
 chol toute n. d. merveilles belles. 68. B. H. I. conques G. I. M. S. Q.
 si bele. d. veües telles. 69. A. molt li delita. b. et la desirra I. pleust
 Q. S. si la d. d. les goulousa. 70. a. M. S. d. et a. m. l. c. K. m.
 la gousta. 73. P. G. ele p. D. loes m. l. p. 74. M. Seust. K. que
 son honneur y eust. P. D. por cou que s. li eust. b. P. M. H. f. y. li
 H. si quainsint. 76. D. Q. cele part vint. d. M. S. I. H. G. qu'il
 n'y ot el (G. H. il n. i. ot el. Id qui). 77. I. H. enemis. 77/78. *Omises*
dans G. 78. S. c. dolerens A. D. come anemi c. envieus. D. d. Q.

- et tant que par force fu prise
 et liee et en tel lieu mise,
 ou damage fere ne pot,
 pour ce qu'elle pooir n'en ot.
105. Pour ce que chascune l'ama,
 la plaint chascune et regreta;
 de pres la tindrent et garderent
 et Damedieu pour li prierent,
 que par pitié la visitast,
110. si qu'en son sens la ramenast.
 Quant cele none saine estoit
 corpus domini recevoit
 chascune semaine par rente,
 mes elle ot en soi telle entente
115. par le malfé qui pres la tint
 c'onques de Dieu ne li souvint;
 tant que li chapelains le sout
 qui touz jors confessee l'out.
 Son sauveeur li aporta.
120. Li deables molt se douta;

c. anemis (Q come maufes dieu a. d. come al aviert (?) nos anemis).
 H. I. conques ne fu fors mal pansis. 79. d. D. Q. tost en la fuelle.
 80. D. et labeesse se h. 82. d. *ajoute* pource que seignier loublia.
 83. I. H. bien sai se s. l. M. sachiez s. s. l. Q. ja voir se bien. d.
 et assez bien. 84. b. ja mal fet ne li eust Q. qui mespleüst. 85 D.
 atrapee. 86. A. G. H. I. Q. q. en fu. 88. M. paine et enui D.
 tant. 89. P. errant K. tantost. 90. G. I. H. a mal ala. 92. G. H.
 I. qua li ne pot riens habiter (I. anhiter). 93. H. G. atant K. 94.
 Sergens. 96. D. d. Q. a. jesuchrist. 98. Q. ne les blechast. K. P. M.
 je ne puis ore. 100. A. a. f. et mal. 101. I. G. atant. 102. M. S. et en
 prison mise. 104. S. que la poestes not. 105. *omis dans* P. K. 106.
 P. M. reclama. 108. d. jesuchrist. K. P. a. ourent. 109. D. rame-
 nast. H. delivrast. 110. D. en son sens et le visitast. 111. D. d. Q.

- quant de pres le senti venir,
 volentiers s'en vosist issir,
 mes si pres de lui le sentoit,
 que departir ne s'en osoit.
125. Li prestres avent s'aprocha
 et li deables se ficha
 hors par desous et foui s'en,
 et cele revint en son sen
 par la volenté Jesus Christ.
130. Apres ce confesse se fist
 et voiant touz dist et connut
 coment li maufez la decut
 qui en la fleur du chol se mist,
 et coment sanz seignier le prist
135. et menga par son mauves vice,
 comme tendre de bouche et nice,
 et que Damedieu a bon droit
 cel flael donné li avoit.
 Ensi se blasma et reprist;
140. grief penitance a fere enprist,

fu. 112. D. d. Q. et le cors dieu ot receu. 113. A. a. P. M. S. k. B. de rente. 114. G. H. I. mes or Q. encore ot. 118. d. conseilliee. 120. S. M. K. le (S. se) redouta. 121/127. *omis dans M.* 121. *omis dans K.* 122. a. P. g. H. I. S. K. fuir. 123. H. P. K. Se s. I. le scavoit. a. la tenoit. 124. P. pooit. 125 A. savenssa. a. P. K. S. se ficha. 126. a. li d. se fuia. G. Saprocha. d. Q. D. sen ala. H. I. saficha. 127. M. hors sen. ala. a. hors de son cors. 128. f. remest. *Ce vers est omis dans G.* 130. A. a. S. g. cele apres. d. et apres. 131–133. *omis dans R.* S. K. M. a euz H. G. I. oiant. d. et devant. 133. d. Q. D. quen la fuelle. I. H. G. quant. M. S. com. 135.. D. d. Q. vilain vice. 137. A. qui tout voit. Q. D. d. que jesuchrist. a. P. li avoit. 138 a. P. donné c. f. a bon droit. K. I. cest torment. 140. H. I. fort. A. b. G. M. grant. a. P. K. S. R. et p. 142

puis vesqui come bone dame,
tant qu'a Damedieu rendi s'ame.

- Je, qui de bien dire mendi,
par cest exemple ci vous di
145. et bien le vous veil enseigner
que riens ne mengiez sanz seignier.
Ensi lo que chascuns le face,
que la croiz par sa force efface
touz maus, et touz biens puet donner,
150. et l'anemi vaintre et fouler.
Douz est li nons, douz est li signes;
douz est li fus, qui tant fu dignes,
qui nostre sauveeur recut
et soutint tant que il mourut.
155. Bien doit estre honorez et sainz,
quant du sanc Jesu Christ fu tainz,
du sanc qui touz nous racheta,
de la ou pechié nous geta
par le fet du premerain home
160. et de sa fame, qui la pome

d. D. Q. jesuchrist. 143. A. H. I. cil qui. G. et qui. Q. D. d. et
ie si con iou lentendi. M. cil quide bien dire et vous di. 143/144.
intervertis dans d. 147. I. H. G. pri. Q. ensi le v. l. que con f. R.
ains lo ch. que la croiz face. 147/148. *omis dans S.* 148. G. H. I.
car nest riens qua la croiz ne face. 149. G. quar la croiz puet
touz biens doner. 149/150. *omis dans G.* R. lessier. 150. Q. S. M.
a. batre. R. et plessier. f. I. H. prandre et foler. 151. K. li fust.
d. douz est l. n. d. e. li sens. 152. *omis dans K.* I. fruit. d. qui
tant est bons R. et bons et dignes. 154. R. D. S. P. quen lui morut.
155. S. adourez. 156. K. du saint esperit. b. du s. nostre seigneur.
157. b. de son sanc il n. r. Q. par lui seul. R. qui nous mist
fors et aquita. 158. *omis dans M;* G. H. I. bouta. 159. R. par le
pechie. 160. x. la f. 161. Q. fist mangier par le sien forfait. 162.

- sur la deffance Dieu mengierent,
dont a dampnement se menerent,
quant Diex par la croiz nous conquist,
qui hors de cest torment nous mist.
165. Si sachent cil qui la croiz aiment
et qui de bon cuer la reclaiment,
que la croiz partout leur vaudra,
si que ja jour ne leur faudra.
Pour ce la devons aorer
170. et partout sa feste honorer,
qu'il a en li tant de merite.
Qui ce ne croit, il est herite,
et Damedieux aservira
celui qui ne la servira.

H I. f. K. d. D. nos. a. dont dampnement nos acheterent. b. seincirent
(?). P. M. dont dampnement nos anoncierent. S. qui dampnement
nos envoierent. Q. dont a dampnement furent trait. 163. a. b. et de
par la c. n. c. H. mantint. 164. A. D. d. M. S. R. et. H par la croiz
moine et detint. I. f. ce pechié. D. travail. d. peril. 165. K. qui
la reclaiment. A. qui le clament. 166. K. et qui de bon cuer
laiment. A. et qui de tres grand bien lenaient. 167. M. S. li
vaudra. 168. H. G. I. na nul besoing ne les faudra. R. S. li f. D.
si que jour bien ne li f. *Ce vers est omis dans K.* 169. A. d. Q.
d. honorer. 170. A. M. S. aorer. D. Q. d. celebrer. 171. a. P. G.
M. S. molt de m. 171/172. *Omis dans d. Q. D.* 172. G. H. I. qui
ne la c. 173/174. *omis dans M. S. d. Q. D.* que Jesuchrist pas
namera. P. qui ce damaige aservira. b. que damedeus si sauvera.
174. b. celui qui la croiz aorera. d. celui qui ne la festera et a
bonne heure sera nes Cil qui fera ses volentes.

NOTES.

3. „je te sers afin que tu en agisses de même avec moi.”
4. *baces*, subjonctif de *batre*. Cette manière de former le subj. a été étudiée par M. Mussafia.
13. Pour cette rime, cp. une rime analogue dans le Juïtel (l. l. p. 94) au vers 177.
45. Pour cette rime V. Zsrft. III 39, Færster dans la Zeitschrift für österreichische gymnasien 1875. S. 540, Wolter. p. 107.

's *Gravenhage*.

J. J. SALVERDA DE GRAVE.

F. A. STOETT

A A N S C H E N D E N .

Volgens het Wdb. der Ned. Taal is het tweede lid van dit werkwoord eene afleiding van *schande* en beteekent het „te schande maken, schandelijk of schendig bejegenen, gewelddadig aantasten.” Als eerste beteekenis van *aanschenden* wordt aldaar opgegeven „iemand schendig aantasten, met geweld aanvallen, aanranden, bestoken.”

De nagebuur, die schent ons jaerlijcx aen,
Uyt eyge baet, en lacht soo wy vergaen.

Vondel 3. 173.

Ai mij! strak schent u een verwoede tiger aen!
Schim. *Bijbel- en Zede-dichten*, 154.

Geen vijand, die mij aan zal schennen!
Geen woudbeer, die mij leed zal doen!

Bild. 7. 123.

Daarna wordt gewezen op de figuurlijke toepassing, waar *aanschenden* eveneens beteekent „schendig aanranden.” Bijv.:

Wanneer hij zich reeds door de tong der trotschheid ziet aangeschonden. v. d. Palm. *Sul.* 3. 83.

Op Griffioen pennen

Gesteigerd. God om hoog in 't aanzicht aan te schennen.

Bild. 7. 278.

Uw wakkre vaardigheid behield aen deze landen

Nog d'onbezweken stand der aangeschonden rust.

Hofdijk, Griffo, 90.

Bezien we deze voorbeelden nauwkeurig, dan wordt *aanschenden* overal het best weergegeven door *gewelddadig aantasten*. Het begrip *schande* treedt nergens op den voorgrond, doch wel dat van *aanranden*, met *geweld aanvallen*, *aantasten*. Het komt me derhalve voor dat niet *te schande maken*, *schande brekkenen* als grondbetekenis moet worden aangenomen, doch *aanranden*, en dat we hier niet te doen hebben met *schenden* hd. *schänden*, doch met een van dit wkw. zeer verschillend *schenden*, hd. *schinden*, ndl. *schinden*, dat *villen*, *bevoeren* en vervolgens *aanranden*, *rijandelijk aantasten*, *mis-handelen* beteekent. Dit *schinden*, mhd. *schinden*, *schinten*, *schinnen*, mnd. *schinden*, *schinnen*, is eene afleiding van ohd. *scind*, dat *huid* beteekent, en in het Deensch *skind*, het Zweedsch *skinn*, het Angs. *scin* en het Eng. *skin* luidt. Kiliaen geeft ook op *schin*, *furfures capitis*, *furfuraceae squamulae capitis*, dus roos op het hoofd. Vgl. fr. *pellicule*. Daarnaast geeft hij op *schinde*, *membrana*, *pellis*, *cortex*, met het afgeleide wkw. *schinden*, *excoriare*, *deglubere*. In den Teuthonista vinden we: *schijnen*, *excoriare*. Schuermans vermeldt nog in zijn Westvlaamsch Idioticon, dat in Limburg „een paard *schinnen*” beteekent een paard *slecht behandelen*. Dit werkwoord, dat oorspronkelijk zwak is geweest als denominatief, is, evenals het in het Wdb. opgegeven *schenden* (hd. *schänden*), in lateren tijd

sterk vervoegd. In zooverre komen dus beide ww. overeen, al hebben ze overigens niets met elkaar te maken, daar schenden (hd. schänden) eene afleiding is van *schande*.

Schenden is derhalve op dezelfde wijze gevormd als *nekken*, *pellen*, *doppen*, *schubben* (Kil.), en het mnl. *herten*, en beteekent eig. „de huid wegnemen.”

Voor den overgang van beteekenis vergelijkte men onze zegswijze „iemand het vel over de ooren halen” voor *hem knevelen*, *afpersen*; het mnl. *vlaen* beteekent zoowel *villen* als *mishandelen*; het fr. *dérober*, eene afleiding van *robe*, beteekent *berooven*; het hd. *streifen* beteekent *stroopen*, het eng. *to strip* daarentegen *berooven* en het ndl. *strippen* „in de tabaksfabrieken de bladen van de stelen afstroopen” (Weiland); het hd. *striefen* beteekent zoowel *villen* als *tuchtigen*; het ndl. *stroopen*, heeft de beteekenis van *villen* en *rooven* en in Zuid-Nederland die van *afranselen*.

De eerste beteekenis *villen*, *rooven* komt in het Middelnederlandsch op enkele plaatsen nog voor.

Lanc. II. 44930.

Maer hine sager moederbaren
 Nieuwewen wonen daer omtrent.
 Die scakers hadden daer al *gescent*
 Ende verslegen ende verdreven.

Gescent moet hier, vooral ook met het oog op *scakers*, d. i. *roovers*, vertaald worden door *weggeroofd*. Vergelijk ook Archief v. Buren, 404: „Si hebben Jan ende Hillebrande hoer haue anderwerff affgeschutt, die sij hoen weder aff geborch hebben ende gheuen moesten XX R. gul., ende hebben die selve haue *geschynt*, die bellen vanden halse, die mit cluysteren dair aen geslaten waeren, ende hebben die noch huden des dages beholden.”

Bij Hooft (Tacitus Jaarb. 32, 37) komt eene plaats voor, die overtuigend bewijst, dat *schenden* in zijnen tijd de beteekenis *rooven* had. Ze luidt: „Augustus heeft eerst begonnen te doen kennis nemen van de *eerschennende* boexkens (de famosus libellis).” „Eerschennende boexkens” zijn *eerroovende* boekjes. Ook thans heeft *schenden* nog bovengenoemde beteekenis. Zoo beteekent „een boom *schenden*,” den boom *berooven* van bladeren, schors en loof. Een *straatschender* is een *straatroover*. Hooft noemt zoo iemand een *schenstraat*. In het Mhd. is een *schinder* (*schinner*) een straatroover, evenals in het Mnd. en *schinderie* straatrooverij. Gewoonlijk komt in het Mnd. *schinden* voor in verbinding met *bernen* en *roven*. Zie de Wdbb. van Schiller u. Lübben en Lexer. Ook thans kan *schinden* in het Duitsch nog *rooven* beteekenen, nl. in de studententaal, waar men spreekt van „*Bier, Wärme, Licht, Cigarren schinden*,” d. i. genieten van een anders bier, warmte, enz., dus eig. hem er van *berooven*.

Bekend is ook de naam *Schinderhans* voor den beruchten roover Johannes Bückler, die in de vorige eeuw de Rijnlanden onveilig maakte.

Deze naam wordt thans nog in Duitschland gegeven aan ambtenaren, die zich schuldig maken aan *afpersen* en *uitzuigen*. Bij ons komt hij voor in een door Harrebomée vermeld spreekwoord „Dat is de troep van Schinder Hannes.” In het Hd. wordt de *beulsknecht* ook wel *schinderknecht* genoemd, en *schinderhans* de *beul* zelf of ook de *duivel*. Hans kan op zichzelf ook reeds in het Hd. zoowel als in het Ndl. *beul* beteekenen. Vgl. Harrebomée: „Hij schijnt tot de galg geboren; maar meester *Hans* is te goed om zijne handen aan hem te schenden.” Nog geeft Hoeuft in zijn Breda's Taaleigen op: *schendmeer*, hd. *Schindmähre*, d. i. een slecht paard, dus een paard voor den *vilder*.

In het Ndl. heeft schinden thans de reeds door Kiliaen

vermelde beteekenis van *villen*, en schinder, bepaaldelijk in Limburg, die van *vilder*, terwijl *schenden*, de hier onmiddellijk uit voortvloeiende beteekenis van *berooven*, *aantasten* heeft. Vgl. voor de laatste beteekenis „hij is door de pokken *geschonden* d. i. *aangetast*. Naast de beteekenis *berooven*, heeft schinden (schenden) in de Middeleeuwen die van *teisteren*, *kwellen*, *gewelddadig aangrijpen*, *in het verderf storten*. Deze beteekenis is in de Middeleeuwen de gewone.

God en wil sinen vrient niet *sceenden*. Ruusb. IV, 181.

Nat. Bl. I, 248.

Wat jaghestu achter lande dan
Te *scendene* so menighen man?

Lanc. II, 43615.

En was nie so scarp spere
Dat dien duvel mochte *scinden*.

Velth. II, 22, 51.

Dit water oec te Ludeke *scende*
Som die huse.

Rose, 12962.

Maer die ribaut, die mi *scinde*
Al haddi mi so sere geslegen
Dat ic in onmacht hadde gelegen, enz.

Rijmb. 19289.

Alsene tevel aldus doe *scende*.

Behalve de beteekenis *gewelddadig aantasten*, wordt in het Ndl. Wdb. als eene afgeleide opgegeven *aanhitsen*, *ophitsen*, *opstoken*. Deze overgang wordt aldus verklaard „Door aan-

randen of bestoken iemand tergen, tot woede aanzetten; maar bepaaldelijk met het begrip, dat de opgewekte woede niet op dengene die tergt, maar op een ander doel gericht wordt; en dus zooveel als aanhitsen, ophitsen, opstoken, (tegen iemand).” Ik moet bekennen, dat deze verklaring me wel wat gezocht en gewrongen voorkomt, en meen, dat dit werkw. aanschenden in deze beteekenis gescheiden moet worden van aanschenden (*aantasten*) en ook van een geheel andere afkomst is. Er bestaat in het Ohd. een trans wkw. *scuntan*, *farscuntan* met de beteekenis *aanstoken*, *ophitsen*, *aandrijven*, *aanlokken*; mhd. *schunden*, *schünden*; mnd. *schunden*, *anschunden*; osaks. *far-skundian*; ohd. *scuntari*; mhd. *schuntaere*, *aanstoker*, *aanlokker*. Ook het intr. werkw. bestond. Vgl. on. *skynda*, *ijlen*, angs. *scyndan*, *ijlen*, *vluchten*. Zie Fick. 904. Het grondbegrip van het intr. wkw. is dus geweest *jagen*, *ijlen*, het trans. beteekent derhalve *doen jagen*, *-ijlen*, *doen gaan*, *aanzetten*, *voortjagen*, *aanlokken* (vgl. hd. reizen, d. i. *aanzetten* en *aanlokken*.)

Deze beteekenis *jagen*, *ijlen*, *vliegen*, treft men aan bij Bilderdijk in zijn Ondergang der eerste wereld, 5de zang.

Een aantal wendt ter zijde, en dreigt met woedend rennen,
Het laatste schuttrenrot in eens op 't lijf te *schennen*.

Van der Schueren geeft in den Teuthonista op: SCHUNNEN, *toehyssen*, *toestoicken*, *to maken*, *bewegen*; *incitare*, *instigare*, *suggestere*, *concitare*. Vgl. voor het Mhd.: Der laide viant began den selben herren *scunden*, daz er wolte *sunden*; der tiefel *scunt* in alsus; wie iuch der tiufel *schundet* (Lexer). Deze beteekenis *aanzetten*, *aanhitsen*, *aanlokken*, heeft ook het mnl. *schunnen*, *schennen*. Vgl. Nijhoff 3. 390: Waer dat sake, dat si namaels enigerhande krot of hunder cregen aen haren goeden of enigerhande veete vereregen van den hertoge van Gelre, van den bisscop van Utrecht, ... of enigh van hem of van anders yement, die sij op him *schunnen* mochten.

Vooral komt dit *schunnen*, *schennen* voor in *iemen iet opten hals schunnen (schennen)*, welke uitdrukking Hooft dikwijls in zijne Nederlandsche Historien bezigt. Vlg. voor de middel-eeuwen Archief van Buren bl. 332: Dat si geenrewiis hem scade en zullen laten gheschien uit horen sloten noch hem niement *opten hals scunnen* en zullen (op den hals zouden *halen*); en bij Hooft N. H. 554, 370: Jaa (hij) dreyghde, hem den Turk *op den halze te schennen*. 154, 3: Oft lust ons alle volken op de Spaansche lompheit en lafheit te doen zondighen, en de gansche wereltdt, door zoo slaafsch een lydzaamheit, oft belydenis van onvermooghen, ons zelve *op den hals te schennen?* 654,3: Meer diergelyke moordtdaadigheeden, uit Imbyzes kooker gekoomen, en zijn' daaghelyksche dartelheeden, strekkende om 't onderst boven te keeren en eindtlyk 't Graauw aan den Aadel' en burgery' *op den hals te schennen*. — Zoo gebruikt Hooft ook de uitdr. *op het lijf schennen*, d. i. *aanhitsen* op het lichaam (van een ander). N. H. 136, 33: Die deeze boodschap ontfingen, verstonden dat ze geheelt diende; als waardoor 't verbittert volk, der Ooverheit *op het lyf geschonnen*, zwaarlyk van 't bloedt der zelve zou te speinen zyn. 173,27: Ende *schende* men de moordenaars den lande *op het lyf*. 425, 19. v. o.: Maar als bloetdorst van bloeddrinken kryghende (lieten zij) zich, door dezelve, aan eenen derden *op 't lyf schennen*.

Dat Hooft in plaats van *schunnen*, *schennen* schrijft laat zich gemakkelijk verklaren uit den invloed, dien *scenden* d. i. *aanranden*, op dit wkw. zal hebben geoefend. Hoewel *schennen*, als causativum, eigenlijk zwak behoorde te zijn, gebruikt Hooft reeds, zooals uit bovenstaande citaten blijkt, naast een zwak (zie beneden) een sterk verl. deelw *geschonnen*. In zooverre komt derhalve de vervoeging van dit wkw. overeen, met het in het Wdb. behandelde *aanschenden*, dat blijkens een citaat uit Vondel: De Puriteinsche Schotten, *aengeschonden* (opgestookt) door hare nicht Elizabeth; als mede uit „de grimmigheit der

aengeschonne Zee (Poot); de *aangeschonnen* doot (Smits); 't *aengeschonnen* wee (ald.); de *aangeschonnen* wraak (Wiselius),” ook een sterk verl. deelw. had. De beteekenis van *aanschennen* is ook volkomen gelijk aan die van het bovengenoemde *schunnen*, *schennen*, n.l. die van *aanhitsen*. Vgl. mnd. *anschunden*, *reizen*.

Teeghens wien hy van versche gramschap werdt *aangeschendt*.

Hooft, Tac. 104.

Toen *schon* de bouplaegh flux een' watervloet van muizen
Op Hollants kusten *aen*.

Vondel, 6. 670.

Zoo vlucht een hert den muil der *aengeschonne* honden.

Antonides, 3. 43.

Een geijkte term was: *d'aanschennende trompet*, aanhitsende trompet. Zoowel dus om de vervoeging, maar vooral om de beteekenis, houd ik dat wkw. *aanschennen*, voor identisch met het bovengenoemde ohd. *scunten*; mhd., mnd. *schunden*. Indien dit waar is, zal het art. *aanschenden* onder twee verschillende hoofden gebracht moeten worden. De citaten onder 1. a) behooren alsdan onder (aan)schenden, hd. *schinden*; die onder 1. b) en 2) onder (aan)schenden, nhd. *schunden*. Dikwijls is het echter moeilijk te onderscheiden met welk der twee wkw. men te doen heeft. Zoo bijv. in de gewone middeleeuwsche uitdr. „De duvel scende di!”, waar *scenden* kan beteekenen *in het verderf storten*, doch ook *verlokken, om kwaad te doen*. Vergelijk hiervoor het eerste der bovengenoemde mhd. citaten. Waar van God sprake is (Soe moete mi God scinden) kan natuurlijk aan dit laatste niet gedacht worden. Ook is het nog geenszins uitgemaakt dat het adj. *schendig* in „iemand schendig bejegenen”, *iemand op zijn huid*

komen eene afleiding is van *schande*. Het kan zeer goed eene afleiding zijn van *scenden*, *aanranden*, *aantasten*.

Vgl. bijv. Hoofd. N. H. 638, 39: Maer de laatsten waeren niet zoo wakker in 't opstyghen als d'eersten; die, bloedeloos, verminkt en *schendigh* getaistert, al jankende hen voorbij kroopen. „Schendigh getaistert” beteekent hier *deerlijk togetakeld*. Vondel spreekt van het *schendigh ongeluck*, dus *jammerlijk*, *deerlijk* ongeluk. Ook het znw. *schennis* vereenigt in zich de beteekenis van *wandaad*, *misdaad* en *schande*, *oneer*. Men zal ook hier voor de afleiding tot de twee verschillende wkw. *scenden* moeten teruggaan; doch het zal dikwijls moeilijk zijn die twee, etymologisch verschillende, woorden te scheiden, daar beide beteekenissen onder elkaars invloed staan.

Ten slotte moet ik nog wijzen op een adj. *schunnig*, dat alleen in de spreektaal voorkomt en slechts in enkele gewesten van ons land wordt gebruikt. Des te eerder wensch ik dit woord hier te bespreken, opdat het eens te boek worde gesteld en alzoo niet geheel verloren moge gaan, daar ik het nergens heb kunnen aantreffen. Dit bijv. nw. heeft de beteekenis van *haveloos*, *berooïd*, *gemeen*. Zoo spreekt men van *eene schunnige plunje*; *er schunnig uitzien*; *eene schunnige daad*. Ik houd dit woord voor identisch met het mnd. *SCHINNICH*, *voller schin*, *scabiosus* (Schiller u. Lübben) dus *schurftig*, dat zelf ook de beteekenis heeft van *berooïd*, vgl. de uitdr. *eene schurftige zaak* (inz. in rechten), d. i. eene zaak, welke bijzonderheden kan aan den dag brengen, die de eer van de daarbij betrokken persoon in gevaar brengen (v. Dale). Het is dus eene afleiding van het bovengenoemde *schin*, huid, roos op het hoofd en beteekent in de eerste plaats *voorzien van schurft*, waaruit de beteekenis *vuil*, *smerig*, *berooïd*, *haveloos* gemakkelijk voortvloeit.

Zeer aangenaam was het mij, als bijdrage voor dezen feestbundel een artikel te mogen behandelen, dat ontleend is aan de grootsche stichting van den jubilaris, het Woordenboek der

Ned. Taal. Moge uit de behandeling van dat artikel niet alleen blijken, dat het „jurare in verba magistri” mij vreemd is, maar ook, hoezeer ik er naar streef het Wdb., zoo noodig, aan te vullen, en, zoo het mogelijk is, eenigermate hier of daar eene kleine verbetering aan te brengen, tot juister en nauwkeuriger kennis onzer moedertaal, wier schatten Gij, hooggeschatte leermeester, ons ontdekt. Moge U nog langen tijd de lust en de kracht bijblijven, die heerlijke, verheven taak, den Bataven hun spraak en heel haar overvloed, te leeren kennen, voort te zetten, waardoor de taalwetenschap krachtig zal worden bevorderd en Gij het Nederlandsche volk tot groote dankbaarheid aan U zult verplichten.

Amsterdam.

F. A. STOETT.

J. VERDAM

SPREEKWOORDEN EN SPREEKWIJZEN.

Het behoeft niet meer opzettelijk te worden betoogd noch met bewijzen gestaafd, dat in den loop des tijds een aanmerkelijk deel van den woordenschat eens volks voor het taalgevoel verduistert en in zijnen oorsprong onkenbaar wordt. Doch er is nog een ander gedeelte van den taalschat eener natie, waarop het boven gezegde in eene niet mindere mate toepasselijk is, nl. op den schat van spreekwijzen, spreekwoorden, spreuken en spreekwoordelijke zegswijzen en uitdrukkingen, waarover ieder volk pleegt te beschikken. Want hetgeen reeds den oorsprong van vele woorden in een vaak ondoordringbaar duister hult, nl. de speling van het volksvernuft en de werking der volksetymologie, is hier eene nog veel machtiger oorzaak van velerlei vervormingen en eene bron van allerlei verwarringen. Immers wat bij woorden nog vaak werkt als een dam tegen willekeur en volksverbeelding, nl. de meerdere of mindere vastheid, die een woord ontvangt doordat het in de schrijftaal is opgenomen, ontbreekt hier vaak geheel en al. En van al wat uitsluitend of vooral in den mond van het volk wordt gehoord, van volkswoorden, volksgezegden, frequentatieven enz. is het zeer moeilijk, nu en dan zelfs onmogelijk — om met Huet te spreken — de doopceel te lichten. Het vernuft, ook het volksvernuft, bindt zich niet aan bepaalde

regels, en daarom bieden dergelijke, vooral aan de volkstaal eigene, woorden en uitdrukkingen zeer vaak weerstand aan alle pogingen om den oorsprong er van op te sporen. Doch als men maar eenmaal weet, of op goede gronden meent te mogen aannemen, dat men met speligen van het volksvernuft te doen heeft, en dus overtuigd is, dat men met geleerdheid in dezen geen stap verder komt, dan is er kans ook hier veel te verklaren en op te helderen, dat vroeger raadselachtig of onoplosbaar scheen. Doch ik herhaal het, niet met geleerdheid, welke ons hier niet alleen niet baten, maar ons zelfs nu en dan op een dwaalspoor brengen en ons tot belachelijke verklaringen voeren zou, kan men hier te recht. Wat zou men b. v. zeggen van iemand, die de bekende ndl. uitdrukking *iemand kennen van haver tot gort* wilde gaan verklaren uit de eigenaardigheden der beide graansoorten of op welke andere geleerde wijze ook, en vergat, dat *haver* eene verbastering is van *aver*; dat de eigenlijke uitdrukking geweest is *van aver taver* en de oorspronkelijke beteekenis *van geslacht tot geslacht*, en dat het volksvernuft de uitdrukking, die den vorm *van haver tot haver* aannam, in dartele luim opzettelijk vervormd heeft in *van haver tot gort*. Hoe zou men denken over iemand, die over den oorsprong der Haagsche uitdrukking *foelie en notemuskaat*, gebruikt van eene groote menschenmassa, allerlei geleerdheid uitkraamde, en niet bedacht, dat het eerste woord eene opzettelijke vervorming is van het fr. *foule*, terwijl het woord *notemuskaat* zijne tegenwoordigheid in dit verband uitsluitend dankt aan de zucht van het volk om te schertsen ¹⁾?

Men zal nu waarschijnlijk de vraag stellen: „Indien dergelijke uitdrukkingen, zegswijzen, spreekwoorden enz. niet

---

¹⁾ Vgl. den Nuts-almanak van 1883, bl. 26 vlg.

met geleerdheid kunnen worden teruggebracht tot hunnen oorsprong, welken weg moet men dan inslaan om te geraken tot eene juiste verklaring, en om te vinden, hetgeen in den loop des tijds onduidelijk of onverstaaubar geworden is?" Het antwoord hierop wil ik in de volgende bladzijden trachten te geven, terwijl ik te gelijker tijd de opmerkingen, welke ik zou willen maken, door eenige voorbeelden zal toelichten. Het verklaren van den spreekwoorden- en spreekwijzenschat van ons volk is tot heden een nog maar spaarzaam ontgonnen terrein. Wel zijn er enkele monographiën over dit onderwerp geschreven ¹⁾, wel hebben wij een spreekwoordenboek in 3 deelen ²⁾, wel zijn hier en daar in tijdschriften verschillende spreekwoorden en spreekwijzen verklaard, doch nog altijd blijft er een groot aantal duister, en moet nog een boek geschreven worden, zooals de Duitschers er voor eenigen tijd een rijk zijn geworden, ik bedoel het belangrijke boek van Wilhelm Borchartd: „Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmunde nach Sinn und Ursprung erläutert" ³⁾. Aan dit gedeelte van het arbeidsveld onzer moedertaal moet met kracht de hand worden geslagen, nu de verklaring van den woordvoorraad in de laatste jaren een goed eind is gevorderd. Aan den man, tot wiens eer deze bundel opstellen is bijeengebracht, den grondlegger eener wetenschappelijke beoefening van het Nederlandsch, komt de eer toe, ook hierin te zijn voorgegaan, den weg tot eene degelijke behandeling te hebben gewezen en gebaad, en zijne leerlingen te hebben aangespoord om op dit terrein met kracht te gaan arbeiden. En ik meen voor dezen feestbundel dus geen beter onderwerp te

---

¹⁾ Met eere moeten hier worden vermeld de namen van TUINMAN, SPRENGER VAN EYK, W. H. D. SURINGAR, LAURILLARD, ZEEMAN e. a.

²⁾ Van HARREBOMEË.

³⁾ Leipzig, 1888.

kunnen kiezen dan dit, om hem te toonen, dat zijne aansporingen en zijn voorbeeld reeds goede vruchten gaan dragen.

Hij, die met vrucht op dit arbeidsveld zal werken, moet beginnen met het volk te leeren kennen in zijne wijze van uitdrukking en in zijne eigenaardigheden. Hij moet zich o. a. herinneren, dat het volk eene overheerschende neiging heeft voor woordspelingen, voor ironie, voor het comische, voor de scherts, en dat het dus vaak voor een woord een ander zal in de plaats stellen, dat er op lijkt en een comischen indruk te weeg brengt, of er een ander aan toevoegt, dat aan de uitdrukking een luimig karakter geeft; vergelijk b.v. de bovengenoemde zegswijze *foelie en notemuskaat*, en *Levend* 1, 207: „elk heeft zyn *feilen en boenders*,” voor *gebreken*. Hij moet niet vergeten, dat het volk eene groote voorliefde heeft voor het rijm, om eene uitdrukking in zijn geheugen te bewaren, en dat het dus uit zucht om te rijmen den vorm eener spreekwijze opzettelijk zal vervormen en onkenbaar maken. Een zeer goed bewijs hiervoor vindt men in de spreekwijze *boontje komt om zijn loontje*, welke men in den Navorscher en bij Harrebomee (Bijl. 149) op verschillende wijzen, doch zonder eene voldoende uitkomst, heeft trachten te verklaren. Zij is eenvoudig eene verbastering van *boodje*, d. i. *bodetje komt om zijn loontje*, de bode komt om zijn loon, m. a. w. iemand krijgt zijn verdiende loon; het wordt nu vooral gebruikt van de onaangename gevolgen van een misstap of de straf voor een vergrijp, welke iemand dragen moet. *Bodenloon* komt reeds in de middeleeuwen naast *bodenbroot* voor, en in de 17de eeuw was van dit laatste woord ook de samengetrokken vorm *boonbroot* bekend ¹⁾. Hij moet er verder opletten, dat het volk steeds moeite heeft, om iets dat het hoort (en niet leest, want vooral wordt hier gesproken over uit-

---

¹⁾ Zie *Mnl. Wdb.* 1, 1330; DE VRIES op *Warenar*, bl. 237.

drukkingen, die in den volksmond voortleven) juist en in een zuiveren vorm over te brengen. En indien daardoor de uitdrukking min of meer onduidelijk is geworden, gaat het volksvernuft aan den gang en is het tijdperk der volksetymologie voor haar aangebroken, omdat zij door haren vorm geen houvast meer heeft in het volksbewustzijn. Zoo is in de uitdrukking *k!aar is Kees* niet eene toespeling verscholen op den eenen of anderen Cornelis, maar *kees* is een dialectische bijvorm van *kaas*, en de uitdrukking, door opzettelijke bijgedachte aan den persoonsnaam vervormd, beteekende eigenlijk „de kaas is klaar, het werk is af.” *Slapen als eene roos* heeft geen zin; de eigenlijke uitdrukking was *slapen als op rozen*, op een bed zoo zacht, alsof het van rozebladen was. *Branden als een lier* beteekent niets, zoolang men *lier* als den naam van het muziekwerktuig opvat. De eigenlijke uitdrukking is ontleend aan het gloeien der *lieren*, d. i. wangen”; voor het begrip *gloeien* heeft het volksvernuft dat van *branden* in de plaats gesteld, en zoo de uitdrukking duister gemaakt.

Men zal wellicht de opmerking maken, dat men de verklaring van deze en soortgelijke zegswijzen vaak slechts toevallig vindt, en dat het dikwijls niet baten zal, als men er naar zoekt. Ik geef dit tot op zekere hoogte toe, doch ik voeg er onmiddellijk bij, dat de meeste kans, om die verklaring te vinden, zij hebben die het best thuis zijn in de vroegere tijdperken onzer taal, met name in het middelnederlandsch en in de 17de eeuw. M. a. w., indien de oorsprong van eene spreekwijze, een spreekwoord of eene zegswijze met zoeken te vinden is, dan moet men hem vinden langs den historischen weg. Vooral de schrijvers uit de 17de eeuw moeten met dit doel worden ontgonnen, gelijk De Vries dit gedaan heeft voor de verklaring der in den Warenar voorkomende spreekwijzen en spreekwoordelijke gezegden. En uit geene van de 17de-eeuwsche geschriften zal men voor dit onderwerp meer buit behalen, dan uit de

pamfletten en uit de blijspelen en kluchten, omdat deze de volkstaal met haren schat van eigenaardige beelden, vergelijkingen en uitdrukkingen het getrouwst weergeven. Zoo vindt men daar o. a. den oorsprong der bekende uitdrukking *Nieuwsgierig Aagje*, eigenlijk *'t Nieuwsgierig Aagje van Enkhuizen*, titel eener klucht van A. Bormeester van 1664 ¹⁾. De nog heden bekende *zindelijke Neeltje* vindt men terug als eene der personen in Starter's Klucht van Jan Soetekauw ²⁾. *Jan Rap* en *Jan Raps maat* zijn typen van het noordnederlandsche kluchtspel der 17de eeuw, en o. a. te vinden in eene der kluchten van Samuel Coster ³⁾. En zoo moet men ook de verklaring of den oorsprong vinden van allerlei personen, die in den volksmond voortleven, als Jan van Spanje, Jan Hen, Piet Lut, Rijke Jan Dirksen e. a.

Historische beoefening onzer vroegere taal zal ook allerlei verbasteringen of vervormingen van spreekwoorden kunnen aan het licht brengen, in de eerste plaats die welke bestaan in het weglaten van een gedeelte, dat òf voor het recht verstand onmisbaar is, òf althans aan de uitdrukking hare eigenaardige beteekenis geeft. Zoo wordt b. v. de zegswijze *iets met een krijtje aan de balk schrijven*, gebezigd van iets waarvan men wil dat het in de herinnering zal voortleven, eerst dan duidelijk, indien men weet, dat er oorspronkelijk op volgde *dat de kalvers het er niet aftikken*, gelijk men bij Marnix in zijn Bijencorf lezen kan ⁴⁾. De zegswijze *bekend als de bonte hond* is niet volledig; zij luidde vroeger *bekend*

¹⁾ Zie *Ndl. Wdb.* 1, 13.

²⁾ Zie Starter (uitg. VAN VLOTEN) bl. 437:

Sy gaet sinlyck Neeltje veër te boven, en die schuerde heur gat noch met bickstien. De benaming *een zoetekauw*, voor een liefhebber van kock en zoetigheden zal wel aan deze klucht zijn ontleend.

³⁾ In *Tijsken van der Schilden*; zie de lijst der personen bij Kollewijn, bl. 499; Huet, *Land van Rembrand* 2,10.

⁴⁾ Uitg. v. 1611, f. 153 v.

als de bonte hond met den blauwen staart, gelijk nog wel gezegd wordt ¹⁾. De uitdrukking, welke men bezigt voor vereering van iemand aan wien men groote verplichtingen heeft, *iemand in goud laten beslaan*, is slechts de helft of liever het derde gedeelte der oorspronkelijke zegswijze: zij luidde vroeger *iemand in goud beslaan en op een altaar zetten*, gelijk men bij Marnix leest ²⁾; doch ook zoo is de uitdrukking nog niet tot hare oorspronkelijke gedaante teruggebracht; deze kunnen wij terugvinden met behulp van den Reinaert, waar wij lezen ³⁾:

dunct hi u so goet, so claer,
so setten op enen outaar
ende doetten voor enen sant aenbeden.

Ik ben in de boonen, eene volksuitdrukking voor ik ben in de war, is zelfs geheel onverstaanbaar zonder het onmisbare vervolg *en ik wil erwten plukken*, dat er hier en daar nog aan toegevoegd wordt ⁴⁾. *Den dans niet ontspringen*, eene uitdrukking die beteekent „zijn verdiende loon krijgen, niet ontsnappen aan de gerechte wraak of straf”, is onduidelijk geworden door de weglating van eenige als bekend veronderstelde woorden; de volle uitdrukking was *den dans van de ladder niet ontspringen*, eene ruwe schertsende zegswijze voor „de galg”. De volle uitdrukking leest men nog in Ferdinand Huyck ⁵⁾. Andere spreekwoorden en zegswijzen zijn op eene andere wijze verbasterd, en ook voor deze moet men de vroegere taal raadplegen, om ze in hare oorspronkelijke

---

¹⁾ Harrebomee 1, 319.

²⁾ Bijencorf, f. 58 r.

³⁾ *Rein.* II, 4827—9.

⁴⁾ Harreb. 1, 79.

⁵⁾ Vgl. Tuinman 1, 353

en zuivere gedaante te herstellen. De spreekwijze *men kan niet weten hoe eene koe een haas vangt* voor „misschien gebeurt iets tegen aller verwachting”, is, op den keper beschouwd, onzin, al heeft ook een onzer dagbladen¹⁾ eens een verhaal medegedeeld, waarin het bovengenoemde hoogst onwaarschijnlijke geval werkelijkheid zou zijn geworden. Doch als men in Coster's *Teeuwis de Boer* van den dommen jonker, die op de jacht gaat, gezegd vindt²⁾ *mogelijk of hy een koe voor een haes vangt*, d. i. als hij al niet in staat is een haas te vangen, „dan schiet hij toch misschien wel eene koe”, laat men den dwazen waan varen, dat de uitdrukking goed is overgeleverd. De spreekwijze *men moet geen slapende honden wakker maken* is onjuist en onverstaanbaar; de hond is immers het beeld der wakkerheid of waakzaamheid, en waartoe zou het dienen, den hond in een oogenblik van gevaar te laten slapen? Er is toch geen enkele reden om in de bovengenoemde zegswijze bij voorkour aan een kwaadaardigen hond te denken. Ook kan het bewijs geleverd worden, dat de oorspronkelijke uitdrukking geheel anders luidde, en wel juist het tegendeel inhield. Bij Utenbroeke leest men nl.³⁾:

du heefs recht wel gedaen,
dattu porres den slapenden hont,

welke zegswijze logisch en volkomen begrijpelijk is. Doch zij word verward met eene andere, welke er eenigszins op geleek, en waarvan men o. a. een voorbeeld leest in Hooft's Nederl. Hist.: „de byspreuk (het spreekwoord) verbiedt „*slapende wolven te wekken*”⁴⁾. Harrebomee geeft in zijn Spreekwoordenboek (1, 321) de beide doorengelooopen spreekwijzen op in dezen vorm, waaruit

¹⁾ Het Nieuws van den Dag.

²⁾ Uitg. Kollowijn, bl. 26.

³⁾ Sp. II^a, 23, 402.

⁴⁾ f. 156. r. 44.

op nieuw de verwarring blijkt: „men moet geene slapende honden (of wolven) wakker maken.” Ten slotte vestig ik de aandacht op een spreekwoord, dat, indien het juist was overgeleverd, eene schandvlek zou zijn voor onzen landaard en ons volkskarakter, nl. *men noemt geen koe bont, of er is vlekje aan*. Kan men ergerlijker hulde bedenken aan laster en kwaadsprekendheid? Gelukkig heeft er hier een misverstand plaats. Het oorspronkelijk spreekwoord zeide juist het tegenovergestelde; het luidde *men noemt wel eens eene koe bont, die nochtans niets wits heeft*, d. i. „men verdenkt of beschuldigt wel eens een onschuldige.” En in dezen vorm kunnen wij het spreekwoord volkomen beamen, want zoo verheft het eene waarschuwend stem tegen den laster en tegen het geloof aan leugenachtige geruchten en boosaardige praatjes. Behalve omdat door deze opmerking ons volk wordt bevrijd van een schandelijk en voor onzen volksaard vernederend spreekwoord, waarvan een ieder zich voortaan onthoude, is het mij ook hierom een genoegen, met dit spreekwoord te kunnen besluiten, omdat het mij aanleiding geeft terug te keeren tot den man, voor wien deze feestbundel is bestemd: aan De Vries nl. de eer, het eerst de onwaardigheid en de onjuistheid er van te hebben in het licht gesteld.¹⁾

Amsterdam.

J. VERDAM.

---

¹⁾ Glossarium op den *Lekenspiegel* op blare, bl. 385 vlg.

J. TE WINKEL

De Verhouding van EE en EI uit AI in het
Nederlandsch,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

Reeds dikwijls heeft het de aandacht der taalgeleerden getrokken, dat aan de oorspr. Germaansche *ai* in het Nl. nu eens *ee*, dan weder *ei* beantwoordt, zonder dat het daarbij terstond in het oog valt, waarom het nu *zus*, dan *zóó* is.

Dr. J. Franck schreef in 1883: „Welche Ursachen bei der Verteilung der beiden Laute in Betracht kommen, ist nur noch dunkel. Es scheinen kaum einfache Verhältnisse zu sein, sondern die Regeln sich aus verschiedenen Faktoren zusammenzusetzen” ¹⁾. Het laatste vermoeden ligt inderdaad voor de hand, en men heeft dan ook reeds op vier mogelijke factoren gewezen.

Als mogelijken hoofdfactor beschouwt Franck het accent, dat monophthongering van *ei* tot *ê* zou bevorderd hebben. Hij wijst daartoe op de *ei* in *arbeid* en in den uitgang *heid*, die slechts bijtoon hebben. Daar staat echter tegenover, dat al de andere woorden met *ei* uit *ai* hoofdtoon hebben en dien ook

---

¹⁾ J. FRANCK, *Mnl. Gramm.* p. 27.

wel reeds zullen gehad hebben omstreeks het einde van de 8ste eeuw, toen de splitsing van *ê* en *ei* moet voltooid zijn. Bovendien komt in het Mnl. toch ook, al is het niet dikwijls, van *arbeid* een bijvorm *arbede* voor, en heeft *heid* misschien juist door den zwakken toon als meervoudsvorm niet *heeden* maar *heden*. Het schijnt mij een onvruchtbaar werk op grond van deze veronderstelling eene verklaring te gaan beproeven.

Een andere factor zou de volgende medeklinker kunnen zijn, zooals ook inderdaad bij het Hoogduitsch het geval is, waar, behalve bij de mhd. woorden *zwêne*, *wênec*, *bêde* naast *weinec*, *beide*, ohd. *zwêne* naast *zweine*, *wênag* naast *weinag* en *bêde* naast *beide*, alleen monophthongering plaats heeft vóór *r*, *h*, *w*, mhd. gedeeltelijk ook vóór *j* ¹⁾. Ook voor het Nederlandsch gaat de regel volkomen door, dat steeds *ê* gevonden wordt vóór *r*, *h* of *w*, ook al zijn de beide laatste medeklinkers later weggevallen, en op het eind van een woord (alleen *toee* en *wee*), maar niet vóór eene *j*. Vóór andere letters zou men vergeefs naar eenige regelmaat zoeken. Dat naar verhouding de *ei* iets meer voorkomt vóór *d* of *dh*, *t* en *g*, de *ê* iets meer vóór *s*, *k*, *m*, en uitsluitend vóór *p*, schijnt niet anders dan toeval te zijn.

Een derde factor is reeds lang geleden aangewezen door Dr. H. Kern ²⁾, die *ei* voorstelde als Umlaut van *ê* door invloed eener volgende *i* of *j*. Natuurlijk kon deze gissing alleen de Nl. *ei* verklaren, die daardoor van de Hd. *ei* werd losgemaakt. Kern zeide dan ook: „Ndl. *ei* ist nicht nhd. *ei* als solches; es ist Umlaut hiervon, wie *e* von *a*”. Het zij mij vergund deze eenigszins onduidelijke stelling over te nemen, maar in een anderen vorm te gieten, en aldus te redeneeren: Oorspr. *ai*

¹⁾ K. WEINHOLD, *Mhd. Gramm.* § 96, W. BRAUNE, *Alth. Gramm.* § 43, 44.

²⁾ Dr. H. KERN, *Die Glossen in der Lex Salica*, Haag 1869, p. 111 noot, vgl. Dr. P. J. COSIJN, *T en Ltb* III 274, IV 163.

gaat in 't Hd. tegen het eind der 8ste eeuw door eene gedeeltelijke assimilatie of, als men 't zoo noemen wil, door Umlaut, over in *ei*, wanneer er geene *r*, *h*, *w* volgde, want dan had er reeds iets vroeger monophthogeeering van *ai* tot *é* plaats gehad. De monophthogeeering strekte zich in 't Oudsaksisch ¹⁾ tot alle *ai*'s uit, en deed dat ook in het Nederlandsch, tenzij daar eene *i* of *j* der volgende lettergreep de monophthogeeering tegenhield en *ai* tot *ei* deed overgaan.

Als vierde factor voor de afwisseling van *é* en *ei* is de verscheidenheid der dialecten genoemd, waaruit het Nl. ontstond. De Friesch-Saksische dialecten (met name het Westvlaamsch) lieten de monophthogeeering niet door *i* of *j* verhinderen, de Frankische (met name het Brabantsch en Limburgsch) wel, ja die laatste toonden misschien gedeeltelijk even weinig of bijna even weinig neiging om *ei* tot *é* samen te trekken, als het Hoogduitsch.

Als het oudste type onzer Frankische dialecten willen wij voor een oogenblik eens de taal der Oudnederl. psalmen laten gelden en zien, hoe het daar met de quaestie staat. Dr. Cosijn gaf indertijd ²⁾ als slotsom van zijn onderzoek op: in het onfr. staat overal *ei* (ook waar het nl. *é* heeft, behalve voor *r* en al of niet ge vocaliseerde *uu*, terwijl verder nog *é* met *ei* wisselt in: *scêthan* en *sceithan*, *ên* en *ein*, *suuéga* en *sueiga*, *wést* en *weist*, *frésa* en *freisa*, *scêthla* en *sceithla*, *alêvon* en *aleivon*. „In de verhouding van *é* tot *ei* heerscht dus weifeling”, zeide hij: „geen consequent Nederlandsch of Nederrijnsch, maar iets, dat het midden houdt tusschen beide.”

Dr. Cosijn duide het mij niet ten kwade, dat ik deze slotsom niet overneem zonder op een enkel punt nader de aandacht te

¹⁾ Ook in het Oudfriesch, maar niet in alle dialecten, want *ai* werd in sommige tot *á*.

²⁾ Dr. COSIJN, *T en Ltb* IV 163.

vestigen. De *é* komt in de Lipsiaansche glossen en in Ps. 1—3, die eene andere kleur hebben, voor in de woorden: *aléra* (naast *aleira*)¹⁾, *gebrédun* (in de Gl. L. doch corrupt), *én* (naast *ein*), *frésa* (naast *freisa*; in de andere pss. vindt men alleen den corrupten vorm *frisa*), *hèlig*, *étan* (d. i. *hétan*) en *gehèt* (naast *geheit*), *gihéta*, *geréde*, *scéthlo* (naast *sceithlo*), *swéga* (naast *sweiga*), *becéhnot* (d. i. *betéknot*, naast *beceignoda*, d. i. *beteignoda*). De andere psalmen echter hebben, behalve vóór *r* en *w*, overal (d. i. in 40 verschillende woorden en daaronder zelfs de praeterita *beid*, *bleif*, *gischein* en *steig*) *ei*, en slechts viermaal *é*, nl. 1° in *furtékin*, dat tegenover het viermaal voorkomende *teican* den indruk van eene schrijffout maakt, 2° in *scéthint*, waarvan, omdat er driemaal *sceithon* naast gevonden wordt, hetzelfde zou kunnen vermoed worden, 3° in *wést* naast *weist* en *weit* en 4° in *tuéne*, bij welk woord ik echter niet overtuigd ben, dat wij met eene *é* uit *ai* te doen hebben ¹⁾. Afgezien van de glossen en ps. 1—3 biedt het HS. der psalmen (eene late copie van een verloren HS.) dus hoogstens vier woorden met *é* (naast *ei*) tegenover veertig met *ei* alleen. Bij dezen stand van zaken waag ik de veronderstelling, dat het Onfr. zich wat de *ei* betreft geheel bij het Hd. aansluit, evenals de taal van Veldeke ²⁾ en het tegenwoordig dialect van Roermond ³⁾, waarin alleen *é* gevonden wordt, als het Hd. dien klank ook heeft. Daarom behoeven echter onze Frankische dialecten, met name het Brabantsch, nog niet op hetzelfde standpunt te staan;

---

¹⁾ Natuurlijk kan dat hier niet uitvoerig betoogd worden. Men denke aan de *e* van 't Ags. *twegen*, aan de ohd. dat. plur.vormen *zueon*, *zuin*, aan de korthed der *e* van 't mhd. *zwene* (vgl. den bijvorm *zwehine*), aan 't nl. *twintig*, oudfriesch *twintih*, eng. *twenty*, hd. *zwanzig*, en aan den korten klinker van *twalf*, *twelf* in alle Germ. talen. Vgl. verder W. SCHERER, *Zur Gesch. d. Deutschen Sprache* 2te Aufl. 1878 p. 576 vlg.

²⁾ Zie W. BRAUNE, *Zeitsch. f. d. Phil.* IV 272—275, O. BEHAGHEL, *Eneide* p. LVI.

³⁾ Zie Dr. L. SIMONS, *Het Roermondsch dialect*, Gent 1889 bl. 32 vlg.

zelfs het Limburgsch der *Limburgsche Sermoenen* heeft meer-malen *ê*, waar het Onfr. *ei* heeft ¹⁾.

Het komt mij voor, dat het vraagstuk der verhouding van *ê* en *ei* in 't Nl. niet voor oplossing vatbaar is, zoolang men niet ieder woord afzonderlijk heeft onderzocht en in de eerste plaats heeft nagegaan, of de hypothese „overal *ê* behalve bij volgende *i* of *j*” houdbaar is, en vervolgens, of men, voor zoover dat het geval niet blijkt te zijn, het recht heeft, de *ê* aan Friesch-Saksische, de *ei* aan Frankische dialecten toe te kennen, dan of er misschien nog andere factoren tot de onderscheiding hebben meegewerkt. Dat laatste zal natuurlijk eerst na of onder het eerste onderzoek kunnen blijken, en daartoe ga ik nu over.

Ik begin met van de Nl. woorden, die de gezaghebbende woordenlijst als nog gangbaar opgeeft, al die woorden te elimineeren, waarvan de *ei* niet uit oorspr. Germ. *ai* is ontstaan, en dus 1° alle vreemde woorden ²⁾, 2° alle woorden, waarin *ei*

1) Zie COSIJN, *T en Ltb.* V 173, 174.

2) Om het gevaar te vermijden, dat een of ander woord door anderen, even als door mij, over het hoofd zou worden gezien, geef ik hier de vreemde woorden even op: *bakkeleien* (maleisch *bekkelahi*), *bei* (fr. *baie* en van daar *gebeid*), *beiaard* (vermoedelijk fr; misschien samenhangend met lat. *baculus*), *eilaas* (ofr. *aylas*), *feilen* (fr. *faillir*), *feit* fr. *fait*), *gewei* (eerst na de middeleeuwen uit het Hd.), *gleis* (fr. *glaisse*), *gleisen* (hd *gleissen*), *grein* (fr. *grain*), *keizer* (lat. *Caesar*), *kreits* (hd. *kreiz*), *Mei* (lat. *Maius*), *meier* (lat. *maior*), *palcis* (fr. *palais*), *pleister* (ofr. *plaitstre*), *plein* (fr. *plain*), *pleit* (fr. *plaid*), *pleizier* (fr. *plaisir*), *rammeien* (met fr. uitgang), *rei* (oerder fr. *raie* dan van den Germ. wt. *rih*), *reveil* (fr. *reveil*), *scharlei* (hd. *scharlei*), *seizoen* (fr. *saison*), *treilen* (van een ofr. *trail* = trektouw, *trailler*), *trein* (fr. *train*), *treiteren* (fr. *trailer*), *zucei* (ong. *sway*), *lakei* (fr. *laquais*), *lamprei* (ofr. *lampraie*, nu *lamproie*), *marsepein* (ital. *marzapane*, ofr. *marcepain*) en de uitgangen *lei* (ofr. *lei*, nu *loi*) en *teit* (ofr. *téit*, *tét*, nu *té*); verder allerlei woorden op *ei* (fr. *ée*): *akelei*, *cichorei*, *galei*, *gelei*, *hakkenei*, *hamei*, *karwei*, *livrei*, *pastei*, *plavei*, *plei*, *prei*, *schalmei*, *vallei* en verschillende woorden op *ein* (fr *ain*, *aïne*): *balein*, *domein*, *fontein*, *fustein*, *kapitein*, *kastelein*, *mariolein*, *porselein*, *postelein*, *puritein*, *refrein*, *Romein*, *sacristein*, *souverein*, *suzerein*, *terrein*, *tireitein* Het w.w. *seizen* zal wel als *sijzen* geschreven moeten worden daar het het eng. *size* (touwen verbinden) is.

uit *e* of *a* ontstaan is ¹⁾, en 3° alle woorden met *ei* uit *egi* ²⁾. Nog moet *eiland* uitgezonderd worden als een Friesch woord met *e* als umlaut van *â* (uit *au*) en dus met *ei* uit een oorspr. *awjo* ³⁾.

Er blijven ons nu, indien ten minste samenstellingen en blijkbare afleidsels niet meegeteld worden, nog 45 woorden over, waarin *ei* uit *ai* (of *aj*) is ontstaan. Van deze beantwoordt in verscheidene de *ei* aan de Ags. *ae*, zoodat daar evengoed invloed van *i* of *j* mag worden aangenomen, als men dat bij de Ags. *ae* pleegt te doen. Het zijn de volgende: 1° (*ver*) *breiden* (ags. *braedan*), 2° *eisch*, *eischen* (ags. *aesce*, *âscian*), 3° *heide* (ags. *haedh*, got. *haiþi*), 4° *heil* (ags. *hael*), 5° *heisteren* (afl. van een subst. **heist* of een adj. **heiste*, ags. *haest*, got. *haifst* of ags. *haesti*, ohd. *heisti*), 6° *klein* (ags. *claene*, ohd. *chleini*), 7° *leiden* (ags. *laedan*, os. *lédian*), 8° *neigen* (ags. *hnaegan*, os. *hnégian*), 9° *bereid* (vgl. ags. *geraede*, ohd. *bireiti*), 10° *reiken* (ags. *raecan*, ohd. *reihhen*), 11° *reis*, *reizen* (ags. *raes*, *raesan*), 12° *spreiden* (ags. *spraedan*), 13° *steiger* (ags. *staeger*), 14° *steil* (ags. *staegl*), 15° *teisteren* (vgl. ags. *taesan*), 16° (*boek*)*weit* (ags. *hwaete*, os. *hwëti*, ohd. *weizzi*, *weizi*, got. *hwaiteis*).

Daarbij komen nu nog enkele met *ei* uit *aj*, door *j* gevolgd,

1) Namelijk *veil*, *veilig*, *einde*, *heinde*, *peinzen*, *veinzen*, waarbij men nog mag blijven rekenen *deinzen* en *geinster*, en waarbij ik ook voeg *deinen*, *deining*, dat alleen in het Nl. zou voorkomen, wanneer men het moest afscheiden van got. *thanjan*, ags. *thenian*, ohd. mhd. *denen*, nhd. *dehnen*. Voor de in 't Mnl. vrij gewone *ei* uit *e* bij nog andere woorden zie Van Helten, *Mnl. Spr.* § 60, 61.

2) Namelijk: *blein* (ags. *blegen*), *breien* (ags. os. *bregdan* en vandaar ook *breidel*), *brein* (ags. *bregen*), *duceil* (on. *thvegill*), *eiselijk* (ags. *egeslic*), *feil* (vgl. *regen*), *heining* (voor *hegening*, vgl. *haag*), *keilen* (voor *kegelen*, zie beneden), *klappei* (voor mnl. *clappeghe*), *labbei* (voor *labbeghe*), *leide*, *geleid*, (naast *legde*, *gelegd*), *meid* (uit **megid*, vgl. *maagd*), *peil* (nog in 't Gron. *pegel* en *pegelen*), *Reinderd* (uit *Raginhard*), *sein* (naast *zegen*, lat. *signum*), *slei* (hamer ags. *slecg*), *teil* (naast *tegel*, uit lat. *tegula*), *zeide*, *gezeil* (naast *zegde*, *gezegd*), *zeil* (os. ags. hd. *segel*), *zeis* (voor *zeisse*, *zeisne* uit **sagisna*, vgl. ohd. *segansa*).

3) Vgl. Van Helten, *Mnl. Spr.* § 62.

in 't ags. *aeg*, namelijk: 17° *blei* (ags. *blaege*, uit *blajjā), 18° *ei* (ags. *aeg*, uit *ajjo), 19° *wei* (ags. *hvaeg*, uit *hwajjā), 20° *klēi* (ags. *clæg*, uit *klajjā) en misschien ook 21° *kei*, als dat ten minste gelijk te stellen is met het ags. *caeg* (sleutel, pin) ¹⁾.

Enkele woorden wijken van het Ags. af en hebben daar *ā*, nl. 22° *reiger* (ags. *hrágra*), doch wij mogen een suffix *ir* aannemen, ook op grond van den hd. bijvorm *heigir*, waaraan de Onfr. en mnl. vorm *heiger* beantwoordt, 23° *weide* (ags. *vādhu*, in de beteekenis van „het jagen”, doch daarnaast ook *vaedhe* en *vaedhian*, *vaedhan* = jagen; vgl. nog nl. *weiman*, *weispel*, *weitasch*); 24° *meineed* (ags. *mánādh*, en dus samengesteld met het subst. *mān* „schade, ongeluk”), doch het Ags. kent ook *maene* (boos) en *unmaene* (rechtvaardig), die dus een *maini als grondvorm van ons *mein* doen veronderstellen; 25° *heimelijk* (misschien ook *geheim*, dat echter eerst na de middeleeuwen voorkomt en dus wel aan het Hd. ontleend zal zijn). Wel heeft het Ags. een subst *hām* = ons *heem*, maar de got. adj. *afhaims* en *anahaims* zijn *i*-stammen en doen dus eenen adj.-vorm *haimi veronderstellen en dus bij ons eenen grondvorm *haimilīk; 26° *geil* (ags. *gāl*), maar een vroeger *gaili is te vermoeden uit het ags. *agaelan*, got. *gailjan*; 27° *eik* (ags. *ác*), maar het mnl. *eke*, *eek* kan zeer goed de *ei* ontleend hebben aan de afleidsels *eiken* uit *eikīn* en *eikel* (ohd. *eihhila*), terwijl bovendien het ags. *ác*, plur. *aec*, een *i*-stam is, evenals *gāt*, plur. *gaet* ²⁾, dat bij ons 28° *geit* luidt. Wel is waar zouden op grond van de zeer oude apocope der *i* als Nom. Acc. Sing. bij ons *eek* en *geet* verwachten, zooals dan ook inderdaad in 't Mnl. het meest gewoon is, maar analogie naar de verbogen

¹⁾ Zie daarover de Wdbb. van Franck en Kluge in voce. Ik houd het echter voor waarschijnlijk, dat *kei* staat voor *kegi uit *kagi, vanwaar ook *kegel* met de werkwoorden *kegelen* en *keilen*.

²⁾ Zie E. SIEVERS, *Ags. Gramm.* § 284.

naamvallen kan hier evengoed in het spel geweest zijn, als bij *helft*, *geweld* en *eend*. Datzelfde geldt ook van 29° *arbeid*, dat oorspr. ook *i*-stam was, al schijnt het in het Onfr. dan ook tot de *o*-declinatie te zijn overgegaan. Bovendien heeft naast *arbeid* ook **een** onzijdige *jo*-stam *arbeide* (ohd. *arbeits*, mhd. *arbeits*, os. *arabhêdi*, *arbhêdi*) bestaan, dat invloed op een misschien oorspr. *arbeed* heeft kunnen doen gelden, terwijl bovendien het ww. *arbeiten* (got. *arbaidjan*) met *ei* er het zijne toe kan hebben bijgedragen om voor *ê* eene *ei* te substitueeren.

Eene *i* of *j* in eene volgende lettergreep leveren de oudgerm. talen verder voor 30° *beide* (os. m. en vr. *bêdhia*, onz. *bêdhiu*, ohd. *bêdiu*) 't Os. is reeds voldoende om de *ei* op grond van eene volgende *i* te wettigen; maar wie meent, dat wij bij dit woord op Ohd. standpunt zouden hebben kunnen staan, waar de *i* in 't m. en vr. ontbreekt, of op het Engelsche, met *both* (uit **bâtha*), kan zich voorstellen, dat ook wij vroeger voor het m. en vr. *bede*, voor 't onz. *beide* hadden, en dat de onzijdige vorm het op de andere gewonnen heeft, evenals bij *twee* het geval is¹⁾.

Verder leveren de Oudgerm. talen *i* of *j* in eene volgende lettergreep voor 31° *dreigen* (os. *thrégian*²⁾), 32° *eigen* (got. *aigin*), 33° *rein* (os. *hrêni*, Ohd. *hreini*, *reini*), 34° *weinig* (de *i* van den uitgang kan zeer goed oorspr. zijn in verband tot ags. *vânian*, al luidt het woord ook in 't Ohd. *wênag*, *weïnag*, got. *vainags*).

Eene *i* of *j* is niet rechtstreeks aan te wijzen, maar toch te veronderstellen bij 35° *beiden* (vermoedelijk uit **baidjan*), 36° *zeiken* (Ohd. *seihhen* uit **saigjan*) en 37° *weifelen* (vermoe-

¹⁾ In 't Mnl. komt *bede* minstens even dikwijls voor als *beide*. Evenals bij *zwene* betwijfel ik ook bij Ohd. *bede* den oorsprong van *e* uit *ai*, o. a. in verband tot het ags. *begen*.

²⁾ Zie Cosijn, *Taalk. Bijdr.* II, bl. 211, 319 vlg.

delijk uit *waiflon), als afleidsels van de praeteritum-stammen der wortels *bid*, *siq*, en *wif*. Zoo schijnt ook *weigeren* ontstaan uit *waigiron van *waigir, afleiding van *wig*, *wih*, strijden, doch ook hier, evenals bij *weinig*, heeft het Ohd. *weigaron* eene *a*. Het subst. 39° *beitel* kan zeer goed uit *baitil ontstaan zijn als afleiding van den praeteritum-stam van *bit*, dat vroeger „splitsen” beteekende (lat. *findo*)¹⁾. De uitgang 40° *heid* (ags. *hād*) is óf *i*-(oorspr *u*-) stam, en dan geldt het bij *eik*, *geit* en *arbeid* opgemerkte, óf door apocope ontstaan uit *heide*, een *ja*-stam, die evenals in 't Ohd. ook in 't Onfr. herhaaldelijk voorkomt.

Nog vijf woorden blijven ons nu over: 41° *scheiden*, 42° *schreien*, 43° *vleien*, 44° *heien*, 45° *lei*. Bij *scheiden* is inderdaad nergens eene *i* of *j* in eene volgende lettergreep te bekennen. (os. *skēdhan*, oudfriesch *skētha*, ags. *sceādan*, Ohd. *sceidan*, got. *skaidan*), maar er bestaat een got. subst. *gaskaidei*, waaraan het mhd. mnl. *gescheide* zou kunnen beantwoorden, en daarvan zou een denominatief moeten luiden *gaskaidjan, dat *gescheiden* bij ons zou hebben moeten leveren. Kunnen nu de beide werkwoorden (*ge*)*scheden* en (*ge*)*scheiden* niet zijn samengevallen? De vereeniging van intrans. en trans. beteekenis in ons woord *scheiden* pleit, dunkt mij, voor een vroeger bestaan van twee werkwoorden: *scheeden* en *scheiden*. Het Mnl. zou dan nog op het standpunt staan van beide werkwoorden wel te kennen, maar ze door elkaar te gebruiken, zooals in 't Mnl. wel met meer intrans. en trans. werkwoorden gebeurt.

Schreien kan ontstaan zijn uit eenen grondvorm *skraijan* als

¹⁾ Heeft Kluge, *Etym. Wtb.* in voce *beutel* gelijk, dat het woord overeenstemt met het ags. *bytel*, eng. *beetle*, dan komt het van eenen wt. *būt* en moeten wij het wel uit het Nederduitsch ontleend hebben met verandering van uitspraak; doch veeleer acht ik hd. *eu* dialectische uitspraak van *ei*, en het hd. woord *beutel* door het Nederduitsch heen aan het Nl. ontleend. Het Ags en Eng. woord heeft er dan niets mee te maken.

praet-afleiding van den wt. *skri*, doch al ontbrak de *j*, dan nog zou *schreeën* door latere *j*-epenthesis tot *schreejen* en vervolgens gemakkelijk tot *schreien* hebben kunnen worden. 't Zelfde geldt van *vleien* (Ohd. *fléhan*), waarvoor evengoed een grondvorm *flaihjan* als *flaihan* aan te nemen is. In 't eerste geval ontstond *vleejen*, *vleien*, in het tweede eerst *vleeën* en daaruit zoowel *vleen* als *vleejen*, *vleien*. Van *vleien* kende het Mnl. ook den bijvorm *vleeuwen*, terwijl wij nu nog van *schreien* den bijvorm *schreeuwen* bezitten. *Lei* schijnt *e + j* en niet *ei* uit *ai* te hebben: 't Os. *leia* wijst op een oorspr. *lajá*. Ook voor *heien* meen ik een ouderen vorm *hájan* uit eenen grondvorm *háhjan* te moeten aannemen, dat ik beschouw als eene afleiding van den wt. *háh* (hangen) en vergelijk met eene andere afleiding van denzelfden wt, nl. ohd. *háhala*, mhd. *háhel* (hangend blok).

De uitkomst van ons onderzoek is, dat verreweg de meeste woorden met *ei* bepaald eene *i* of *j* in de volgende lettergreep gehad hebben, en dat bij elke der andere woorden het aannemen van zulk eene letter geene te stoute gissing is, zelfs niet bij *scheiden*, waartegen misschien nog het meeste bezwaar zou kunnen zijn.

Nu moeten wij ook de keerzijde van de medaille zien, nl. of de woorden met *é* geene *i* of *j* in de volgende lettergreep hadden. Wij beginnen weer met van ons onderzoek uit te sluiten woorden als *deemoed*, *deerne*, *neet* (klinknagel) en *veertien*, *veertig*, waar de *ee* niet uit *ai* is ontstaan, woorden als *steeg* (voor *stedig*) en andere, waar de *ee* uit samentrekking na syncope eener *d* ontstaan is, en verder ook de weinige vreemde woorden: *beet* (lat. *béta*), *leek* (mlt. *laicus*), *meester* (voor *maister* uit *magister*, *magister*), *streelen*, afleiding van *streel* „kam” (bij Kiliaen) voor *streil* met *ei* uit *egi* (lat. *strigilis*)¹⁾,

¹⁾ Deze afleiding moet de ware zijn, althans directe, op gezag van L. TEN KATE, *Afleiding I*, bl. 230, 248 nog dikwijls opgegeven, samenhang met het hd. *streicheln* en dus met ons *strijken* is, dunkt mij, niet te verdedigen.

gjees (fr. *chaise*) en *thee* (maleisch *teh* uit chineesch *tsjâ*). Zelfs kunnen wij de *ê*'s van het Praet. sing der *i*-klasse (omstreeks 55 werkwoorden) met een enkel woord afdoen. Daar geene *i* of *j* volgde, konden zij alle *ê* blijven. Hier en daar is zelfs die *ê* in dialect zacht geworden naar analogie van het meervoud, zooals ook omgekeerd de meervouds-*e* hier en daar scherp werd naar analogie van het enkelvoud¹⁾.

Zoo schieten er dan 97 woorden over²⁾, waarvan weder 24 ter zijde kunnen gelaten worden, daar zij *ê* hebben om dezelfde reden, die voor de Hd. woorden geldt, nl. dat op de oorspr. *ai* eene *r* volgt of eene *h* of *w* in 't Oudgerm. volgde, terwijl bij twee woorden de *e* op 't eind van 't woord staat³⁾.

Van de overige 73 komen er 40 overeen met het Ags., waar wij *â* vinden en dus geene *i* in de volgende lettergreep, nl. 1. *been* (ags. *bân*), 2. *bleek* (ags. *blâc*), 3. *breed* (ags. *brâd*), 4. *deeg* (ags. *dâh*), 5. *deel* (ags. *dâl*, doch ook *dael*), 6. *eed* (ags. *âdh*), 7. *eekhoorn* (ags. *âcvern*), 8. *een* (ook *geen*, ags. *ân*),

¹⁾ In Rotterdam werd, althans voor dertig jaar, nog duidelijk onderscheid gemaakt in de uitspraak van zacht- en scherp volkomen *e*, maar de *e* van 't Praet. Sing. was daar steeds zacht, evenals die van 't meervoud.

²⁾ Ik reken daartoe niet *begeeren*, dat met zachte *e* moest geschreven worden, en *teeder*, dat in 't zelfde geval verkeert, zie J. BECKERING VINCKERS, *T en Ltb.* IV, bl. 198–204. Ook van het woord *heede* (werk) staat de scherpheid der *e* niet boven bedenking. Wel heeft het mnd. *hede*, *heide* 't Friesch *hede*, *hiede*, 't Gron. *hijde* (zie Molema, *Wdb. der Gron. Volkstaal* in voce), hetgeen voor een oorspr. *haidâ* zou kunnen pleiten, maar 't Fr. *hiede*. 't Gron. *hyde* (zelfs het mnd. *heide*) kunnen even goed uit eenen grondvorm *heodâ* zijn voortgekomen, terwijl dan in *hede* een ander woord zou kunnen gezien worden, zooals Kluge (*Etym. Wtb.* in voce) doet, die het ontstaan acht uit *herde, ags. *heordhe*, on. *hør*, ohd. *herda*.

³⁾ Vóór *r* 1° *beer* (varken), 2° *eer* (vroeger), 3° *eer* (honor), 4° *geer*, 5° *heer* (dominus, en ook *heerlijk*), 6° *keeren*, 7° *leer*, 8° *meer* (plus), 9° *zeer*; vóór *w*: 10° *eegade*, 11° *eeuw*, 12° *leuwerik*, 13° *sneeuw*, 14° *schreeuwen*, 15° *zee*; vóór *h*, 16° *deesem*, 17° *leen*, 18° *ree*, 19° *slee* (pruim), 20° *teen* (van den voet), 21° *veem* (zie Kern, *T en Ltb.* I, 62–66), 22° *veete* (ook mnl. *gevee*) en eindelijk op het eind van 't woord 23° *twee*, 24° *wee*.

9. *eest* (ags. *ást*), 10. *feeks* (te vgl. met het ags. *fácen*, bedrog), 11. *geest* (ags. *gúst*, doch ook *gaest*), 12. *greep* (ags. *gráp*), 13. *heel*, *geheel* (ags. *hál*, *gehál*), 14. *heem*, *heemraad* (ags. *hám*), 15. *heesch* voor of naast een vroeger *hees* (ags. *hás*), 16. *heet* (ags. *hát*), 17. *heeten* (noemen, ags. *hátan*), 18. *kleed* (ags. *cládh*), 19. *leed*, *leelijk* (ags. *ládh*, doch ook *laedh*), 20. *leem* (ags. *lám*), 21. *leest* (ags. *lást*, doch ook *laest*), 22. *mees* (ags. *máse*), 23. *meest* (ags. *mást*, doch ook *maest*), 24. *gereed* (ags. *gerád*), 25. *reep* (ags. *ráp*), 26. *scheede* (ags. *sceádh*, doch ook *scaedh*, os. *scédhia*), 27. *scheef* (ags. *scáf*), 28. *snees* (ags. *snás*, doch ook *snaes*), 29. *speek* (ags. *spáce*), 30. *steen* (ags. *stán*), 31. *teeken* (ags. *tácn*), 32. *teen* (twijg, ags. *tán*), 33. *vrees* (ags. *frásung*), 34. *weede* (ags. *vád*), 35. *week* (ags. *vác*), 36. *wreed* (ags. *vrádh*), 37. *zeel* (ags. *sál*), 38. *zeep* (ags. *sápe*), 39. *zweet* (ags. *svát*). Bovendien geeft het Ags. *asámian* ons het recht, een subst. *svám* voor ons 40° *zweem* te veronderstellen. Van deze 40 woorden zijn er slechts zeven, die naast den vorm met *á* in 't Ags. ook eenen vorm met *ae* hebben.

Daarentegen zijn van sommige dezer woorden in 't Ags. afgeleide werkwoorden met *ae*, die bij ons *ê* hebben, nl. 41. *deelen* (ags. *daelan*), 42. *heelen* (ags. *haelan*, en bij ons ook *Heiland*, evenals Ags. *Haelend*), 43. *heeten* (heet maken, Ags. *haetan*), 44. *steenen* (adj.) en *steenigen* (ags. *staenen*, *staenan*), 45. *weeken* (ags. *vaecan*), 46. *zweeten* (ags. *svaeten*), waarbij nog te voegen zijn: 47. *bleeken* (ags. *blácian*), 48. *teekenen* (ags. *tácnian*) en 49. *weenen* (ags. *vánian*), doch behalve bij het laatste, waar trouwens ook het Ags. *á* heeft, al volgt er ook eene *i*, kan men óf klanksubstitutie van *ei* door *ee* aannemen onder den invloed van de grondwoorden met *ee*, of aan latere hernieuwde afleiding uit die grondwoorden denken. In elk geval zijn *deilen*, *heilen*, *heiten*, *steinen*, *bleiken*, *teekenen* en *weinen* in 't Mnl niet zeldzaam, en zegt men in Oostelijk Noord-Brabant nog

deilen, weiken, bleiken ¹⁾, terwijl in 't Roermondsch al die woorden *ei* hebben, zooals reeds is opgemerkt.

Zelfs voor 50. *gemeen*, mnl. ook zeer vaak *gemein*, is analogiewerking niet ondenkbaar. Men denke aan den zwakken Ags. vorm *gemâna* naast *gemaene*, en aan het subst. *gemâne* (= gemeente). Onze vorm 51. *vleesch*, waarnaast in 't Mnl. en ook later nog dikwijls *vleisch*, eischt minder verklaring dan het Ags. *flaesc*, dat, als *o*-stam, *flâsc* had moeten luiden. Mag men 52. *teezen* met het Ags. *taesan* vergelijken, dan is de *ê* zeker bevreedend, en niet minder is dat het geval bij 53. *meenen* (ags. *maenan*, os. *ménian*) en 54. *veeg* (Ags. *faege*, os. *fēgi*). Die beide laatste woorden, waarnaast in 't Mnl. ook *meinen*, evenals nog in Oost N.-Brabant, en *veig* onttrekken zich, althans voor mij, nog aan eene behoorlijke verklaring, wanneer men ze althans niet wil aanmerken als ontleend aan de Saksisch-Friesche dialecten; doch zelfs Frankische dialecten, zooals b.v. van het land van Kuik, zeggen *mènen* ²⁾.

Voor de overige 19 woorden laat het Ags. ons in den steek. Wij moeten dus op grond van 't Oudgerm. zien uit te maken, wat de grondvorm dier woorden is; maar gebrek aan bouwstoffen maakt dat voor sommige onmogelijk. Ongetwijfeld waren *o*-stammen: 55. *heester*, 56. *keest*, 57. *speeksel*, 58. *zeem*, terwijl als *á*-stammen mogen beschouwd worden: 59. *geep*, Mnl. *gepe*, en 60. *geesel*, vroeger vr., Mnl. *ghesele*. Van de vr. woorden 61. *zweep* (Ohd. *sweif*) en 62. *geest* (hooge zandgrond, oudfriesch *gést*, *gást*) zou ik dat niet durven beweren, maar van *i* vind ik toch geen spoor. Als grondwoord van 63. *wees* (Ohd. *weiso*, oudfriesch *wêsa*) wordt (bv. door Kluge) een stam **waisjon* aangenomen, doch ik kan niet recht zien, waarom **waison* niet evengoed of nog beter de stam van het

¹⁾ Zie H. VAN DEN BRAND, *Onze Volkstaal* I. bl. 169.

²⁾ Zie H. VAN DEN BRAND, *Onze Volkstaal* II. bl. 168.

Woord zou hebben kunnen zijn ¹⁾. Van 64. *sleepen* (Ohd. *sleifen*), dat naast *slepen* voorkomt en daarmee wordt verward ²⁾, en van 65. *smeeken* (Mhd. *smeichen*) is niet veel anders te zeggen, dan dat de *i* of *j* niet aan te wijzen is. In 66. *scheelen* (= scheiden, schoonmaken) hebben wij met samentrekking van *scheedelen* te doen, waarin *schêden* dus de normaal Germ. *ê* (Ags. *â*) heeft, terwijl 67. *scheel* (deksel) evengoed samentrekking van *schedel* als van *scheedel* kan wezen. De samenhang van 68. *kweeken* met on. *kveikja* of *kveikva* (vuur aansteken) kan, dunkt mij, betwijfeld worden; en toch vermoed ik, dat alleen op grond daarvan ³⁾ de *e* voor scherp volkomen gehouden wordt, tegenover het Os. *aquikon*.

Volstrekt niets weet ik uit te maken aangaande de woorden 69. *fleemen* (m. i. van denzelfden wt. als 't ww *vleien*, doch vgl. Franck's *Wdb.*), 70. *leep* (slim ⁴⁾), 71. *meepsch*, 72. *reede* (zeker niet te scheiden van den wt. van 't ww *bereiden*) en 73 *reeks* (misschien niet eens met *ê*).

Vatten wij nu de uitkomsten van het onderzoek samen, dan blijkt, dat — afgezien van die woorden, welke oorspr. vorm niet te bepalen is — slechts de woorden *teezen*, *meenen* en *veeg* door hunne *i* eene *ei* zouden doen verwachten, terwijl het woord *wees* misschien ook eene *j* gehad heeft, en enkele afgeleide woorden met *j* naar analogie van de grondwoorden met *ê* moeten verklaard worden.

Daar nu de *j* van *wees* twijfelachtig is, en de woorden

¹⁾ Het problematische ohd. *weisso* zie ik natuurlijk niet over het hoofd, al laat ik het ook liefst niet gelden.

²⁾ Vgl. daarover Dr. J. W. MULLER, *Tijdschrift* VII, bl. 9 vlg.

³⁾ Zie L. TEN KATE, *Aenleiding* I, bl. 188, 246, waar *queiken* naast *queeken* opgegeven en met het Oudnoorsche woord vergeleken wordt.

⁴⁾ De verklaring van *leep* (slim) uit Hebreeuwsch of Joden-Duitsch zij den Orientalisten aanbevelen.

teezen en *veeg* zeldzaam zijn, blijft *meenen* als het eenige woord van beteekenis over, dat *é* in plaats van *ei* heeft, en dus in onze taal in bepaald West-Vlaamschen vorm voorkomt, zooals *scheiden* met zijne *ei* een bepaald Oostelijk karakter heeft. Zouden die beide woorden nu voldoende zijn, om ons de geldigheid van den hoofdregel: „alleen *i* of *j* verhindert in 't Nl. de monophthongering van *ei* of *ai* tot *é*” te doen betwijfelen? Ik laat het oordeel aan anderen over en acht met deze uitkomst mijne taak volbracht.

Wel was het verleidelijk, nu ook een geregeld onderzoek naar de verhouding der *ei* en *é* in de dialecten in te stellen, maar gebrek aan hulpbronnen zou dat werk toch gebrekkig doen uitvallen. Nog verleidelijker zou het zeker zijn, voor het Middelnederlandsch hetzelfde te beproeven als voor de taal van onzen tijd, maar 1° is het zaak daarmee te wachten tot dat het Woordenboek van Verdam voltooid is, ten minste wanneer men niet over een even groot materiaal heeft te beschikken, als de geleerde schrijver bezit, en 2° zal ook dan nog een uiterst netelig onderzoek naar het dialect van de schrijvers, of liever naar dat van de afschrijvers der HSS. vooraf moeten gaan. Dat is reeds voldoende om mij te beperken tot het nu door mij gekozen onderwerp, ook al ware de plaatsruimte, die mij vergund is, hier in te nemen, grooter.

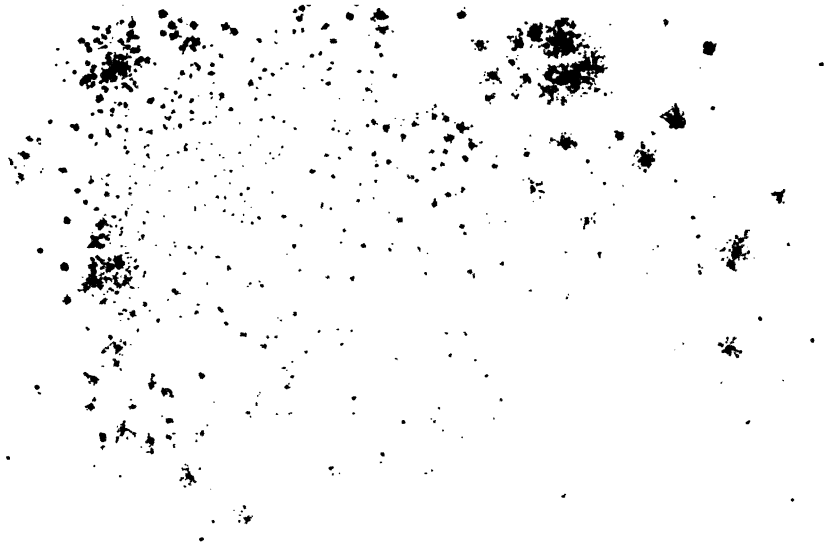
Heb ik bij mijn onderzoek misschien op sommige punten gefaald, voor de wijze, waarop ik deze quaestie heb behandeld, reken ik eenigszins op de goedkeuring mijner lezers, óf . . . ditmaal behoor ik te zeggen: van mijnen lezer, van den man bij uitnemendheid, voor wien deze studiën van ons, zijne leerlingen, bestemd zijn. Die goedkeuring zou mij dan een bewijs zijn, dat ik gewerkt heb naar de goede, de zuiver wetenschappelijke methode, die hier te lande voor de Nederlandsche taalwetenschap door MATTHIAS DE VRIES is ingevoerd

in eenen tijd, toen er op het gebied der Nederlandsche philologie nog slechts meer of minder verdienstelijk dilettantisme heerschte. Schaar ik mij dankbaar in de rij zijner leerlingen om het vele, dat hij mij ter leering heeft geboden, hij zelf blijve ook mij eene plaats daaronder waardig keuren om hetgeen ik mij door zijn onderwijs heb eigen gemaakt.

Groningen.

J. TE WINKEL.

Den 28 Nov. 1889 heeft Prof. H. E. MOLTZER den **Feestbundel** overhandigd met de volgende toespraak:

Beste DE VRIES!

28 Nov. 1889: uwe oud-leerlingen, wij, die hier voor u staan, en zij, die hier in gedachte aanwezig zijn, wenschen u geluk met dezen dag.

Voor u een heerlijke dag: bij het terugzien op den afgelegden weg kan het niet anders, of gij moet stemmen hooren, uit een langer of korter verleden, vele stemmen, die u bij verschillende gelegenheid, op onderscheiden wijs, ondubbelzinnig, met den meesten nadruk, hebben verzekerd, dat gij als hoogleeraar niet vruchteloos en vergeefs hebt geleefd en gewerkt.

Hoog, beroemde man! hoog staat gij, de grondlegger van de wetenschappelijke beoefening onzer taal, aangeschreven bij uwe landgenooten en in den vreemde; met eerbied wordt uw naam genoemd in Nederland door beiden, geleerden en ongeletterden, door de coqui en de convivæ; uwe groote verdiensten worden algemeen erkend en gewaardeerd.

Professor DE VRIES! daar is over u eigenlijk maar één stem, en die getuigt van achting, vereering, dankbaarheid, bewondering. Gij ondervindt het vandaag: oud en jong komt het u zeggen; daarom andermaal en nogmaals: heil u, dat gij dezen feestdag moogt beleven!

Bij hun gelukwensch bieden u uwe oud-leerlingen een blijk van hulde en genegenheid.